O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
JAMOAT XAVFSIZLIGI
UNIVERSITETI

THE UNIVERSITY OF PUBLIC
SAFETY OF THE REPUBLIC
OF UZBEKISTAN

ISSN 3030 - 3230

JAMOAT XAVFSIZLIGI

Ilmiy-amaliy jurnali

Scientific - practical journal of

PUBLIC SAFETY

MAXSUS SON

www.mgjxu.uz

@jamoatxavfsizligiuniversiteti2120

t.me/jamoat_xavfsizligi_universiteti

jamoatxavfsizligi_universiteti

MUSTAQILLIGIMIZNING
33 YILLIGI

Muassis:
O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI JAMOAT XAVFSIZLIGI UNIVERSITETI

“JAMOAT XAVFSIZLIGI” ilmiy-amaliy jurnali harbiy, siyosiy, yuridik, tarix, texnika, filologiya, iqtisodiyot, pedagogika va falsafa fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi OAKning 2021-yil 30-sentabr kunidagi 306/4-son qarori.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2023-yil 20-oktabrda 148674-raqam bilan ro‘yxatga olingan.

MUNDARIJA
ОГЛАВЛЕНИЕ

Jamoat xavfsizligini ta’minlashda Milliy gvardiya organlarining o‘rni — **Djurayev R.M.** — 3

Mustaqillik yillarida O‘zbekistonda inson huquqini takomillashtirish istiqbollari — **Rustambayev M.X.** — 7

Prokuratura organlarining korrupsiyaga qarshi kurashish faoliyatini tashkil etish: xorijiy tajriba misolida — **Samadov S.I.** — 10

Toshkent shahrida “Xavfsiz poytaxt” konsepsiyasini joriy etishning ijtimoiy zarurati va ahamiyati — **Tashpulatov A.A.** — 16

Jamoat xavfsizligini ta’minlash faoliyatini “Xalq manfaatlariga xizmat qilish” tamoyili asosida tashkil etish samaradorligi — **Xatamov R.A.** — 21

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik deputati va Senat a’zosi huquqiy maqomining konstitutsiyaviy takomillashuvi — **Zulfiqarov Sh.X.** — 28

Insonning ekologik huquqini ta’minlash muammolari — **Usmonov M.B.** — 35

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisning qonun ijodkorligi faoliyati — **Raximov A.** — 41

Yangilangan konstitutsiya sharoitida qonun ijodkorligi jarayonini takomillashtirishning istiqbollari — **Xusanova M.** — 48

Davlat chegarasi rejimini ta’minlashning huquqiy asoslarini takomillashtirish — **Xolbo‘tayev A.A** — 52

Guvohning yoki jabrlanuvchining bila turib yolg‘on ko‘rsatuv berishi: omillar va ularning o‘ziga xos jihatlari — **Abdullayev A.Y.** — 56

Harbiy xizmatchilarning jinoiy qilmishlari bo‘yicha tergovga qadar tekshiruv o‘tkazishning protsessual tartibini takomillashtirish masalalari — **Jo‘rayev J.R.** — 64

O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarida harbiy intizomni mustahkamlash va harbiy xizmatchilar huquqlarini himoya qilishning zamonaviy mexanizmlari — **Rizoyev F.F.** — 74

Актуальные вопросы обеспечения надежной защиты прав и интересов собственника имущества — **Чиниев Д.** — 78

Davlat va fuqarolik jamiyati institutlarini shakllantirishning meyoriy-huquqiy asoslari — **Kadirov M.B** — 82

Sha’n va qadr-qimmatga qarshi jinoyatlarning obyekti — **Sarsenbaev A.M.** — 88

Hozirgi davrda Milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining huquqiy savodxonligini shakllantirishning pedagogik diagnostikasi — **Umbetov O.O.** — 92

Jamoat xavfsizligini ta’minlash faoliyatida profayling texnologiyasini qo‘llashni tartibga soluvchi milliy qonunchilik hujjatlari tahlili — **Mirazov D.M., Ikanov A.A.** — 99

MUNDARIJA

Ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlarni jamoat xavfsizligiga salbiy ta'sirini baholash modellari
Sodiqov M. 106

O'zbekistonning Markaziy Osiyo mintaqasi xavfsizligi va barqarorligini mustahkamlashdagi siyosatining yangi tendensiyalari
Sattorov A.A. 111

O'zbekisatonda jamoat xavfsizligi va barqarorligini ta'minlash - Milliy gvardiya faoliyatining asosiy mezoni
Haydarov A.U. 116

Совершенствования военного законодательства в сфере подготовки квалифицированных кадров вооруженных Сил Китая
Девяткин А.В. 123

Jamoat xavfsizligini ta'minlashda teleskopik tayoqlardan foydalanishning huquqiy asoslari: xorijiy tajriba
Yunusov D.B. 130

Оптоэлектронные метод определение содержания одного вещества в другом
Тураев Б.Э. 135

Favqulodda vaziyatlarda FPV dronlaridan foydalanish va talofatlar yuzasidan olingan tasvirlar orqali zararlarni minimallashtirish
Kuldashev I.X., Kamolov A.A. 139

Jangovor chaqiriq va uning mazmun-mohiyati
Bokiyev M.G. 143

Некоторые особенности стратегии «Справедливый казахстан»
Бариев Э.Ф. 147

Harbiy-kasbiy tayyorgarlik: mustaqillik yillarida
Isakov S.X. 151

Harbiy xizmatchilar maqomi haqidagi zamonaviy qarashlar
Tursunboyev A.A. 156

"Yangi O'zbekiston" konsepsiyasi doirasida zamonaviy islohotlar va ularning turizmga ta'siri
Tursunova S.R. 161

Mustaqillik yillarida yoshlarda harbiy vatanparvarlik tarbiyasining yangi mexanizmlarini shakllanishi
Salimov M.E. 165

Psychotechnical methods of detecting psychological stresses that negatively affect the service activities of servicemen
Shermatov F.T. 169

Psixologik xizmat – kadrlar salohiyatining muhim omili sifatida
Madjitov F.F. 175

Интеллект и его виды при осуществлении нежелательных действий в жизни и деятельности человека
ПоликарповВ. А., Кдирбаева Х.М. 178

O'zbekiston respublikasi qurolli kuchlari harbiy xizmatchilarini ijtimoiy himoya qilish tushunchasi va uning mohiyati
Djaydakbayev F.T. 184

Iqlim o'zgarishlari sharoitida o'zbekistonda inkluziv iqtisodiy o'sishni ta'minlash islohotlari va muammolari
Elov A.A. 189

Korxonani ijaraga berish munosabatlarini tartibga solishda shartnomaning tutgan o'rni va ahamiyati
Nuridullayev A.A. 194

HARBIY XIZMATCHILARNING JINOIY QILMISHLARI BO‘YICHA TERGOVGA QADAR TEKSHIRUV O‘TKAZISHNING PROTSESSUAL TARTIBINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Jo‘rayev Javlon Ravshan o‘g‘li
O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti
Maxsus huquqiy fanlar va harbiy diplomatiya kafedrasi
katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. **Mazkur maqolada jinoiy qilmish, harbiy xizmatchilarning jinoiy qilmishi, tergovga qadar tekshiruv, harbiy xizmatchilarning jinoiy qilmishlari bo‘yicha tergovga qadar tekshiruv tushunchalari yoritilgan va harbiy xizmatchilarning jinoiy qilmishlari bo‘yicha tergovga qadar tekshiruv o‘tkazishda hozirgi kunda uchrayotgan amaliyotdagi va jinoyat-protsessual qonunchiligidagi muammolar tahlil qilingan hamda xorijiy davlatlarning protsessual qonunchiligidagi tajribalaridan kelib chiqib tergovga qadar tekshiruv o‘tkazishning protsessual tartibini takomillashtirish bo‘yicha takliflar berilgan.**

Kalit so‘zlar: jinoiy qilmish, harbiy xizmatchilarning jinoiy qilmishi, tergovga qadar tekshiruv, harbiy xizmatchilarning jinoiy qilmishlari bo‘yicha tergovga qadar tekshiruv, protsessual muddatlar, tergov harakatlari, tushuntirishlar olish, hozir bo‘lish majburiyati.

Dunyoda jinoyat ishlari bo‘yicha ish yurituvining huquqiy asoslari va protsessual tartibini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Inson huquq va erkinliklarini himoya qilish, harbiy xizmatchilarning jinoyat subyekti sifatida huquqlarini ta’minlash maqsadida qo‘shimcha kafolatlarni belgilash, sudga qadar ish yurituvini yanada insonparvarlashtirishga qaratilgan yangi institutlarni joriy etish hamda amaldagilarini kengroq qo‘llashga erishish, jinoyatning sabablari va uni sodir etilishiga imkon bergan shart-sharoitlarni bartaraf etish muhim ahamiyatga ega. Harbiy xizmatchilarning jinoiy qilmishlari yuzasidan sudga qadar ish yuritishning o‘ziga xos jihatlari, harbiy xizmatchilarning bu jarayonda protsessual huquqlarini ta’minlash va Jinoyat kodeksining fuqarolarning qonun oldida tengligi va ayb uchun javobgarlik prinsiplariga rioya etish zarurligi mazkur masalalarga alohida e’tibor qaratilishini talab etadi.

Jahonda jinoyat protsessining sudga qadar ish yuritish bosqichida dispozitiv normalarni qo‘llash va tergovga qadar tekshiruv o‘tkazishda inson huquq va erkinlarini ta’minlash bo‘yicha xalqaro standartlarni joriy qilish, tergovga qadar tekshiruv jarayonida shaxslarning huquqiy maqomini takomillashtirish, sudga qadar ish yurituvida jabrlanuvchining huquq va manfaatlarini hisobga olish, tergovga qadar tekshiruv instituti ustidan prokuror nazoratini takomillashtirish yo‘nalishlarida tadqiqotlar olib borilib, mazkur munosabatlar doirasida harbiy xizmatchilar huquqlarining kafolatlarini ta’minlash, ularning jinoiy qilmishlari bo‘yicha tergovga qadar tekshiruv institutini tadqiq etish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Mamlakatimizda inson huquqlari va manfaatlarini ta’minlash, xususan tergovga qadar tekshiruv davrida shaxslarning huquqlarini ro‘yobga chiqarish, ularning konstitutsion huquqlarini cheklash holatlarini oldini olish va sudga qadar ish yurituv bosqichining protsessual tartibini takomillashtirish maqsadida tergovga qadar tekshiruv institutini rivojlantirish bo‘yicha keng qamrovli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Xususan, “O‘zbekiston–2030” strategiyasining qonun ustuvorligini ta’minlash, xalq xizmatidagi davlat boshqaruvini tashkil etish yo‘nalishida aynan 87-maqsad, “Huquqni muhofaza qiluvchi organlarning faoliyatini inson manfaatlari, qadr-qimmati va huquqlarini himoya qilishga yo‘naltirish”[1] ko‘rsatib o‘tilgan. Unda tergovga qadar tekshiruv jarayoniga jalb etilgan shaxslarning protsessual maqomini aniqlashtirish, ushbu shaxslar gumon qilinuvchi, jabrlanuvchi va guvoh huquq va majburiyatlaridan foydalanishini belgilash, tergovga qadar tekshiruv bosqichida ayrim tergov

harakatlarini o‘tkazishga ruhsan berish kabi ustuvor maqsadlar belgilangan bo‘lib, ularning bajarilishi mamlakatimizdagi har bir shaxsning xususan, harbiy xizmatchilarning huquq va erkinliklari kafolatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Harbiy xizmatchilarning jinoiy qilmishlari bo‘yicha tergovga qadar tekshiruv o‘tkazishning protsessual tartibini takomillashtirish masalalariga to‘xtalishdan oldin jinoiy qilmish, harbiy xizmatchilarning jinoiy qilmishi, tergovga qadar tekshiruv va harbiy xizmatchilarning jinoiy qilmishlari bo‘yicha tergovga qadar tekshiruv tushunchalari bilan tanishish maqsadga muvofiqdir. Jumladan,

Jinoiy qilmish – sodir etilgan vaqtida Jinoyat qonunchiligi bilan taqiqlangan va himoyalanadigan ijtimoiy munosabatlarga zarar yetkazuvchi yoki zarar yetkazish real xavfini keltirib chiqaruvchi aybli ijtimoiy xavfli harakat yoki harakatsizlikdir.

Harbiy xizmatchilarning jinoiy qilmishi – chaqiruv yoki kontrakt bo‘yicha oddiy askarlar, serjantlar va ofitserlar tarkibi lavozimlarida O‘zbekiston Qurolli Kuchlari safidagi harbiy xizmatdagi O‘zbekiston Respublikasi fuqarosining sodir etilgan vaqtida amalda bo‘lgan Jinoyat kodeksida taqiqlangan va himoyalanadigan ijtimoiy munosabatlarga ongli ravishda zarar yetkazuvchi aybli ijtimoiy xavfli harakat yoki harakatsizligida namoyon bo‘luvchi faol yoki sust xulq-atvori hisoblanadi.

Tergovga qadar tekshiruv – jinoyatchilikka qarshi kurash vazifalarini bajarishga qaratilgan, Jinoyat-protsessual kodeks bilan tartibga solingan, tergovga qadar tekshiruv organlari tomonidan jinoyat haqidagi ariza va xabar bo‘yicha jinoyatning oldini olish yoki unga yo‘l qo‘ymaslik, dalillarni to‘plash va saqlash, jinoyat sodir etishda gumon qilinganlarni ushlash va yashiringan gumon qilinuvchilarni qidirib topish, jinoyat tufayli yetkazilgan moddiy zarar qoplanishini ta’minlash uchun kechiktirib bo‘lmas tergov harakatlarini o‘tkazish va natijasiga ko‘ra jinoyat ishini qo‘zg‘atish yoki uni rad etish yoxud tegishligiga ko‘ra yuborish bo‘yicha qaror qabul qilish faoliyatidan iborat sudga qadar ish yuritishning alohida shakliga aytiladi.

Harbiy xizmatchilarning jinoiy qilmishlari bo‘yicha tergovga qadar tekshiruv deganda – bu vakolatli mansabdor shaxs tomonidan harbiy xizmatchining sodir etgan jinoiy qilmishi bo‘yicha jinoyat-protsessual qonunchilikda ruxsat berilgan tergov harakatlarini o‘tkazish orqali uning harakatlarida jinoyat alomatlari mavjudligi to‘g‘risidagi to‘xtamga kelishi va ishni qo‘zg‘atish yoki ish yurituvni istisno qiluvchi holatlar aniqlanganda uni rad etish yoxud jinoyat ishini qo‘zg‘atish masalasini hal etish uchun harbiy prokuratura organlariga yuborishga qadar kechuvchi protsessual harakatlar majmui tushuniladi.

Harbiy xizmatchilarning jinoiy qilmishlari bo‘yicha tergovga qadar tekshiruvni boshqa subyektlarga nisbatan qo‘llanilishdan farqli jihati bu – JPKning 391-moddasiga ko‘ra alohida mansabdor shaxs ya’ni harbiy qismlar, qo‘shilmalarning komandirlari, harbiy muassasalar va harbiy o‘quv yurtlarining boshliqlari, O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi jazoni ijro etish tizimini boshqarish organlarining boshliqlari, jazoni ijro etish koloniyalari, tarbiya koloniyalari, tergov hibsxonalari hamda turmalarning boshliqlari va JPKning 345-moddasi 3-qismiga ko‘ra harbiy prokuratura idoralari tomonidan amalga oshirilishi hisoblanadi. Ya’ni, mazkur ishlar bo‘yicha qarorlar faqatgina ushbu mansabdorlar tomonidan qabul qilinadi hamda harbiy prokuratura organlari tomonidan bevosita amalga oshiriladi yoki mazkur qarorlar ustidan nazoratni amalga oshiriladi. Qarorlar ustidan shikoyat qilish ham yuqori turuvchi aynan harbiy prokurorga berilishi mumkin.[2]

Harbiy xizmatchilarning jinoiy qilmishlari bo‘yicha JPKda alohida ish yurituv tartibining mavjud emasligi, JKning yettinchi bo‘limida[3] nazarda tutilgan harbiy jinoyatlarning ijtimoiy xavfi katta bo‘lmagan va uncha og‘ir bo‘lmagan toifalari bo‘yicha ish yurituvning surishtiruv shakli mavjud emasligi, ma’muriy preyuditsiya ishlarida harbiy xizmatchilar tomonidan sodir etilgan shu turdagi huquqbuzarliklar uchun MJtKning 16-moddasiga asosan[4] faqatgina intizomiy jazo chorasi qo‘llanilishi, mazkur moddalar yuzasidan harakatlarning takroriyligi jinoyat tarkibini beruvchi jinoyatlarda harbiy xizmatchilarning javobgarlik masalalari va boshqa ko‘plab huquqiy muammoli masalalar

bu yo‘nalishda ilmiy tadqiqotlar olib borishni taqozo etadi.

Harbiy xizmatchilarning jinoiy qilmishlari bo‘yicha tergovga qadar tekshiruv hujjatlarining aksariyatida tergovga qadar tekshiruv davomida protsessual muddatlarga rioya qilinmayotganligi aniqlangan. Harbiy xizmatchilarning jinoiy qilmishlari bo‘yicha tergovga qadar tekshiruv davomida protsessual muddatlarga rioya qilinmayotganligiga asosiy sabablardan biri uzoq vaqt tekshirish talab etiladigan tekshiruvlardan so‘ng qabul qilingan qarorlarni harbiy prokuror tomonidan bekor qilinib qo‘shimcha tergovga qadar tekshiruv qaytarilgach, ishning keyingi mexanizmi yoki tergovga qadar tekshiruvning protsessual muddati, shuningdek boshqa organga oid ariza va xabar kelib tushgach, tergovga tegishliligi bo‘yicha yuborishning protsessual muddatlari borasida jinoyat-protsessual qonunchilikda biror-bir me’yor mavjud emasligini ko‘rishimiz mumkin.

Harbiy xizmatchilarning jinoiy qilmishlari bo‘yicha tergovga qadar tekshiruv bo‘yicha ayrim tergov harakatlarini o‘tkazishga zarurat mavjudligini, biroq O‘zbekiston Respublikasi JPKning 329-moddasining ikkinchi qismiga muvofiq qo‘shimcha hujjatlar, tushuntirishlar talab qilib olish, shaxsni ushlab turish, shaxsiy tintuv va olib qo‘yish, hodisa sodir bo‘lgan joyni ko‘zdan kechirish, ekspertiza o‘tkazish, taftish tayinlash, tezkor-qidiruv tadbirlarini o‘tkazish haqida topshiriqlar berish mumkinligi, biroq sanab o‘tilgan tergov harakatlaridagi boshqa tergov harakatlarini o‘tkazish qat’iyan man qilingan.[2]

Xususan, yuzlashtirish, murdani eksgumatsiya qilish, ekspertiza uchun namunalar olish, guvohlantirish, abonentlar yoki abonent qurilmalari o‘rtasidagi bog‘lanishlar to‘g‘risida axborot olish kabi jinoyat fakti mavjud yoki aksincha jinoiy holat yuz bermaganligini aniqlash uchun muhim hisoblangan tergov harakatlarini o‘tkazish mumkin bo‘lmaganligi tufayli huquqni qo‘llash amaliyotida turli xil muammolarni vujudga keltirmoqda.

Shuningdek, JPKning 329-moddasining ikkinchi qismiga ko‘ra, tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi tushuntirishlar talab qilib olish vakolatiga ega bo‘lsa-da, biroq ushbu tushuntirishlar olishning tartibi biror qonun hujjatlarida keltirilmagan.[2]

JPKning 329-moddasi ikkinchi qismida nazarda tutilgan qat’iy qoida ya’ni “... tergovga qadar tekshiruv vaqtida boshqa tergov harakatlarini o‘tkazish man etiladi”[2] mazmunidagi norma mavjudligi sababli sud-tergov amaliyotida huquqni qo‘llovchi amaliyotchilarning qonun normalariga rioya etish fonida ishning haqiqiy holatlarini aniqlamasliklarini, qolaversa jamiyatning jinoyatchilikka murosasiz munosabatiga salbiy ta’sir etishiga olib kelishi mumkinligi va boshqa bir qancha muammolarni yuzaga keltirmoqda. Jumladan:

- **birinchidan,** ishtirokchilarning ko‘rsatmalari olingan hollarda ko‘rsatmalarning to‘g‘riligi borasidagi ogohlantirishlar samara bermasligi, u yoki bu tartibning o‘zi mavjud emasligi, ya’ni bugungi kunda tergovga qadar tekshiruv davrida ishtirokchilardan tushuntirishlar olishda qanday protsessual qoidalarga rioya qilishi, qanday huquqlardan foydalana olishi va boshqa tartiblarning mavjud emasligi;
- **ikkinchidan,** tergovga qadar tekshiruv davrida protsess ishtirokchilarining biror-bir maqomi mavjud emasligi, jumladan kelgusida gumon qilinuvchi tariqasida jalb etilishi lozim bo‘lgan shaxsning, guvohning yoki jabrlanuvchi tarafning maqomi mavjud emasligi, ularning tergovga qadar tekshiruv vaqtida ruxsat berilgan tergov harakatlari davomida o‘z manfaatlarini himoya qilishda to‘sqinlik keltirib chiqarayotganligi, xususan ekspertizalar tayinlashda va o‘tkazishda JPKning 179-moddasida nazarda tutilgan huquqlardan foydalana olmasligi va boshqalar;
- **uchinchidan,** tergovga qadar tekshiruvda ishtirokchilarning xususan harbiy xizmatchilarning himoya huquqidan foydalana olmasliklari, biror-bir maqomi e’tirof etilmagan, unga nisbatan huquq va majburiyatlar aks etmagan ishtirokchining bunday huquqlarini ta’minlash borasida qoidalarning o‘zi mavjud emasligi;
- **to‘rtinchidan,** tergovga qadar tekshiruv jarayonida, ayniqsa yo‘l-transport hodisalari bilan bog‘liq jinoyatlarga oid tergovga qadar tekshiruv jarayonida ekspertiza tekshiruvi uchun yoki qiyosiy tekshirish uchun namunalar olish yoki tergov eksperimenti bilan bog‘liq tergov harakatining o‘tkazilishiga zarurat mavjudligi;

beshinchidan, tergovga qadar tekshiruv davrida tergov harakatlari o‘tkazilishi uchun yoki tushuntirishlar olishda hozir bo‘lmagan shaxsni tergovga qadar tekshiruvga ta’minlashning protsessual qoidasi yoki tergovga qadar tekshiruv mansabdor shaxsining bu borada biror-bir vakolati mavjud emasligi;

oltinchidan, kechiktirib bo‘lmaydigan tergov harakatlari sirasiga kiruvchi shaxsni tibbiy guvohlantirish, tintuv, yoki narsa-buyum, murdani ko‘zdan kechirish, pochta va telegraf jo‘natmalarini xatlash kabi tergov harakatlarini o‘tkazishga protsessual qoidalar yo‘l qo‘ymasligi;

yettinchidan, ba’zi tergov harakatlarini jumladan telefon va boshqa so‘zlashuv qurilmalari orqali olib boriladigan so‘zlashuvlarni eshitib turish tergov harakatini amalga oshirishda jinoyat ishi qo‘zg‘atishdan oldin amalga oshirilganligi, faqatgina tezkor tadbirlar sirasiga kirish kabi baholanib, ularning daliliy ahamiyatga olinmayotganligini, bunda surishtiruv-tergov amaliyoti xodimlari sun’iy ravishda jinoyat ishini eski muddat bilan qo‘zg‘atish va shu yo‘l orqali mazkur dalildan foydalanilishi kabi holatlar kuzatilayotganligi va boshqa hollar tergovga qadar tekshiruvning sifatini tushib ketishi, bunda daliliy ahamiyatga ega bo‘lgan birlamchi muhim ma’lumotlar yo‘qolib ketishiga olib kelayotganligi kabi holatlar kuzatilmoqda.

Bundan tashqari, JKning 238-moddasida guvohning yoki jabrlanuvchining bila turib yolg‘on ko‘rsatuv berganligi uchun javobgarligi belgilanganligi, tergovga qadar tekshiruv vaqtida tushuntirish beruvchi shaxs guvoh, jabrlanuvchining huquqlaridan foydalanishi belgilangani holda, unga yolg‘on guvohlik bermaslik majburiyatini yuklash e’tibordan chetda qolganligini va tergovga qadar tekshiruv davrida tergov harakatlari o‘tkazilishi uchun yoki tushuntirishlar olishda hozir bo‘lmagan shaxsni tergovga qadar tekshiruvga ta’minlashning protsessual qoidasi yoki tergovga qadar tekshiruv mansabdor shaxsining bu borada biror-bir vakolati mavjud emasligi ko‘rishimiz mumkin.

Tergovga qadar tekshiruvga oid xorijiy mamlakatlar tajribasini o‘rganish doirasida Germaniya[5], Gruziya[6], Estoniya[7], Xitoy[8], Yaponiya[9], Janubiy Koreya[10], Birlashgan Arab Amirliklari[11], Saudiya Arabistoni[12], Rossiya Federasiyasi[13], Ozarbayjon[14], Ukraina[15], Tojikiston[16], Qirg‘iziston[17], Qozog‘iston[18] va Turkmaniston Respublikalarining[19] va boshqa bir qancha mamlakatlarning jinoyat-protsessual qonunchiligida nazarda tutilgan qoidalarni tahlil qilindi. E’tiborli jihat sifatida, tergovga qadar tekshiruv davrida o‘tkazishga ruxsat beriluvchi tergov harakatlarini ro‘yxatini kengaytirish yoki mutloq zaruratga ko‘ra jinoyat faktini isbotlash yoki rad etishda ahamiyatini inobatga olib sudning ruxsatini olgan holda ushbu tergov harakatlarini o‘tkazishga ruxsat beruvchi normalarni qonunchilikda mavjudligi, bunda eksgumatsiya (Rossiya[13], Xitoy[8] va boshqalar), yuzlashtirish, qiyosiy tekshirishlar uchun namunalar olish, tibbiy guvohlantirish, ko‘zdan kechirishning barcha turlarini o‘tkazishga imkon beruvchi normalarni mavjud.

Shu bilan birga harbiy xizmatchilarning ish yurituvidagi o‘ziga xoslik, ya’ni eng avvalo shaxs, jamiyat va davlatning qonun bilan qo‘riqlanadigan manfaatlariga zarar yetishini oldini olish maqsadida harbiy va davlat sirlarini saqlash asnosida o‘ziga xos tartib joriy etilgan bo‘lib, o‘rganilgan xorij mamlakatlarining aksariyati (AQSh, Rossiya, Qozog‘iston, Estoniya, Gruziya va boshqalar)da harbiy xizmatchilarning jinoiy qilmishlari bo‘yicha sudga qadar ish yurituvchi bosqichi harbiy politsiya tomonidan amalga oshiriladi.

Shuningdek, AQShning Virginiya shtatida tajribasida harbiy xizmatchilarning jinoiy qilmishlari bo‘yicha sudga qadar ish yurituvida, xususan tergovga qadar tekshiruv davrida harbiy xizmatda bo‘lgan oliy yuridik ma’lumotga ega bo‘lgan harbiy xizmatchilardan himoyachilar bilan ta’minlash tizimi yo‘lga qo‘yilgan.[20]

Xorijiy mamlakatlarning protsessual qonunchiligidagi sudga qadar ish yurituvining xususan tergovga qadar tekshiruv yoki jinoyat ishini qo‘zg‘atishdan oldin o‘tkazilishiga ruxsat berilgan tergov harakatlari qatorida eksgumatsiya, guvohlantirish, qiyosiy tekshirishlar uchun namunalar olish (Rossiya Federatsiyasi[13], Xitoy[8]), tergovga qadar tekshiruv davrida ushlab turishning o‘ziga xos muddatlari, xususan 48 soat, harbiy holat e’lon qilinganida 30 sutkaga qadar ushbu muddat uzaytirilishi mumkinligi (Rossiya[13], Qozog‘iston[18], Xitoy[8], Germaniya [5], Gruziya[6]) kabi qoidalar mustahkamlangan.

Bundan tashqari, tergovga qadar tekshiruv davrida shaxslarni protsessga jalb etishning

preventiv choralar xorijiy mamlakatlar qonunchiligida mavjudligiga va bizning milliy qonunchilikdagi huquqiy bo‘shliqlar ularda bartaraf etilganiga guvoh bo‘lamiz. Masalan, Fransiya, Janubiy Koreya, Rossiya Federatsiyasi, Qozog‘iston Respublikasi, Qirg‘iziston Respublikasi, Belarus Respublikalari jinoyat protsesual qonunchiligida shaxsni sudga qadar ish yurituviga kelishini ta’minlashga qaratilgan “Hozir bo‘lish majburiyati” ko‘rinishidagi majburlov chorasi mavjud.

Harbiy xizmatchilarning jinoiy qilmishlari bo‘yicha tergovga qadar tekshiruv bo‘yicha amaliyotdagi muammolarda va xorijiy davlatlarning protsessual qonunchiligidagi tajribalaridan kelib chiqib quyidagilarni taklif etamiz:

Harbiy xizmatchilarning jinoiy qilmishlari bo‘yicha tergovga qadar tekshiruv o‘tkazishda hozirgi kunda uchrayotgan amaliyotdagi va jinoyat-protsessual qonunchiligidagi muammolar tahlilidan va xorijiy davlatlarning protsessual qonunchiligidagi tajribalaridan kelib chiqib tergovga qadar tekshiruv o‘tkazishning protsessual tartibini takomillashtirish bo‘yicha quyidagi takliflar ishlab chiqildi.

1. JKning 238-moddasining birinchi qismini quyidagi tahrirda bayon etish.

“(birinchi qismi) Yolg‘on guvohlik berish, ya’ni tergovga qadar tekshiruv, surishtiruv olib borish, dastlabki tergov chog‘ida yoki sudda guvohning yoki jabrlanuvchining bila turib yolg‘on ko‘rsatuv berishi yoxud ekspertning bila turib yolg‘on xulosa berishi, xuddi shuningdek tarjimonning bir tildan ikkinchi tilga bila turib noto‘g‘ri tarjima qilishi”

2. JPKning 47-modda quyidagi tahrirda bayon etish.

“47-modda. Gumon qilinuvchi

Gumon qilinuvchi jinoyat sodir etgani to‘g‘risida ma’lumotlar bor bo‘lsa-da, bu ma’lumotlar uni ishda ayblanuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilish uchun yetarli bo‘lmagan shaxsdir.

Shaxs:

1) o‘ziga nisbatan tergovga qadar tekshiruv boshlangan;

2) jinoyat sodir etishda gumon qilinib, ushbu Kodeksning 221-moddasida belgilangan tartibida ushlangan;

3) surishtiruvchi, tergovchi, prokuror tomonidan jinoyat ishida gumon qilinuvchi tariqasida ishtirok etish uchun jalb qilish to‘g‘risida qaror chiqarilgan vaqtdan boshlab gumon qilinuvchi deb hisoblanadi”;

3. JPKning 48-moddasiga quyidagi tahrirda o‘zgartish kiritish.

(birinchi qism) Gumon qilinuvchi: o‘zining nimada gumon qilinayotganligini bilish; jinoyat protsessining har qanday bosqichida o‘z tanloviga ko‘ra advokat yordamidan foydalanish, ushlab turilganligi va turgan joyi to‘g‘risida advokatga yoki yaqin qarindoshiga telefon orqali qo‘ng‘iroq qilish yoxud xabar berish;

(ikkinchi qism) tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organ mansabdor shaxsining, surishtiruvchi yoki tergovchining ruxsati bilan tergov harakatlarida ishtirok etish; yarashuv to‘g‘risidagi, amnistiya aktini qo‘llash haqidagi ishlar bo‘yicha sud majlislarida ishtirok etish; tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organ mansabdor shaxsining, surishtiruvchining, tergovchining, prokurorning va sudning harakatlari hamda qarorlari ustidan shikoyatlar berish huquqiga ega.

Gumonqilinuvchi:tergovgaqadartekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi, surishtiruvchi, tergovchi va prokurorning chaqiruviga binoan hozir bo‘lishi, tergovga qadar tekshiruvda, surishtiruvda va dastlabki tergovda ishtirok etishdan bosh tortmasligi; haqiqatni aniqlashga dalillarni yo‘q qilish, soxtalashtirish, guvohlarni ko‘ndirishga urinish va qonunga xilof boshqa harakatlar bilan to‘sqinlik qilmasligi; o‘ziga nisbatan tanlangan ehtiyot chorasidan kelib chiqadigan talablarni bajarishi; tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organ mansabdor shaxsining surishtiruvchi, tergovchi, prokurorning guvohlantirish, ekspert tekshiruvi uchun namunalar olish to‘g‘risidagi hamda surishtiruvchi, tergovchi, prokurorning ekspertiza o‘tkazish uchun tibbiy muassasaga joylashtirish to‘g‘risidagi qarorlari va ushbu Kodeksda nazarda tutilgan boshqa protsessual qarorlar ijro etilishiga to‘sqinlik qilmasligi; ishni tergov qilishda tartibga rioya etishi shart.

4. JPKning 329-moddasini quyidagi tahrirdagi to‘rtinchi va beshinchi qismlar bilan to‘ldirish taklif etiladi.

“Jinoyatga oid arizalar, xabarlar va boshqa ma’lumotlar o‘zining vakolati doirasiga kirmaydigan ushbu kodeksning 391-moddasida belgilangan boshqa tergovga qadar tekshiruv organiga yoki ularning mansabdor shaxslariga

kelib tushgan murojaatlar besh kunlik muddatdan kechiktirmay tegishli organlarga va mansabdor shaxslarga yuborilib, bu haqda murojaat etuvchiga yozma yoxud elektron shaklda xabar qilinadi. Bunda kelib tushgan elektron murojaat elektron shaklda yuborilishi mumkin.

Shuningdek, mazkur kodeksning 382-moddasi tartibida jinoyat ishi qo‘zg‘atishni rad etish to‘g‘risidagi qaror bekor qilinib, qo‘shimcha tergovga qadar tekshiruv harakatlari o‘tkazish uchun tegishli organga yuborilganda, tergovga qadar tekshiruv muddati ish hujjatlari tegishli organga kelib tushgandan boshlab ko‘pi bilan 10 kun ichida ko‘rib chiqilishi shart.”

5. JPKga 329^1, 329^2, 329^3, 3294-moddalarini kiritish va uni quyidagi tahrirda bayon etish.

“329^1-modda. Tergovga qadar tekshiruvni to‘xtatish.

Tergovga qadar tekshiruvning muddati quyidagi asoslardan biriga muvofiq prokurorning ruxsatiga ko‘ra to‘xtatib turilishi mumkin:

1) o‘tkazish uchun bir oydan ko‘p vaqt talab qiladigan ekspertiza, xizmat tekshiruvi yoki boshqa tekshiruv tayinlangan bo‘lsa;

2) tayinlangan taftish bo‘yicha ushbu kodeksning 187^7-moddasida ruxsat berilgan muddatlar yetarli bo‘lmaganda yoki taftish muddati O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining yoki uning o‘rinbosarining roziligiga ko‘ra yoxud sudning ajrimi bilan tadbirkorlik subyektlariga nisbatan o‘ttiz kalendar kunga uzaytirilganda;

3) jinoyat tarkibini aniqlash uchun ko‘rsatma (tushuntirish)lari daliliy ahamiyatga ega bo‘lgan shaxsning qayerda ekanligi noma’lum bo‘lsa yoki boshqa ish bo‘yicha qidiruvda bo‘lsa yoxud O‘zbekiston Respublikasi hududidan chiqib ketgan, basharti uning tergovga qadar tekshiruvga ta’minlash imkoniyati bo‘lmasa;

4) ko‘rsatma (tushuntirish)lari olinishi zarur bo‘lgan shaxs tergovga qadar tekshiruvda ishtirok etishini istisno etadigan og‘ir va davomli, lekin davolab bo‘ladigan kasallikka chalingan hollarda tergovga qadar tekshiruvning muddatlari to‘xtatiladi.

Agar tergovga qadar tekshiruv mazkur moddada belgilangan asoslarga ko‘ra to‘xtatilgan bo‘lsa, tergovga qadar tekshiruv organining mansabdor shaxsi tezkor-qidiruv faoliyatini amalga oshiruvchi organlar orqali mazkur asoslardagi to‘siqlarni bartaraf etish bo‘yicha choralarini ko‘rishi shart.”

“329^2-modda. Tergovga qadar tekshiruv jarayonida o‘tkaziladigan tergov va protsessual harakatlar.

Tergovga qadar tekshiruv o‘tkazish davomida hujjatlar, tushuntirishlar talab qilib olish, shuningdek shaxsni ushlab turish va ushlangan shaxsni shaxsiy tintuv qilish, olib qo‘yish, ko‘zdan kechirish, taqdim qilingan narsalar va hujjatlarni olish, ekspertiza uchun namunalar olish, ekspertizalar tayinlash va o‘tkazish, yuzlashtirish, murdani eksgumatsiya qilish, guvohlantirish, taftish tayinlash, abonentlar yoki abonent qurilmalari o‘rtasidagi bog‘lanishlar to‘g‘risida axborot olish, tezkor-qidiruv tadbirlarini o‘tkazish haqida topshiriqlar berish tergov va protsessual harakatlari o‘tkazilishi mumkin.

Tergovga qadar tekshiruv vaqtida jinoyat faktini tasdiqlash uchun zarurat bo‘lgan hollarda boshqa tergov harakatlarini ham faqat sudning ruxsati bilan amalga oshirishga yo‘l qo‘yiladi. Bunda tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi ushbu zaruratni asoslovchi ish hujjatlarini sudga taqdim etadi”

“329^3-modda. Tergovga qadar tekshiruv ishtirokchilari hamda ularning huquq va majburiyatlari.

Tergovga qadar tekshiruv davomida jinoyatga oid arizalar, xabarlar va boshqa ma’lumotlar asosida tergovga qadar tekshiruvga jalb qilingan shaxslar gumon qilinuvchi, jabrlanuvchi va guvohning huquq va majburiyatlaridan foydalanadilar.

Tergovga qadar tekshiruv organi mansabdor shaxsi tergovga qadar tekshiruv ishtirokchilariga ularning huquq va majburiyatlarini tushuntirishi shart.

Tergovga qadar tekshiruvga jalb qilingan shaxslar tergovga qadar tekshiruv organi mansabdor shaxsi, surishtiruvchi, tergovchi, prokurorning qarorlari ijro etilishiga to‘sqinlik qilmasligi shart.

Jinoiy hodisadan jabr ko‘rgan shaxslar va shohidlar bila turib yolg‘on xabar, ko‘rsatma berganlik va ma’lum bo‘lgan holat, ma’lumotlarni yashirganlik uchun qonunda belgilangan tartibda javobgar bo‘ladi.”

“329^4-modda. Tushuntirishlar olish tartibi.

Tergovga qadar tekshiruv davomida ish uchun ahamiyatli bo‘lgan holatlar to‘g‘risida xabardor bo‘lgan shaxslardan tushuntirishlar olinishi mumkin.

Shaxsdan tushuntirish olish yozma ravishda amalga oshiriladi va unda quyidagilar

ko‘rsatiladi:

1) tushuntirish olingan joy va sana, tushuntirish olish boshlangan va tugallangan vaqt;

2) tushuntirish olgan shaxsning lavozimi, unvoni, ismi, familiyasi va otasining ismi;

3) tushuntirish berayotgan shaxsning familiyasi, ismi va otasining ismi, yashash joyi, ish joyi va uning shaxsi to‘g‘risidagi boshqa ma’lumotlar, aloqa vositalari;

4) tushuntirish berayotgan shaxs qaysi tilda tushuntirish berishi, tarjimon va himoyachi xizmatidan foydalanishga ehtiyoji borligi.

Tushuntirish olishdan avval shaxsga ushbu Kodeksning 51, 71-moddalarida belgilangan huquq va majburiyatlar tushuntiriladi va bu haqda tushuntirish xatida qayd etiladi.

Tushuntirish xatida ko‘rsatuvlar birinchi shaxs nomidan yozilib, unda sodir bo‘lgan voqea, hodisa to‘g‘risidagi ma’lumotlar ko‘rsatiladi.

Bunda tushuntirish berayotgan shaxsga aniqlashtiruvchi savollar berilishi mumkin. Savollar va ularga javoblar tushuntirish olish davomida paydo bo‘lgan ketma-ketlikda qayd etiladi.

Tushuntirish xati tushuntirish berayotgan shaxs, shuningdek tushuntirish olgan tergovga qadar tekshiruv organi mansabdor shaxsi tomonidan imzolanadi.

Tushuntirish berayotgan shaxs yolg‘on xabar berganlik uchun jinoiy javobgarlik to‘g‘risida ogohlantirilib, tushuntirish xatiga bu haqda tegishli yozuv kiritiladi.

Tushuntirishlar olish ushbu Kodeksning –moddasida belgilangan tartibda videokonferensaloqa rejimida o‘tkazilishi mumkin”

6. JPKni quyidagi mazmundagi 21[1]-bob bilan to‘ldirish.

21[1]-BOB. “ABONENTLAR YOKI ABONENT QURILMALARI O‘RTASIDAGI BOG‘LANISHLAR TO‘G‘RISIDA AXBOROT OLISH”

170[1]-modda. Abonentlar yoki abonent qurilmalari o‘rtasidagi bog‘lanishlar to‘g‘risida axborot olish uchun asoslar

Agar abonentlar yoki abonent qurilmalari o‘rtasidagi bog‘lanishlar to‘g‘risidagi axborotlarda ish uchun ahamiyatga molik ma’lumotlar bor deb gumon qilish uchun yetarlicha asoslar mavjud bo‘lganda, prokuror, tergovchi, surishtiruvchi, tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi abonentlar yoki abonent qurilmalari o‘rtasidagi bog‘lanishlar to‘g‘risida axborot olish to‘g‘risida iltimosnoma chiqarishga haqlidir.

170[2]-modda. Abonentlar yoki abonent qurilmalari o‘rtasidagi bog‘lanishlar to‘g‘risida axborot olish tartibi.

Abonentlar yoki abonent qurilmalari o‘rtasidagi bog‘lanishlar to‘g‘risida axborot olish sudning ajrimiga binoan amalga oshiriladi.

Tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi, surishtiruvchi yoki tergovchi tomonidan abonentlar yoki abonent qurilmalari o‘rtasidagi bog‘lanishlar to‘g‘risida axborot olish to‘g‘risida iltimosnoma chiqarilib, iltimosnoma va unga asos bo‘lgan hujjatlarni sudga, bu haqidagi xabarnomani prokurorga yuboradi.

Abonentlar yoki abonent qurilmalari o‘rtasidagi bog‘lanishlar to‘g‘risida axborot olish to‘g‘risidagi iltimosnoma jinoyat sodir qilingan yoki surishtiruv yoxud dastlabki tergov yuritilayotgan joydagi jinoyat ishlari bo‘yicha tuman (shahar) sudining, hududiy harbiy sudning sudyasi (tergov sudyasi) tomonidan mazkur sudlarning sudyasi bo‘lmaganida yoxud iltimosnomani ko‘rib chiqishda uning ishtirokini istisno etuvchi holatlar mavjud bo‘lgan taqdirda, Qoraqalpog‘iston Respublikasi sudi, viloyat, Toshkent shahar sudi, O‘zbekiston Respublikasi Harbiy sudi raisining ko‘rsatmasiga binoan boshqa tegishli sudning sudyasi tomonidan yakka tartibda ko‘rib chiqiladi.

Abonentlar yoki abonent qurilmalari o‘rtasidagi bog‘lanishlar to‘g‘risida axborot olish to‘g‘risidagi iltimosnoma kelib tushganidan so‘ng yopiq sud majlisida darhol ko‘rib chiqiladi.

Sud majlisida surishtiruvchi yoki tergovchi, agar lozim topsa prokuror ishtirok etadi.

Abonentlar yoki abonent qurilmalari o‘rtasidagi bog‘lanishlar to‘g‘risida axborot olish to‘g‘risidagi iltimosnomani ko‘rib chiqish surishtiruvchi yoki tergovchi ma’ruzasi bilan boshlanadi, ma’ruzada ushbu tergov harakatning zarurligi asoslantirib beriladi. Shundan keyin sudya ajrim chiqarish uchun alohida xonaga kiradi.

Abonentlar yoki abonent qurilmalari o‘rtasidagi bog‘lanishlar to‘g‘risida axborot olish to‘g‘risidagi iltimosnomani ko‘rib chiqib, kuyidagi ajrimlardan birini chiqaradi:

1) Abonentlar yoki abonent qurilmalari o‘rtasidagi bog‘lanishlar to‘g‘risida axborot olishga ruxsat berish to‘g‘risida;

2) Abonentlar yoki abonent qurilmalari o‘rtasidagi bog‘lanishlar to‘g‘risida axborot

olishni rad etish to‘g‘risida.

Abonentlar yoki abonent qurilmalari o‘rtasidagi bog‘lanishlar to‘g‘risida axborot olishni rad qilish to‘g‘risidagi sud ajrimi asoslantirilgan bo‘lishi kerak.

Abonentlar yoki abonent qurilmalari o‘rtasidagi bog‘lanishlar to‘g‘risida axborot olish to‘g‘risidagi sud ajrimi e’lon qilingan vaqtdan boshlab kuchga kiradi.

Sud ajrimi ijro uchun maxsus vakolatli davlat organiga, bir nusxasi jinoyat ishi materiallariga biriktirish uchun surishtiruvchi yoki tergovchiga, nazorat uchun prokurorga yuboriladi.

Abonentlar yoki abonent qurilmalari o‘rtasidagi bog‘lanishlar to‘g‘risida axborot olish haqidagi ajrimda quyidagilar ko‘rsatilgan bo‘lishi kerak:

1) ushbu tergov harakati o‘tkazish uchun asos bo‘lgan tergovga qadar tekshiruv materiali yoki jinoyat ishi raqami, tergov harakatini o‘tkazishning zarurligi haqida ma’lumot;

2) abonentlar yoki abonent qurilmalari o‘rtasidagi bog‘lanishlar to‘g‘risidagi axborot talab qilinayotgan shaxsning telefon raqami;

3) so‘ralayotgan axborotning davri va vaqti;

4) ushbu harakatni o‘tkazish topshirilgan maxsus vakolatli davlat organining nomi.

Abonentlar yoki abonent qurilmalari o‘rtasidagi bog‘lanishlar to‘g‘risidagi axborotlarni olish haqidagi qaror, ajrim maxsus vakolatli davlat organiga ijro uchun yuboriladi.

Abonentlar yoki abonent qurilmalari o‘rtasidagi bog‘lanishlar to‘g‘risidagi axborotlarni taqdim qilish haqidagi ajrim qabul qilingan vaqtdan boshlab maxsus vakolatli davlat organi tomonidan uni darhol ijro qilish choralari ko‘riladi.

Maxsus vakolatli davlat organi tomonidan abonentlar yoki abonent qurilmalari o‘rtasidagi bog‘lanishlar to‘g‘risidagi axborotlar ushbu axborotlarni olish haqida ajrim chiqargan organga maxsus pochta aloqa xati orqali axborotlarni moddiy tashuvchilarga qayd etgan va muhrlangan holatda yoki himoyalangan aloqa kanalidan foydalangan holda elektron tarzda taqdim qilinadi.”

7. JPKni quyidagi mazmundagi 30^1-bob bilan to‘ldirish.

“30^1-BOB. HOZIR BO‘LISH MAJBURIYATI”

264^1-modda. Hozir bo‘lish majburiyatini qo‘llash asoslari

Ehtiyot chorasi yoki ta’minlovchi chorani qo‘llashga zarurat yoki yetarli asoslar bo‘lmagan hollarda gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchining uzrli sabablarsiz tergovga qadar tekshiruvdan, tergovdan yoki suddan bo‘yin tovlashini oldini olish maqsadida ulardan chaqiruvga binoan hozir bo‘lish, yashash joyi o‘zgargan taqdirda bu haqida darhol tergovga qadar tekshiruv organiga, tergov organiga yoki sudga xabar berish majburiyatini yuklash to‘g‘risida tilxat olinadi.

Chaqiruvga binoan hozir bo‘lish majburiyatini yuklash to‘g‘risidagi tilxat, shuningdek, jabrlanuvchi, qonuniy vakil, fuqaroviy javobgar, fuqaroviy da’vogar, guvohdan ham olinishi mumkin.

Chaqiruvga binoan hozir bo‘lish haqidagi tilxat olinayotganda ushbu moddaning birinchi va ikkinchi qismlarida ko‘rsatilgan shaxslar ushbu majburiyatni bajarmaslik oqibatlari haqida ogohlantiriladi va bu haqida tilxatga tegishli yozuv kiritiladi.

264^2-modda. Chaqiruvga binoan hozir bo‘lish majburiyatini bajarmaslik oqibatlari

Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi chaqiruvga binoan hozir bo‘lish majburiyatini uzrli sabablarsiz bajarmagan taqdirda ular majburiy tartibda keltirilib, ularga nisbatan ehtiyot chorasi yoki ta’minlovchi chora qo‘llaniladi, bunda ular qonunda belgilangan tartibda ma’muriy javobgarlikka tortilishi mumkin.

Jabrlanuvchi, qonuniy vakil, fuqaroviy javobgar, fuqaroviy da’vogar, guvohlar chaqiruvga binoan hozir bo‘lish majburiyatini uzrli sabablarsiz bajarmagan taqdirda ular majburiy tartibda keltiriladi, bunda ular qonunda belgilangan tartibda javobgarlikka tortilishi mumkin.

Chaqiruvga binoan hozir bo‘lish majburiyati surishtiruv yoki dastlabki tergov jarayonida bajarilmagan hollarda, surishtiruvchi, tergovchi, prokuror bu haqida bayonnoma tuzadi hamda bayonnoma va tegishli hujjatlarni surishtiruv yoki dastlabki tergov harakatlari olib borilayotgan hududdagi ma’muriy ishni ko‘rib chiquvchi sudga yuboradi.

Agar chaqiruvga binoan hozir bo‘lish majburiyati sud muhokamasi davomida bajarilmagan hollarda majburiyatni bajarmagan shaxsni javobgarlikka tortish masalasi jinoyat ishi yurituvida bo‘lgan sudya tomonidan hal qilinadi.”

Uzrli sabablarga quyidagi holatlar kiradi:

shaxsni chaqiruvga binoan kelish imkoniyatidan mahrum etuvchi kasallikka chalinganligi;

yaqin qarindoshining vafoti;
tabiiy ofat;
chaqiruv xatini olmaganligi;
shaxsni belgilangan vaqtda hozir bo‘lish imkoniyatidan mahrum etuvchi boshqa holatlar.

Ushbu moddaning birinchi qismida ko‘rsatilgan shaxslar chaqiruvga binoan hozir bo‘lishiga to‘sqinlik qiluvchi uzrli sabablar mavjud ekanligi haqida chaqirtirgan organni xabardor etishi lozim, birinchi qism to‘rtinchi bandi bundan mustasno.”

Xulosa qilib aytganda, jinoyatga oid arizalar, xabarlar va boshqa ma’lumotlar kelib tushganda o‘tkaziladigan tergovga qadar tekshiruv davrida shaxs malakali yuridik yordam olishi va advokat yordamidan foydalanishini ta’minlash, tergovga qadar tekshiruv o‘tkazilayotgan shaxsning jinoyat protsessi ishtirokchisi sifatidagi huquqiy maqomini belgilash hamda ushbu shaxsning huquq va majburiyatlarini Jinoyat-protsessual kodeksi normasida aks ettirish Yangi Konstitutsiyaviy o‘zgarishlar o‘z navbatida milliy qonunchilik tizimida o‘z ifodasini topishiga, jumladan, tergovga qadar tekshiruvni o‘tkazish asoslari va tartibini belgilovchi O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi va ichki idoraviy hujjatlarda harbiy xizmatchilarga nisbatan tergovga qadar tekshiruv davrida ularning huquqiy maqomini mustahkamlashga xizmat qiladi.

ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПОРЯДКА ПРОВЕДЕНИЯ ДОСЛЕДСТВЕННОЙ ПРОВЕРКИ ПО ПРЕСТУПНЫМ ДЕЯНИЯМ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ

Аннотация. В данной статье освещены понятия преступного деяния, преступного деяния военнослужащих, доследственная проверка, доследственная проверка по преступным деяниям военнослужащих и проанализированы проблемы, возникающие в настоящее время в практике и уголовно-процессуальном законодательстве при проведении доследственной проверки по преступным деяниям военнослужащих, а также даны предложения по совершенствованию процессуального порядка проведения доследственной проверки исходя из опыта процессуального законодательства зарубежных стран.

Ключевые слова: Преступное деяние, преступное деяние военнослужащих, доследственная проверка, доследственная проверка по преступному деянию военнослужащих, процессуальные сроки, следственные действия, получение объяснений, обязанность присутствования.

ISSUES OF IMPROVING THE PROCEDURAL PROCEDURE FOR CONDUCTING PRE-INVESTIGATIONS INTO CRIMINAL ACTS OF MILITARY PERSONNEL

Abstract. This article describes the concepts of criminal offence, criminal offence of military personnel, pre-trial investigation, pre-trial investigation of criminal offenses of military personnel and analyzes the current problems in practice and in the criminal-procedural legislation in the conduct of pre-trial investigation of criminal offenses of military personnel and, based on the experience in the procedural legislation of foreign countries, makes proposals for improving the procedural procedure of pre-trial investigation.

Keywords: criminal offence, criminal offence of military personnel, pre-trial investigation, pre-trial investigation of criminal offenses of military personnel, procedural time limits, investigative actions, obtaining explanations, obligation to appear

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-sonli Farmoni. “O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi” // www.lex.uz.

2. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi. “O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi” // www.lex.uz.

3. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. “O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi” // www.lex.uz.

4. O‘zbekiston Respublikasining Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksi. “O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi” // www.lex.uz.

5. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии в редакции от 13 ноября 1998 г. по состоянию на 15 мая 2003 г.

6. Уголовно-процессуальный кодекс Грузии. Принят от 09.10.2009 г.№ 1772-IIс.

7. Уголовно-процессуальный кодекс Эстонии. Принят 12.02.2003 RT I 2003, 27, 166 Вступил в законную силу 01.07.2004.

8. Уголовно-процессуальный кодекс КНР, Принят на 2-й сессии Всекитайского собрания народных представителей пятого созыва 1 июля 1979 года.

9. Япония жиноят-процессуал кодекси (Кэйдзи-сошё-хо). Қонун № 131. 10.07.1948 й.

10. Уголовно-процессуальный акт Южной Корее (Хёнса-сосон-беоп) Закон № 341 от 23 сентября 1954 г.

11. Уголовно-процессуальное право ОАЭ. Основные положения статья 20-21.

12. Уголовно-процессуальное право - Саудовская Аравия Уголовно-процессуальный закон Королевский указ № (M / 39) 28 Раджаба 1422 г. – 16 октября 2001 г. Уголовно-процессуальный закон Королевства Саудовская Аравия / науч. ред. Н.Г. Стойко; перевод с английского П.А. Гусеновой. – СПб.: Изд-во «Юридический центр». 2016. – 168 с.

13. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18 декабря 2001 г. N 174-ФЗ.

14. Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики (утвержден Законом Азербайджанской Республики от 14 июля 2000 года № 907-IQ) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 15.04.2022 г.)

15. Уголовный процессуальный кодекс Украины от 13 апреля 2012 года № 4651-VI (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.05.2022 г.)

16. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Таджикистан от 3 декабря 2009 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.07.2022 г.

17. Уголовно-процессуальный кодекс Кыргызской Республики от 28 октября 2021 года № 129. (Введен в действие Законом Кыргызской Республики от 28 октября 2021 года № 126)

18. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.09.2022 г.)

19. Уголовный кодекс Туркменистана от 12 июня 1997 года № 222-И (с изменениями и дополнениями по состоянию на 13.11.2021 г.)

20. Code of Virginia. Article 4. National Guard Courts-Martial. § 44-42. Kinds of courts-martial; how constituted and powers.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI QUROLLI KUCHLARIDA HARBIY INTIZOMNI MUSTAHKAMLASH VA HARBIY XIZMATCHILAR HUQUQLARINI HIMOYA QILISHNING ZAMONAVIY MEXANIZMLARI

Rizoyev Feruz Furqat o‘g‘li,
O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti,
Maxsus huquqiy fanlar va harbiy diplomatiya kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarida harbiy intizomni mustahkamlash va harbiy xizmatchilar huquqlarini himoya qilishning zamonaviy mexanizmlaridan biri – harbiy ombudsman instituti faoliyati rivojlangan xorijiy davlatlar tajribasi asosida tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: ombudsman, muhtasib, demokratik nazorat, nazorat, Qurolli Kuchlar, harbiy xizmatchi, parlament, harbiy obyektlar, sir.

So‘nggi yillarda yurtimizda Qurolli Kuchlarni yanada isloh qilish, harbiy sohadagi qonunchilik hujjatlarini takomillashtirish, harbiy xizmatchilarning huquqlari himoyasini mustahkamlash borasida qator ishlar amalga oshirilmoqda.

Jumladan, **“2022 — 2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi”ning [1]** 90-maqsadida “Davlatning mudofaa qobiliyatini yanada mustahkamlash, Qurolli Kuchlarning jangovar shayligini, uning imkoniyatlari va qobiliyatini kuchaytirish” belgilangan hamda bu borada “Mamlakat harbiy xavfsizligini ta’minlash va mudofaa salohiyatini mustahkamlash borasidagi qonunchilik hujjatlarini takomillashtirish” eng ustuvor vazifa ekanligi ta’kidlangan

Yuqorida belgilangan strategik vazifalarga erishish uchun eng avvalo Qurolli Kuchlarimizda mustahkam harbiy intizomni ta’minlash, harbiy xizmatchilarning huquqlarini himoya qilishning zamonaviy mexanizmlarini yaratish maqsadga muvofiq sanaladi.

Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarida harbiy xizmatchilarning huquqlari va erkinliklarini ta’minlashning yangicha mexanizmi sifatida Qurolli Kuchlar Ombudsmani institutini joriy qilish maqsadga muvofiq sanaladi.

Bunday institut faoliyatini yo‘lga qo‘yish orqali Qurolli Kuchlarimizda inson huquqlari va himoyasi sohasidagi munosabatlarni mustahkamlash, uning faoliyati ustidan nazoratning zamonaviy usullarini qo‘llash, huquqbuzarliklar va ularning oldini olish, harbiy xizmatchilarning huquqiy himoyasini yanada mustahkamlash imkoniyati paydo bo‘ladi.

Ombudsman institutining kelib chiqish tarixiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, “ombudsman” so‘zi - bugun rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlarda “inson huquqlarini himoya qiluvchi” sifatida tushuniladi. Bu so‘z shved tilidan olingan bo‘lib “vakil” degan ma’noni anglatadi. U eng avval shved qiroli huzurida faoliyat yuritgan. Keyinchalik parlament shakllangandan so‘ng 1809-yildan parlament huzuriga ko‘chgan [2].

Agar tarixiy manbalarni kuzatadigan bo‘lsak, shved qiroli ushbu tajribani islom davlatlarda faoliyat yuritgan “muhtasib”lar ishidan o‘rganganiga guvoh bo‘lishimiz mumkin. Muhtasiblar islom dini va shariat ahkomlari asosida faoliyat yuritib, nazorat funksiyasini bajarishgan.

Inson huquqi bo‘yicha milliy institutlar dastavval Arab xalifaligida tashkil etilganligi manbalarda ko‘plab ta’kidlanadi. Umar ibn Xattob xalifaligida muhtasib mansabi ta’sis etilgan bo‘lib, uning vazifasi davlat mansabdorlari faoliyati ustidan fuqarolarning ariza va shikoyatlarini qabul qilish va ko‘rib chiqishdan iborat bo‘lgan. Shuningdek o‘sha davrda Turkiyada ham “Qadi al Qudrat” mansabi tashkil etilgan va uning funksiyasi amaldorlarning xatti-harakati ustidan fuqarolardan kelib tushgan shikoyatlarni qabul qilish va ko‘rib chiqish bo‘lgan [3].

XVII asrlarda shved qirolligiga hujum uyushtirilganda qirol hozirgi Turkiya hududlariga qochib o‘tishga majbur bo‘ladi. Qochqinda turk sultoni himoyasida Shvetsiya qiroli Karl XII mamlakatdagi fuqarolar huquqlarini himoya qiluvchi, o‘rnatilgan tartiblarni nazorat qiluvchi insonlarni kuzatadi. Keyinchalik o‘z vataniga qaytib, mana shu tizimni o‘z davlatida “Ombudsman” nomi bilan (1713-yil) [4] joriy

etadi va bu Yevropada ham ommalashadi.

Bunga o‘xshash vazifalarni bajaruvchi lavozim Temuriylar saltanatida ham mavjud bo‘lib, ispan elchisi Klavixoning Amir Temur huzuriga tashrifi to‘g‘risidagi kundaligida yozilishicha, Temur topshiriq berganda o‘z vaqtida bajarmagan rahbarlar va ularning bu kamchiligi haqida axborot beruvchi shaxslar bo‘lgan. Shuningdek, fuqaro murojaatlari bilan ishlamagan aynan ana shunday rahbarlarning shaxsan Amir Temur tomonidan ko‘pchilik ichida jazolangani Klavixo tomonidan kichik epizod sifatida qayd etilgan.

Demokratik nazoratni ta’minlovchi organlar faoliyatini har bir sohada yo‘lga qo‘yish amaliyoti har bir davlatda kuzatiladigan jarayon sanaladi. Jumladan, yurtimizda ham inson huquqlarini ta’minlashga xizmat qiluvchi institutlar faoliyatiga so‘nggi yillarda juda katta ahamiyat qaratilmoqda. Bosh qomusimiz, konstitutsiyamizning 52-moddasida “Inson huquqlari bo‘yicha milliy institutlar inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilishning mavjud shakllari hamda vositalarini to‘ldiradi, fuqarolik jamiyatini rivojlantirishga va inson huquqlari madaniyatini yuksaltirishga ko‘maklashadi. Davlat inson huquqlari bo‘yicha milliy institutlar faoliyatini tashkil etish uchun shart-sharoitlar yaratadi” [5] deb belgilanganligi bejizga emas. Fikrimiz isbotini yurtimizda joriy yilda Bolalar Ombudsmani faoliyati yo‘lga qo‘yilganligi hamda ushbu institut faoliyatini tartibga soluvchi qonun qabul qilinganligida ko‘rishimiz mumkin.

Rivojlangan davlatlar tajribasini kuzatadigan bo‘lsak, ushbu davlatlarda ham Qurolli Kuchlar ustidan demokratik nazoratni ta’minlovchi organlarga ehtiyoj sezilayotganligini hamda bu borada qator tadqiqotlar amalga oshirilayotganligini kuzatishimiz mumkin.

Jumladan, Hans Born, Teodora Fuior, Cecilia Lazzarinilar Yevropa mamlakatlarida Qurolli Kuchlar ustidan demokratik nazoratni ta’minlovchi organlar, jumladan harbiy ombudsman institutining rivojlanishini tahlil qilishgan [6].

Noel Kinsella Kanada harbiy ombudsmani faoliyatining amaliy jihatlarini tahlil qilgan [7].

Stuart Cohen harbiylar ustidan demokratik nazoratning Isroil tajribasini chuqur tahlil qilgan [8].

Lindy Heinecken harbiy ombudsman institutining Janubiy Afrika Respublikasini tajribasini keng qamrovli o‘rgangan [9].

Harbiy ombudsman institutining rivojlanish tarixini kuzatadigan bo‘lsak, ushbu institute ikkinchi jahon urushidan keyingi davrda yanada ommalashib, harbiy-fuqarolik munosabatlarini tartibga solish maqsadida bir qator davlatlarda tashkil topdi. Jumladan, Germaniyada - 1959-yil, Norvegiyada – 1952-yil, Avstriyada – 1955 yilda tashkil topdi.

Xuddi shunday jarayon Markaziy va Sharqiy Yevropa davlatlaridagi sobiq sotsialistik davlatlarning ko‘pchiligida kuzatilgan. Ushbu jarayonda yosh demokratik davlatlarda inson huquqlari va erkinliklarini himoya qiluvchi mustaqil institutlar paydo bo‘la boshladi. Ruminiyada – 1997-yil, Polshada – 1987-yil, Sloveniyada – 1995-yil, Serbiyada – 2007-yilda va boshqa sotsialistik davlatlarda umumiy yurisdiksiyadagi ombudsman institutlari tashkil qilindi. Lekin yuqoridagi davlatlarda ushbu institutlarga harbiy ombudsman institutining funksiyalarini bajarish vazifasi yuklatilganligini kuzatishimiz mumkin [10].

Harbiy ombudsman instituti faoliyati bo‘yicha rivojlangan davlatlar tajribasida bugungi kunda mavjud 3 xil modelni kuzatishimiz mumkin.

1-model – Ombudsman instituti Qurolli Kuchlar tarkibiga kiritilgan alohida mustaqil organ sifatida faoliyat olib boradi. Bu model Avstraliya, Belgiya, Fransiya, Niderlandiya, Sloveniya, AQSh kabi davlatlarda mavjud.

2-model – Harbiy ombudsman funksiyalari Ombudsmanning umumiy yurisdiksiyasiga kiritilgan. Bu model Kolumbiya, Estoniya, Finlyandiya, Gonduras, Vengriya, Meksika, Chernogoriya, Namibiya, Niderlandiya, Polsha, Filippin, Ruminiya, Serbiya, Sloveniya, Shvetsiya, Sharqiy Timor kabi davlatlarda mavjud.

3-model – Qurolli Kuchlar uchun ixtisoslashgan alohida Ombudsman institut. Bu model Avstriya, Bosniya va Gertsegovina, Kanada, Germaniya, Irlandiya, Norvegiya, Buyuk Britaniya kabi davlatlarda mavjud.

Harbiy xizmatchilarning huquqlarini himoya qilish maqsadida tashkil qilingan ombudsman institut turli davlatlarda turlicha nomlanadi.

Jumladan, ushbu institut Avstriyada Federal Qurolli Kuchlar bo‘yicha Parlament komissiyasi, Bosniya va Gersegovinada Parlament Harbiy Komissari, Kanadada Kanada Kuchlari va Milliy Mudofaa Ombudsmani, Estoniyada Estoniya Mudofaa Kuchlarining Harbiy Ombudsmani, Finlyandiyada Parlament Ombudsman, Fransiyada Harbiy shikoyatlar bo‘yicha komissiya (CRM), Germaniyada Qurolli kuchlar bo‘yicha parlament komissari, Irlandiyada Mudofaa kuchlari bo‘yicha ombudsman, Chernogoriyada Inson huquqlari va erkinliklari himoyachisi, Niderlandiyada Milliy ombudsman, Norvegiyada Norvegiya Qurolli Kuchlari parlament komissari, Polshada Inson huquqlari himoyachisi, Ruminiyada Xalq himoyachisi, Sloveniyada Inson huquqlari bo‘yicha Ombudsman, Buyuk Britaniyada Harbiy shikoyatlar idorasi sifatida faoliyat olib boradi.

Germaniya va Shvetsiya kabi mamlakatlarda harbiy ombudsman parlament tomonidan tayinlanib, unga hisobot bersa, Isroil va Kanada singari davlatlarda esa bu lavozimga kimni tanlash mudofaa vazirligi ixtiyorida [11].

Harbiy ombudsman (Qurolli Kuchlar ombudsmani) instituti harbiy xizmatchilarning huquq va erkinliklarini himoya qilish uchun tashkil etilgan mustaqil nazorat organi. Uning asosiy vazifalarini quyidagicha belgilash mumkin:

Birinchidan, harbiy xizmatchilarning murojaatlarini ko‘rib chiqish va ularga yechim topish:

Bu harbiy ombudsman institutining asosiy vazifalardan biri hisoblanadi va harbiy xizmatchilardan kelib tushgan shikoyat va arizalarni qabul qilinadi, har bir murojaat xolisona va puxta o‘rganiladi, muammoni hal etish uchun tegishli choralar ko‘riladi.

Harbiy ombudsman institutining bu vazifasi harbiy xizmatchilarning huquqlarini himoya qilish va ularning muammolarini hal etishda muhim rol o‘ynaydi. Shuni ham alohida ta’kidlashimiz lozimki murojaatlarning ko‘pligi ombudsman faoliyatining samaradorligiga salbiy ta’sir qilishi mumkinligini ham inobatga olish lozim.

Ikkinchidan, Qurolli Kuchlarda inson huquqlari holatini monitoring qilish:

- Ombudsman muntazam ravishda qo‘shinlarga tashrif buyuradi;
- Harbiy qismlar va muassasalardagi sharoitlarni tekshiradi;
- Inson huquqlari buzilishi holatlarini aniqlaydi va hujjatlashtiradi;

Bu vazifa profilaktik ahamiyatga ega bo‘lib, huquqbuzarliklarning oldini olishga yordam beradi. Biroq, harbiy sirlar va xavfsizlik masalalari tufayli ba’zi cheklovlar mavjud bo‘lishi mumkin.

Uchinchidan, harbiy tuzilmalarda qonuniylikni ta’minlash:

- Ombudsman harbiy qonunchilik va me’yoriy hujjatlarning ijrosini nazorat qiladi.
- Aniqlangan qonunbuzarliklar bo‘yicha tegishli organlarga murojaat qiladi.
- Harbiy rahbariyatga tavsiyalar beradi.
- Bu vazifa qurolli kuchlarda qonun ustuvorligini ta’minlashga xizmat qiladi.

To‘rtinchidan, Qurolli kuchlar faoliyati to‘g‘risida parlamentga hisobot berish:

- Ombudsman o‘z faoliyati va qurolli kuchlardagi vaziyat haqida parlamentga muntazam hisobot beradi;
- Aniqlangan muammolar va ularni hal etish yo‘llari bo‘yicha takliflar kiritadi.
- Bu vazifa parlamentning qurolli kuchlar ustidan nazoratini kuchaytiradi.

Beshinchidan, Tavsiyalar ishlab chiqish va qonunchilikni takomillashtirish bo‘yicha takliflar kiritish:

- Ombudsman o‘z faoliyati davomida to‘plangan tajriba asosida tavsiyalar ishlab chiqadi;
- Qonunchilikdagi bo‘shliqlar va kamchiliklarni aniqlaydi;
- Qonunlarni takomillashtirish bo‘yicha takliflar kiritadi.

Yurtimizda ushbu institut faoliyatini yo‘lga qo‘yish uchun quyidagilarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

Birinchidan, huquqiy baza yaratish va mavjud qonunchilikka tegishli o‘zgartishlar kiritish;

Ikkinchidan, institutsional tuzilmani shakllantirish va ombudsman xodimlarini tanlash va ishga qabul qilish mezonlarini ishlab chiqish;

Uchinchidan, moliyalashtirish masalalarini hal etish va moliyaviy mustaqillikni ta’minlash mexanizmlarini ishlab chiqish;

To‘rtinchidan, harbiy ombudsmanning vakolatlarini aniq belgilash, tekshiruvlar o‘tkazish huquqini ta’minlash, harbiy obyektlarga kirish imkoniyatini kafolatlash, hujjatlar va ma’lumotlardan foydalanish huquqini belgilash, parlament va boshqa davlat organlari bilan o‘zaro munosabatlarni tartibga solish;

Beshinchidan, kadrlar tayyorlash, harbiy ombudsman apparati xodimlari uchun maxsus o‘quv dasturlarini ishlab chiqish, xorijiy tajribani o‘rganish uchun xalqaro seminar va treninglar tashkil etish;

Oltinchidan, jamoatchilik bilan aloqalarni yo‘lga qo‘yish, harbiy ombudsman faoliyati haqida aholi va harbiy xizmatchilarni xabardor qilish, ommaviy axborot vositalari bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish;

Yettinchidan, xalqaro hamkorlikni o‘rnatish, boshqa mamlakatlardagi harbiy ombudsmanlar bilan tajriba almashish, xalqaro standartlar va eng yaxshi amaliyotlarni o‘rganish;

Sakkizinchidan, monitoring va baholash tizimini yaratish, harbiy ombudsman faoliyatining samaradorligini baholash mezonlarini ishlab chiqish, mustaqil ekspertlar tomonidan faoliyatni baholash mexanizmini yaratish;

To‘qqizinchidan, harbiy tuzilmalar bilan hamkorlik mexanizmlarini ishlab chiqish, tegishli vazirlik va boshqa harbiy idoralar bilan o‘zaro munosabatlarni tartibga solish;

O‘ninchidan, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan xavfsiz ma’lumotlar bazasini yaratish, online murojaat tizimini joriy etish maqsadga muvofiq sanaladi.

Аннотация. В данной статье анализируется деятельность института военного омбудсмена – одного из современных механизмов укрепления воинской дисциплины и защиты прав военнослужащих в Вооруженных Силах Республики Узбекистан на основе опыта развитых зарубежных стран.

Ключевые слова: омбудсмен, мухтасиб, демократический контроль, надзор, вооруженные силы, военнослужащий, парламент, военные объекты, секрет.

Abstract. In this article, one of the modern mechanisms of strengthening military discipline in the Armed Forces of the Republic of Uzbekistan and protecting the rights of military personnel - the military ombudsman institute - is analyzed based on the experience of foreign countries with developed activities.

Key words: ombudsman, muhtasib, democratic control, control, Armed Forces, military service, parliament, military facilities, secret.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022 — 2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” farmoni, O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.
2. https://ombudsman.uz/uz/managements/ombudsman
3. https://uz.wikipedia.org/wiki/Muhtasib#
4. Inson huquqi. Inson huquqi bo‘yicha milliy institutlarning jahon tajribasi. Yuridik adabiyotlar publish — 81-bet.
5. https://lex.uz/docs/-6445145
6. Hans Born, Teodora Fuior, Cecilia Lazzarini “Study on democratic control of armed forces”, Strasbourg, 26 September 2007.
7. https://sencanada.ca/en/content/sen/chamber/412/debates/099db_2014-11-26-e
8. Stuart A. Cohen “Israel and its Army From Cohesion to Confusion”, Published November 20, 2009 by Routledge
9. Lindy Heinecken “South Africa’s Armed Forces in transition: Adapting to the new strategic and political environment”, January 2005Society in Transition 36(1):74-96 36(1):74-96
10. Бенджамин Бакленд и Вильям Макдермотт, Институты омбудсмена по делам вооруженных сил: Практическое пособие (Женева: Женевский центр демократического контроля над вооруженными силами, 2013).
11. Xavfsizlik sohasi ustidan parlament nazorati: tamoyillar, mexanizm va amaliyot , Parlamentlararo Ittifoq Qurolli Kuchlarni demokratik nazorat qilish Jeneva markazi- 2003

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАДЕЖНОЙ ЗАЩИТЫ ПРАВ И ИНТЕРЕСОВ СОБСТВЕННИКА ИМУЩЕСТВА

Д.Чиниев,
и.о. профессора кафедры уголовного процесса Академии МВД Республики Узбекистан, доктор юридических наук, доцент

Аннотация. В данной научной статье рассматриваются вопросы относительно норм обновленной Конституции и их соотношение с обеспечением прав и свобод человека, а также с гарантией защиты права собственности. Указывается, какие важные изменения были внесены в Конституцию Республики Узбекистан, каким из них было уделено наиболее пристальное внимание со стороны государства. Отмечается важность расследования хищений путем присвоения или растраты как преступлений, посягающих на конституционное право собственности граждан. В результате структурного анализа была выделена значимость усиления гарантий охраны и защиты права собственности путем совершенствования законодательства. В контексте данной работы обозначается, что сотрудники правоохранительных и судебных органов должны ориентироваться на то, что гарантии защиты права собственности закреплены в качестве охраняемого Конституцией, что следует учитывать при расследовании уголовных дел.

Ключевые слова: право собственности, защита права собственности, либерализация, хищение путем присвоения или растраты, экономика, меры правового регулирования, Конституция

Построение нового Узбекистана – государства, где высшей ценностью является человек, его права и свободы, где работа всех государственных органов направлена на реализацию базового принципа нашей государственности всё **«Во имя чести и достоинства человека»** является главной стратегической задачей Узбекистана.

Вся политика государства, трансформация отраслей экономики, ускоренное развитие предпринимательства, формирование активного гражданского общества в последние годы, преследовали только одну великую цель **– безусловное обеспечение прав и интересов человека.**

В этой связи принятие Конституции в новой редакции в исторической летописи нашей страны открыло новый этап в данном деле, так как нормы обновлённой Конституции **призваны заложить прочную основу проводимым реформам** и дать возможность ускоренно и бесповоротно продолжить работу по модернизации страны, дальнейшему углублению демократических преобразований, социально-экономических реформ, улучшению благосостояния народа, вхождению Республики Узбекистан в число развитых стран.

Как отмечал Президент Республики Узбекистан Ш.М.Мирзиёев, Узбекистан будет действовать на основе системы «человек-общество-государство». Иными словами, нормы обновленной Конституции ориентированы на права и свободы каждого гражданина, признавая их высшим приоритетом, утверждая, что благосостояние общества приведет к процветанию страны. Более того, Глава государства подчеркнул, что приоритет интересов народа должен превалировать во всех принимаемых законах и решениях государственных органов [1].

Нормы действующей сегодня Конституции убедительно доказывают, что в них закреплены надежные механизмы правовой защиты человека, воплощающие в себе практически все современные способы защиты прав человека, в том числе преступившего закон, от любого произвола со стороны государственных органов, должностных лиц.

Более половины обновленных норм Конституции направлены именно на

укрепление гарантий и усиление механизмов защиты прав и свобод человека.

Значительно усилены гарантии обеспечения прав и свобод человека, в т.ч. путем закрепления на конституционном уровне общепризнанных институтов под названием **«Хабеас корпус»** и «правила Миранды».

Справочно: *вводимое в Конституцию «правило Миранды», согласно которому во время задержания лицо должно быть уведомлено о своих правах, а задерживающий его сотрудник правоохранительного органа обязан получить положительный ответ на вопрос, понимает ли он сказанное, применено во всех демократических странах (США, Великобритания, Германия, Франция и др.).*

В частности, введены следующие нормы, направленные на закрепление данных институтов (статьи 27 и 31):

а) лицу при задержании должны быть разъяснены на понятном ему языке его права и основания задержания;

б) подозреваемый, обвиняемый или подсудимый не обязан доказывать свою невиновность и в любое время может воспользоваться правом хранить молчание;

в) арест, заключение под стражу и содержание под стражей допускаются только по решению суда. Без решения суда лицо не может быть задержано на срок более сорока восьми часов;

г) каждый имеет право на тайну переписки, телефонных переговоров, почтовых, электронных и иных сообщений. Ограничение этого права допускается только в соответствии с законом и на основании решения суда;

д) никто не может проникать в жилище против воли проживающих в нем лиц. Проникновение в жилище, а также выемка и осмотр в нем допускаются лишь в случаях и порядке, предусмотренных законом. Производство обыска в жилище допускается только в соответствии с законом и на основании решения суда и др.

Вместе с тем, вопросы выявления, доказывания преступлений в сфере экономики, в частности, расследование уголовных дел, связанных с хищениями чужой собственности путем присвоения или растраты, на сегодняшний день представляют особую актуальность.

Злободневность этой темы вытекает из множественных случаев подобного рода хищений, прежде всего государственной собственности происходящих в средствах производства, области строительства, оказании услуг, банковской сфере и др.

Принятые новые нормы Конституции позволили в том числе укрепить конституционно-правовые механизмы, призванные обеспечить защиту права собственности, в том числе частной собственности, предпринимательства.

Поэтому Президент Республики Узбекистан Ш.Мирзиёев отметил, что «Мы должны всемерно поддерживать предпринимателей. Обеспечение их прав, особенно неприкосновенности частной собственности, должно стать главной задачей государственных органов всех уровней» [2].

Конституция закрепила механизмы, обеспечивающие надежную защиту прав и интересов собственника имущества. Установлено, что собственник не может быть лишен своего имущества иначе как в случаях и в порядке, предусмотренных законом, и на основании решения суда (статья 65);

Тем не менее, несмотря на предпринятые меры, вопросы правового регулирования отношений собственности, создания эффективных уголовно-правовых, процессуальных гарантий защиты права собственности являются требованием времени.

Вышеизложенное свидетельствует о необходимости детального раскрытия механизмов выявления фактов хищения чужой собственности путем присвоения или растраты, собирания необходимых доказательств по делу, проведения первоочередных доследственных, следственных действий, с тем чтобы ни один расхититель чужой собственности не ушел от ответственности, и чтобы похищенное

имущество, денежные средства были возмещены и возвращены в полном объеме. А это дело, является прерогативой не только следственных, судебных органов, но и всей уголовно-правовой политики государства.

Постановление Пленума Верховного Суда Республики Узбекистан «О некоторых вопросах, возникших в судебной практике по делам о преступлениях в сфере экономики» от 17 апреля 1998 г. за № 11 также свидетельствует:

преступления и иные правонарушения в сфере экономики представляют серьезную опасность осуществляемым в стране рыночным преобразованиям, препятствуют становлению и развитию частной собственности, иных видов имущественных правоотношений, свойственных рыночной экономике [3].

Данные обстоятельства негативно сказываются на эффективности проводимых со стороны государства мер по защите прав и законных интересов граждан и, как следствие, приводят к обоснованному недовольству населения, снижению его доверия к правоохранительным и судебным органам.

Наряду с этим, реформирование национальной экономики, принятие действенных мер по либерализации экономики, привлечению иностранных инвестиций, поддержке предпринимательства и гарантированию неприкосновенности права собственности, охраны и защиты прав и законных интересов собственников предопределяют необходимость постоянной гармонизации национального законодательства, в том числе уголовно-процессуального по отношению к нашей экономической уголовно-правовой действительности.

В этом контексте усиление реализация закрепленных в Конституции гарантий охраны и защиты права собственности будут способствовать развитию национальной экономики, направленной, прежде всего на создание новых рабочих мест и гарантированного источника дохода, надежную социальную защиту, сокращение бедности, создание достойных условий жизни для каждого из нас.

Вместе с тем, надо признать, что в результате реформ за последние пять лет в стране созданы политико-правовые, социально-экономические и научно-просветительские основы, необходимые для построения Нового Узбекистана.

Следующая стратегия «Узбекистан – 2030», состоящая из пяти приоритетных направлений развития нашего государства, также ориентирована на дальнейшее углубление проводимых реформ, повышение благосостояния народа, безусловное обеспечение прав и интересов человека, где ее направление 4.2, посвящено прежде всего: «Реформам по обеспечению верховенства закона и в судебно-правовой системе».

Важным и одним из ключевых приоритетов которого является последовательная демократизация, либерализация судебно-правовой системы, направленная на обеспечение верховенства закона, законности, надежную защиту прав и интересов личности.

Данное концептуальное положение возлагает на сотрудников правоохранительных и судебных органов большую ответственность по неукоснительному соблюдению законности, обеспечению справедливости и правосудия в своей деятельности, что также зависит и от правильного, грамотного, полного и объективного расследования уголовных дел в точном соответствии с законом.

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqolada yangilangan Konstitutsiya normalari va ularning inson huquqlari va erkinliklarini ta'minlash, shuningdek mulk huquqini himoya qilish kafolati bilan bog'liqligi masalalari ko'rib chiqiladi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga qanday muhim o'zgartirishlar kiritilganligi, ulardan qaysi biriga davlat tomonidan eng katta e'tibor qaratilganligi ko'rsatiladi. Fuqarolarning konstitutsiyaviy mulk huquqiga tajovuz qiluvchi jinoyatlar sifatida o'zlashtirish yoki o'zlashtirish orqali o'g'irlikni tergov qilish muhimligi qayd etilgan. Tarkibiy tahlil natijasida qonunchilikni takomillashtirish orqali mulk huquqini himoya qilish va himoya qilish kafolatlarini kuchaytirish muhimligi ta'kidlandi. Ushbu ish kontekstida huquqni muhofaza qilish va sud organlari xodimlari mulk huquqini himoya qilish kafolatlari Konstitutsiya bilan himoyalangan deb belgilanishiga e'tibor qaratishlari kerak, bu jinoiy ishlarni tergov qilishda hisobga olinishi kerak.

Kalit so‘zlar: mulk huquqi, mulkni himoya qilish, liberallashtirish, o‘zlashtirish yoki o‘zlashtirish orqali o’zlashtirish, iqtisodiyot, huquqiy tartibga solish choralari, Konstitutsiya.

Abstract. This scientific article discusses issues regarding the norms of the updated Constitution and their relationship to ensuring human rights and freedoms, as well as guaranteeing the protection of property rights. It is indicated which important changes were made to the Constitution of the Republic of Uzbekistan, which of them received the most attention from the state. The importance of investigating embezzlement by appropriation or embezzlement as crimes that infringe on the constitutional right of ownership of citizens is noted. As a result of the structural analysis, the importance of strengthening guarantees for the protection and protection of property rights by improving legislation was highlighted. In the context of this work, it is indicated that law enforcement and judicial officials should be guided by the fact that guarantees for the protection of property rights are enshrined as protected by the Constitution, which should be taken into account when investigating criminal cases.

Key words: property law, protection of property, liberalization, appropriation or appropriation through appropriation, economy, legal regulatory measures, Constitution.

Список литературы:

1. В.И.Комиссаров. Криминалистическая тактика: история, современное состояние и перспективы развития / В.И.Комиссаров. Москва: Юрлитинформ, 2009

2. Криминалистика. Учебник (уровень специалитета) / под редакцией А.И.Бастрикина, Е.П.Ищенко, Я.В.Комиссаровой. Москва. Проспект, 2020

3. А.И.Бойцов. Преступления против собственности. СПб, 2002

4. Б.В.Волженкин. Преступления в сфере экономической деятельности. СПб, 2002

5. О.Ю.Трещева. Муниципальная власть в условиях модернизации общества и государства / О.Ю.Трещева, Э.Ю.Балаян // Государственная власть и местное самоуправление. 2020

6. Н.П.Яблоков. Криминалистика: Учебник // 2-е изд., перераб. и доп. –М.: Норма, 2008

7. Криминалистика. Учебник // Л.Я.Драпкин, В.Н.Карагодин. –М., ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008

8. Г.А.Зорин. Криминалистическая эвристика. В 2 т. Гродно, 1994.

9. Р.Кабулов. Уголовно- правовое значение форм хищения чужого имущества. // Мустакиллик ва Узбекистон Республикасида хукукий демократик давлатни, жамиятни шакллантириш муаммолари. - Т., 1996.

10. М.А.Абдухаликов. Некоторые проблемы развития законодательства в период становления рыночных отношений. // Олий ва урта махсус укув юртларида Президент И.А. Каримов асарларидан фоидалнишнинг илмий, назарий ва услубий асарлари. - Т.: ТДТУ, 1994.

11. Постановление Пленума Верховного Суда Республики Узбекистан «О некоторых вопросах, возникших в судебной практике по делам о преступлениях в сфере экономики» от 17 апреля 1998 г., № 11.

12. Послание Президента Узбекистана Шавката Мирзиёева Олий Мажлису. 29.12.2020 года

13. Встреча Ш.М.Мирзиёева с главами палат Олий Мажлиса, политических партий, органов судебной и исполнительной власти, представителями общественности 8 апреля 2023 года, посвященная внедрению в жизнь новой Конституции

14. Исломов З., Аббосхужаев С. Конституция – хукук устунлиги асоси. – Т.: «Узбекистон», 2012

15. Инсон хукуклари тугрисида халкро билл. – Т.: «Адолат», 1992

DAVLAT VA FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARINI SHAKLLANTIRISHNING MEYORIY-HUQUQIY ASOSLARI

Kadirov Mirsulton Batirovich
O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasi professori,
falsafa fanlari doktori (DSc), dotsent

Annotatsiya. **Maqolada davlat organlari va jamoat birlashmalarining o‘rtasidagi ijtimoiy-madaniy sohadagi muammolarni hal qilishda davlat hokimiyati va fuqarolik jamiyati institutlarining o‘zaro hamkorligini tuzilmaviy nuqtai nazardan mustahkamlash hamda uni rivojlantirishning ijtimoiy ahamiyatga ega ilmiy-falsafiy mezonlari, ko‘rsatkichlari va indikatorlari asoslangan holda ularning mamlakatimiz taraqqiyotining yangi bosqichida amalga oshirilayotgan tizimli islohotlar tufayli jamiyatdagi transformatsion jarayonlarga hal qiluvchi ta’siri ochib berilgan.**

Kalit so‘zlar: davlat organlari, jamoat birlashmalari, fuqarolik jamiyati institutlari, jamiyatdagi transformatsion jarayonlar.

Bizga ma’lumki, dunyoning ko‘plab mamlakatlarida fuqarolik jamiyatini o‘rganishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Tadqiqotlar xulosasi shuni ko‘rsatadiki, fuqarolik jamiyatining asosiy maqsadi jamiyatdagi davlat hokimiyatini neytrallash orqali muvozanatga erishishdir. Fuqarolik jamiyati deganda, birinchi navbatda, mustaqil tashkilotlar tushuniladi, ular, bir tomondan, davlat organlari o‘rtasida, ikkinchi tomondan, odamlar va turli odamlarning shaxsiy hayoti o‘rtasida munosabatlarni tartibga solishda muhim o‘rinni egallaydi. U keng doiradagi ixtiyoriy birlashmalar va ijtimoiy harakatlardan, Ya’ni turli jamoat manfaatlari va faoliyatini ifodalovchi ko‘plab guruhlar va tashkilotlardan iborat. Demokratiya qaror topgan mamlakatlarda demokratlashtirish jarayonining ifodasi sifatida fuqarolik jamiyati ham uning rivojlanishida muhim va yetakchi omil sifatida alohida o‘rin tutadi. Fuqarolik jamiyati siyosiy yetakchilarga davlat xarajatlari va davlat siyosati qarorlarini qabul qilishda turli manfaatlarni hisobga olish kerakligini faol ravishda eslatib turadi. Binobarin, faol fuqarolik jamiyati demokratiyani rivojlantirishning asosiy shartidir.

Fuqarolik jamiyati – bu davlat hokimiyati organlarining aralashuvisiz, tegishli qonunlar bilan himoyalangan, erkin odamlar, ularning ixtiyoriy birlashmalari va jamiyatlarining o‘zini namoyon qilish sohasidir.

Fuqarolik jamiyati zamonaviy siyosatshunoslikning asosiy tushunchalaridan biri bo‘lishi bilan birga, zamonaviy tariximizning voqeliklaridan biridir. Fuqarolik jamiyati – insonlar hamjamiyati shakli bo‘lib, u avvalo o‘z shaxslarining ehtiyojlarini mehnat orqali qondiradi va rivojlanishning ma’lum bosqichida bo‘ladi. Mashhur nemis faylasufi Gegel ta’biri bilan aytganda, “Fuqarolik jamiyati mehnat orqali o‘z ehtiyojlarini boshqalarning ehtiyojlariga moslashtirgan shaxslar tizimi sifatida harakat qiladi” [6,454-456].

Fuqarolik jamiyatining asosini xususiy mulk, manfaatlar birligi va qonun bilan belgilangan fuqarolarning rasmiy umumiy tengligi, odamlarni baxtsiz hodisalardan himoya qiladi. Umuman olganda, fuqarolik jamiyati turli ijtimoiy va siyosiy subyektlarning manfaatlarini birlashtiradi. Fuqarolik jamiyati totalitar rejimlarda mumkin emas. Faqat bozor munosabatlari makonida va huquqiy davlatda iqtisodiy mustaqil aholining mavjudligi fuqarolik tashabbusi va shaxsiy manfaatdorlik uchun imkoniyatlar yaratadi. Shunday qilib, fuqarolik jamiyati o‘ziga xos ijtimoiy makon bo‘lib, unda odamlar shaxs sifatida davlatning bevosita aralashuvisiz o‘zaro ta’sir qiladi. Fuqarolik jamiyati tuzilmasining asosini boshqa shaxslar bilan o‘zaro munosabatda bo‘lish bilan birga o‘z manfaatlarini mustaqil amalga oshiradigan faol shaxs tashkil etadi.

Fuqarolik jamiyati mavjudligining muhim shakli - u yoki bu maqsadga erishish uchun odamlarni ixtiyoriylik asosida birlashtirgan nodavlat notijorat tashkilotlari (NNT) tizimidir. Fuqarolik jamiyati ancha murakkab ichki tuzilishga ega. Bu tuzilmada nodavlat notijorat tashkilotlarining o‘rni katta bo‘lib, uning fuqarolik jamiyatining paydo bo‘lishi, shakllanishi va rivojlanishidagi o‘rni inkor etib bo‘lmaydi. Aslida fuqarolik jamiyatini nodavlat

tashkilotlarsiz tasavvur etib bo‘lmaydi. NNT tarmoqlari rivojlangan mamlakatlarda fuqarolik jamiyati kuchliroq. Shuni ta’kidlash kerakki, bu tashkilotlar butun mamlakat yoki mintaqani qamrab oladi yoki mahalliy xususiyatga ega bo‘lishi mumkin, rasmiy yoki norasmiy bo‘lishi uzoq muddatli yoki paydo bo‘lgan mahalliy muammoni hal qilishga qaratilgan muayyan tadbir uchun tuzilishi mumkin.

Fuqarolarning asosiy ehtiyojlari va istaklari birinchi navbatda NNTlar tomonidan shakllantiriladi. Fuqarolik jamiyati falsafasi va uning g‘oyalarini hayotga tatbiq etishda nodavlat notijorat tashkilotlari muhim o‘rin tutadi. Bizningcha, nodavlat notijorat tashkilotlarisiz bu faoliyatni amalga oshirish qiyin bo‘lar edi.

Fuqarolik jamiyati o‘z-o‘zini tashkil etuvchi va o‘z-o‘zini rivojlantiradigan tizimdir. Fuqarolik jamiyatining shakllanishi va rivojlanishida yuqorida ta’kidlanganidek, uning asosiy atributlaridan biri bo‘lgan nodavlat notijorat tashkilotlarining o‘rni katta. Nodavlat notijorat tashkilotlari fuqarolik jamiyatining yuqori bo‘g‘inining asosiy omillaridan biridir. Fuqarolik jamiyatining ajralmas qismi sifatida nodavlat notijorat tashkilotlarining jamiyatdagi asosiy o‘rni fuqarolarning ehtiyojlarini qondirish uchun o‘z salohiyatli kuchlarini safarbar etish, fuqarolik ongini oshirish va bu boradagi ish mexanizmlarini shakllantirishdan iborat.

Mamlakatimizda fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda etishda nodavlat notijorat tashkilotlarining o‘rni beqiyos. Mamlakatimizda faoliyat yuritayotgan nodavlat notijorat tashkilotlari asosan inson huquqlari va demokratiya, oila, xotin-qizlar va bolalar, iqtisodiy va ijtimoiy masalalar, fan, ta’lim, madaniyat, ekologiya, yoshlar va boshqa yo‘nalishlarda faoliyat yuritib, o‘z yo‘nalishlarida turli loyihalarni amalga oshirmoqda. Ular inson huquqlarini ta’minlash, aholini turli sohalarda o‘qitish, fuqarolarning ijtimoiy muammolarini hal etish bo‘yicha loyihalarni amalga oshirmoqda. Afsuski, jamiyatimizda nodavlat notijorat tashkilotlari falsafasi, tushunchasi, faoliyatini tushunmaydiganlar hamon uchrab turibdi. Ba’zilar hatto nodavlat tashkilotlarni hukumatga qarshi deb biladi. Buning oldini olish uchun nodavlat notijorat tashkilotlari jamiyat va odamlar bilan yaqindan hamkorlik qilishi, ularning faoliyatini yanada yoritishi zarur. Ammo shuni ta’kidlashni istardikki, so‘nggi yillarda mamlakatimizda nodavlat notijorat tashkilotlari va aholi o‘rtasida fuqarolik jamiyati qurishga qiziqish kuchaygan. Bu nodavlat notijorat tashkilotlarining muvaffaqiyatli faoliyati va fuqarolik jamiyatini shakllantirishga davlat tomonidan ko‘rsatilayotgan ko‘mak, bu borada qabul qilinayotgan qonun va qarorlar samarasidir. “Nodavlat notijorat tashkilotlari to‘g‘risida”[9], “Jamoatchilik nazorati to‘g‘risida”[10], “O‘zbekiston Respublikasi prezidentining “Fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirishga ko‘maklashish borasidagi qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 2013 yil 12 dekabrdagi pq-2085-son qarorini amalga oshirish chora-tadbirlari haqida”[1], “2021—2025 yillarda fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”[8], “Nodavlat notijorat tashkiloti tomonidan adliya organiga taqdim etiladigan hisobot shakliga o‘zgartirish kiritish to‘g‘risida”[7] mazkur qonunlarning qabul qilinishi natijasida nodavlat notijorat tashkilotlari o‘z faoliyatini yanada kengaytirdi. Fuqarolik jamiyatining asosini tashkil etuvchi nodavlat notijorat tashkilotlari uning falsafasi va g‘oyalarini amalga oshirish yo‘lida harakat qilishlari kerak. Bu yo‘nalish fuqarolarning ijtimoiy, intellektual va psixologik rivojlanishining yuqori darajasi, u yoki bu fuqarolik jamiyati institutiga kirishda ichki erkinlik va to‘liq havaskor bo‘lish qobiliyatidir. NNTlar, o‘z navbatida, turli sohalarda davlatni qo‘llab-quvvatlashi va hamkorlik qilishi kerak. Umuman olganda, NNT sohasida mavjud vaziyatni qoniqarli deb hisoblash mumkin. Chunki bu sohaning faoliyat yuritishi uchun davlat tomonidan qulay sharoit va imkoniyatlar yaratilgan. Nodavlat notijorat tashkilotlarining huquqiy asoslari davr talablaridan kelib chiqib takomillashtirildi. NNTlarni ro‘yxatga olish jarayoni ham soddalashtirildi. O‘zbekistonda faoliyat yuritayotgan aksariyat nodavlat notijorat tashkilotlari xorijiy donorlardan olingan grantlar asosida faoliyat yuritadi. Biroq so‘nggi paytlarda davlat tomonidan fuqarolik jamiyatini rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan bir qator muvaffaqiyatli qadamlar bu xorijiy donorlarga qaramlikni kamaytiradi.

Fuqarolik jamiyati jamiyat taraqqiyotining ma’lum bir bosqichida shakllangan kishilar birlashmasi bo‘lib, o‘z ichiga davlatning siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy sohalarida ixtiyoriy ravishda shakllanadigan nodavlat tuzilmalarni o‘z ichiga oladigan jamiyatdir. Fuqarolik jamiyati nodavlat iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy, madaniy-ma’naviy, diniy-axloqiy, oilaviy, milliy va hokazolar. Bu davlat hokimiyati organlari tomonidan erkin fuqarolar va ixtiyoriy tashkilotlar va birlashmalar faoliyatiga bevosita

aralashish va o‘zboshimchalik bilan tartibga solishni cheklaydigan o‘zini o‘zi himoya qilish sohasi. Ilmiy adabiyotlarda «fuqarolik jamiyati» tushunchasi o‘zining o‘ziga xos mazmunini belgilab bergan bo‘lib, zamonaviy talqinda jamiyatning turini (maqomini, xarakterini), uning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-huquqiy mohiyatini, rivojlanish darajasi va yetukligini ifodalaydi. Boshqacha qilib aytganda, bu tushuncha tarixiy tajriba natijasida olingan va ma’lum mezonlarga javob beradigan jamiyatni anglatadi. Bu ijtimoiy jamiyat taraqqiyotining yuqori bosqichidir. Ushbu hodisaning mohiyati ko‘p qirrali bo‘lib, turli xil ma’nolarga ega va olimlar tomonidan turlicha talqin qilinadi[3,346]. Biroq, har bir o‘zini o‘zi fuqarolik deb atagan jamiyatlar fuqarolik jamiyati emasligi aniq.

Fuqarolik jamiyati erkin tadbirkorlik va tashabbus muhitini anglatadi. Davlat tuzilmalaridan farqli o‘laroq, fuqarolik jamiyatida vertikal (bo‘ysunuvchi) munosabatlar emas, balki gorizontal munosabatlar hukmronlik qiladi. Gorizontal aloqalar erkin va teng huquqli shaxslarning raqobatbardosh va hamkorlik munosabatlaridir. Fuqarolik jamiyati sof bozor munosabatlari va rasmiy hokimiyat bilan tenglashtirilmagan boshqa faoliyat shakllarining sinonimi sifatida qaraladi. Fuqarolik jamiyati demokratik jamiyat bo‘lib, unda odamlar biror narsaga ega. Masalan, ishlab chiqarish vositalari, pul kapitali, qimmatli qog‘ozlar, odamlarga zarur bo‘lgan ma’lumotlar, aql va nihoyat, ishchi kuchi. Fuqarolik jamiyatining mohiyati va mohiyatini bilish ushbu hodisaning xususiyatlarini izchil va chuqur tahlil qilishni taqozo etadi. Bu ham fuqarolik jamiyatini boshqa hodisalardan aniq ajratish va uning yagona ijtimoiy tizimdagi o‘rnini aniqlash imkonini beradi. Xususan, fuqarolik jamiyati uchun gorizontal imperativ bo‘lmagan aloqalar va munosabatlarning ustunligi, davlat esa iyerarxik aloqalar, vertikal munosabatlarning ustunligi bilan tavsiflanadi[4, 181]. Fuqarolik jamiyati o‘z subyektlarining shaxsiy, alohida manfaatlarini ifodalaydi. Davlat jamoat, umumiy manfaatlarni amalga oshirishga xizmat qiladi. Fuqarolik jamiyatida butun jamiyat nomidan hokimiyat funksiyalarini bajaradigan yagona markaziy tashkilot mavjud emas, davlatda davlat hokimiyatini ifodalovchi markazlashtirilgan apparat mavjud.

Fuqarolik jamiyati asosan shaxslarning ijtimoiy guruhlar va tashkilotlarga birlashishining tabiiy mexanizmlari bilan tavsiflanadi. Davlat sun’iy usul - fuqarolikning huquqiy rishtalarini nazarda tutadi. Shunday qilib, shaxslar va tashkilotlarning mexanik yig‘indisi o‘z-o‘zidan jamiyatni yaratmaydi. Barqaror va doimiy ravishda takrorlanadigan aloqalar, o‘zaro ta’sirlar, munosabatlar bo‘lishi kerak. Fuqarolik jamiyatini tizim sifatida tavsiflashni davom ettirib, tizimlilik belgisidan kelib chiqadigan quyidagi xususiyatlarni ko‘rsatish kerak. Fuqarolik jamiyati eng yuqori organik tipdagi tizimdir: bu tizimga kiritilgan elementlar bir-birisiz va ularni birlashtiruvchi butunlikdan tashqarida mavjud bo‘lolmaydi.

Fuqarolik jamiyati dinamik o‘zini o‘zi rivojlantiruvchi tizim sifatida tavsiflanadi, bunday tizim o‘zining mohiyatini va sifat jihatidan ishonchliligini saqlab qolishga qodir. O‘z-o‘zini rivojlantirish, o‘z-o‘zini tartibga solish qobiliyati fuqarolik jamiyati mavjudligi va mustaqilligining zaruriy sharti sifatida qaralishi mumkin. O‘z-o‘zini tartibga solish qobiliyati (gomeostaz) - bu murakkab tizimlarga xos bo‘lgan dinamik muvozanatning bir turi bo‘lib, tizimni maqbul chegaralarda ushlab turish uchun zarur bo‘lgan parametrlar va funksiyalarni saqlashdan iborat. Bu xususiyat tizimning ichki resurslarining avtonomligi va barqarorligi tufayli tashqi muhit ta’siriga bardosh berish qobiliyatiga asoslanadi.

Fuqarolik jamiyatining o‘zini o‘zi boshqarish mexanizmi jamiyat manfaatlarini aks ettiruvchi alohida fuqarolar manfaatlarini va qonun normalarini muvozanatlashga yordam beradi. Uning yo‘qligi bu funksiyani tashqi tartibga solishni amalga oshiruvchi davlat tomonidan o‘z zimmasiga olishiga olib kelishi mumkin. Ijtimoiy munosabatlarni o‘z-o‘zini tartibga solish fuqarolik jamiyatining barcha eng muhim sohalari normal faoliyat ko‘rsatishining asosiy kafolatlaridan biri, uning yetakchi imtiyozidir. Davlat va fuqarolik jamiyati turli mustaqil ijtimoiy-siyosiy hodisalardir. Ular bir xil insonlar jamoasini tashkil etuvchi odamlarni turli yo‘llar va vositalar bilan birlashtiradi. Ammo ular o‘rtasida mavjud bo‘lgan aniq farqlar hech qanday tarzda bu hodisalarni bir-biridan mustaqil qilmaydi. Fuqarolik jamiyati va davlat «mutlaq o‘zaro bog‘liq ijtimoiy miqdorlardir». Davlat va fuqarolik jamiyati o‘rtasidagi munosabatlar butun ijtimoiy organizm rivojlanishining eng jiddiy omilidir. Ushbu pudratchilarning xilma-xil, ko‘p yo‘nalishli munosabatlarining butun majmuasini tushunish bir vaqtning o‘zida butun ijtimoiy tizimni o‘zgartirish imkoniyatlarini, uning o‘zini o‘zi yangilash va rivojlantirish qobiliyatini aniqlashni anglatadi.

Davlat va fuqarolik jamiyati o‘rtasidagi

o‘zaro munosabatlar muammosini ilmiy tadqiq qilish uchun o‘zaro yo‘naltirilgan aloqalar mavjudligini aniqlash va ularning o‘ziga xos mazmuni va ifoda shakllarini tahlil qilish bilan cheklanib qolishning o‘zi yetarli emasdek tuyuladi. “Davlat-fuqarolik jamiyati» ikkilik munosabatlarining chuqur mohiyatini nazariy tahlil qilish aniqlangan muammolarni o‘rganishda modellashtirish usulidan faol foydalanishni taqozo etadi, real hayot hodisa va jarayonlari – jamiyat, davlat va jamiyatning nazariy modellarini yaratishga qaratilgan. Shubhasiz, har qanday modellashtirish juda sun’iy bo‘lib, haqiqiy hodisalarning individual xususiyatlarini ta’kidlashga asoslangan, har qanday universal sxemalarga to‘liq kiritib bo‘lmaydigan turli xil yo‘nalishlarga boy. Davlat va fuqarolik jamiyati o‘rtasidagi munosabatlarning yaratilgan modellari nazariy bo‘lib, muayyan ijtimoiy-tarixiy voqelikdan mavhum bo‘lib, amalda bunday ideal shaklda qurish mumkin emas. Biroq bilishning bunday ilmiy usullaridan foydalanish nafaqat davlat va jamoat institutlari faoliyatining mavjud shakl va usullarini aniqlash va tushuntirish, balki bu hodisalarning rivojlanish qonuniyatlarini va ular o‘rtasidagi munosabatlarni o‘rnatish imkonini beradi.

Davlat va fuqarolik jamiyati o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik, o‘zaro ta’sirning eng to‘g‘ri modelini aniqlash ijtimoiy - davlat taraqqiyotining yo‘nalishi sifatida nafaqat ilmiy-nazariy, balki amaliy jihatdan ham hal etilishi kerak bo‘lgan bo‘lib, asosiy vazifa, yo‘nalishlarni belgilab beradi. Fuqarolik jamiyati huquqiy davlatning belgisi va ayni paytda tarkibiy elementi bo‘lib, uning shakllanishi ko‘p jihatdan fuqarolik jamiyatining rivojlanish darajasi bilan belgilanadi.

Fuqarolik jamiyati odamlarni erkin amalga oshiriladigan shaxsiy manfaatlarning murakkab o‘zaro bog‘lashi orqali, davlat esa majburlash orqali birlashtiradi. Davlat va fuqarolik jamiyati o‘rtasidagi tub qarama-qarshilik ikki tomonlama munosabatlar parametrlarida shakllanadi, ular “majburlash - erkinlik”, “nazorat - o‘z-o‘zini nazorat qilish” kabi dixotomiyalarda ifodalanadi[2, 88]. To‘liq huquqli fuqarolik jamiyati davlat bilan teng sheriklik va yuqori sifatli huquqiy hamkorlik holatida bo‘lganda mumkin. Bundan tashqari, “fuqarolik va siyosiy o‘rtasidagi murakkab va o‘zaro bog‘liqlikning rivojlanishi” butun ijtimoiy tizimning barcha sohalarida, namoyon bo‘lish shakllari va ijtimoiy faoliyat yo‘nalishlarida bir butun sifatida rivojlanish istiqbollarini belgilaydi. “Davlat-fuqarolik jamiyati” muxolifatining shakllanishi va rivojlanishi tarixida ko‘plab qarama-qarshiliklar yuzaga keldi, ular orasida davlat hokimiyati va xalq roziligi hokimiyati o‘rtasidagi qarama-qarshilik ko‘pincha hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lib, bu bir vaqtning o‘zida hokimiyatni oqlashga urinishlar bilan bog‘liq.

Fuqarolik jamiyati va davlat o‘rtasidagi munosabatlar ularning faoliyatining zaruriy, obyektiv omilidir. Davlat va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlarni faqat subyekt-obyekt boshqaruv jarayonlari nuqtai nazaridan ko‘rib chiqish butun ijtimoiy tizimning rivojlanishini soddalashtirilgan tushunishni anglatadi. Ushbu ijtimoiy hodisalar o‘rtasidagi munosabatlarning murakkab dialektik tizimini asoslash ularning funksional jihatini batafsil tahlil qilishni talab qiladi: davlat va jamoat institutlarining o‘zaro ta’sirining yo‘nalishlarini, ular amalga oshirilayotgan sohani, ularni amalga oshirish subyektlari va shakllarini aniqlash.

Nodavlat institutlarning siyosiy hayotda ishtirok etish shakllari va usullari “fuqarolik jamiyatining yetuklik darajasi” dan dalolat beradi. Shunday qilib, fuqarolik jamiyatining yetuklik darajasi nafaqat avtonom, shaxsiy hayotda, balki eng avvalo, siyosiy hayotda ishtirok etish shakllari va usullari bilan belgilanadi va bunday faoliyat uyushgan huquqiy shakl kabi stixiyali emas. Faqat bu holatda jamiyat hokimiyatdan uzoqlashmaydi. S.P.Peregudov jahon taraqqiyoti tajribasi fuqarolik jamiyati va davlat o‘rtasidagi munosabatlarning “miqdoriy” va “sifat” jihatlari haqida gapirish imkonini beradi, deb hisoblaydi. Birinchisiga u davlatning jamiyatga “surish” darajasini va shunga mos ravishda uning umumiy ijtimoiy organizmdagi ulushini nazarda tutadi. Ikkinchi jihat jamiyatni siyosiy boshqarishning butun tizimining o‘zagi bo‘lgan tizimning o‘zi yoki o‘zaro ta’sir mexanizmi bilan bog‘liq. Shu bilan birga, muallif ushbu mexanizmning ikkita asosiy tizimini belgilaydi: birinchisi - hududiy asosda amalga oshiriladigan partiyalar, saylovlar, hokimiyat vakillik organlari orqali o‘zaro ta’sir qilish tizimi (bu yerda asosiy bo‘g‘in - siyosiy partiyalar va bir qismi Ulardan biri fuqarolik jamiyati doirasida, ikkinchi qismi esa davlat doirasida faoliyat yuritadi), ikkinchisi - manfaatlarni ifodalash tizimi; ularning asosiy ishtirokchilari fuqarolik jamiyati tomonidan manfaatdor guruhlar va birlashmalar, davlat tomonidan qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyat organlari hisoblanadi. Ushbu tizimlarning ikkinchisi davlat organlari huzurida tuzilgan, ularda jamoat guruhlari

vakillari ishtirok etishi mumkin bo‘lgan turli maslahat qo‘mitalari va komissiyalar tomonidan ifodalanadi va funksional vakillik deb ataladigan tizimni tashkil qiladi[5,446]. Fuqarolik jamiyati tuzilmalari va davlat organlari o‘rtasidagi siyosiy partiyalar vositachiligida bo‘lmagan, turli ijtimoiy manfaatlarni ro‘yobga chiqarish maqsadida hokimiyat organlariga ta’sir o‘tkazishga intiladigan o‘zaro munosabatlarning qonuniy institutsionallashgan siyosiy shakllari tizimi sifatida belgilanishi kerak. Shuni alohida ta’kidlash joizki, yuqoridagi ta’rifda davlat institutlari, masalan, siyosiy partiyalar kabi hokimiyatni egallash uchun kurashmaydi, balki hokimiyat bilan teng sharoitlarda hamkorlik qilishdan manfaatdor ekanligiga semantik urg‘u berilgan. Shuning bilan bir qatorda uzoq muddatda iqtisodiy o‘sish sog‘lom va muvozanatli bo‘lishi kerak. Bunday iqtisodiy o‘sish mamlakatning barqaror rivojlanishi uchun mustahkam zamin yaratadi. Ushbu ustuvorlikni samarali amalga oshirish uchun quyidagi ikkita maqsadga erishish kerak:

- **barqaror va yuqori iqtisodiy o‘sish;**
- **ichki va tashqi ta’sirlarga qarshilik.**

Ushbu ustuvor vazifani muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun quyidagi uchta maqsadga erishish kerak:

- **XXI asr talablari asosida ta’lim;**
- **ijodiy va innovatsion jamiyat;**
- **fuqarolarning sog‘lom turmush tarzi.**

Dunyoda kuchayib borayotgan raqobatga hamqadam bo‘lish uchun iqtisodiyotning uzoq muddatli rivojlanishi zamonaviy va kuchli ta’limga tayanishi kerak. Aynan ta’lim orqali inson kapitalining milliy boylikdagi ulushini muttasil oshirib borish zarur. Strategik davrda kompetensiyalar, ijtimoiy ko‘nikma va malakalarni uyg‘un rivojlantirishga asoslangan «umrbod ta’lim»ga alohida e’tibor qaratish lozim. Boshlang‘ich va maktabgacha ta’lim ko‘lamini kengaytirish va tegishli yoshdagi barcha bolalarni bosqichma-bosqich qamrab olish kerak.

Jamiyat taraqqiyotining kafolati bo‘lgan umumiy ta’limni mustahkamlash uchun ta’lim tizimini izchil modernizatsiya qilish, mazmunan islohotni chuqurlashtirish, o‘qitishning integral amaliyotini rivojlantirish zarur. Shu asosda xalqaro baholashlar (PISA, PIRLS, TIMSS, ICILS)da mamlakat mavqeini sezilarli darajada yaxshilash kerak. Ta’lim tizimi o‘sib kelayotgan yosh avlodni raqamli texnologiyalarning keyingi davriga tayyorlash uchun maktab yoshidan boshlab raqamli ko‘nikmalarni singdirishga, ularga bugungi kundan tubdan farq qiluvchi yangi ko‘nikmalar, mutaxassisliklar va kasblar berishga e’tibor qaratishi lozim. Kasb-hunar ta’limi tizimini rivojlantirish chora-tadbirlari doirasida aholining sifatli ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirish, kadrlar tayyorlashni mehnat bozori talablariga moslashtirish, xalqaro sertifikatlarga muvofiq mutaxassislarni tayyorlash zarur. Kuchli ta’lim orqali yuqori kasbiy mahoratga ega inson kapitalini yaratish uchun oliy ta’lim muassasalarining xalqaro miqyosda sifat jihatidan raqobat bardoshligini ta’minlash zarur.

Kelajakda eng zamonaviy texnologik yo‘nalishlar va innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlovchi raqamli jamiyat taraqqiyotning yetakchi kuchiga aylanadi. Mamlakatning raqobatbardoshligini ta’minlash uchun jamiyat ijodkorligi va innovatsiyalarini rag‘batlantiradigan ekotizim yaratilishi kerak. Yangi davrda tashkil etiladigan ekotizim (tegishli rag‘batlantirish, inkubatsiya va akseleratsiya markazlari, davlat-xususiy sheriklikning moliyalashtirish modellari, venchur va kraudfanding institutlari va boshqalar) iqtisodiyotning texnologik salohiyatini oshirishga yo‘naltirilishi kerak. Dunyodagi jadal texnologik taraqqiyotga moslashish orqali texnologik eksport maydoniga aylanish istiqbollarini yaratish kerak. Shu maqsadda qayta ishlash sanoatini rivojlantirishni chuqurlashtirish, ilm-fanni talab qiluvchi va yuqori daromadli o‘rta va yuqori texnologiyali sanoat tarmoqlarini rivojlantirishni ta’minlash zarur. Natijaga yo‘naltirilgan tadqiqotlarni rag‘batlantirish uchun raqobatbardosh moliyalashtirish mexanizmlarini yaratish kerak.

Xulosa. Fuqarolarning uzoq umr ko‘rishi va sog‘lom turmush tarzi ta’minlanishi kerak. Bu fuqarolarning ishlab chiqarish faolligi va ijtimoiy farovonligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Salomatlik va uzoq umr ko‘rish mamlakatdagi sog‘liqni saqlash tizimining sifatiga bevosita bog‘liq bo‘ladi. Sog‘liqni saqlashga zamonaviy innovatsiyalarni tatbiq etishda yuqori natijalarga erishish orqali milliy daromadni shakllantirishda sifatli tibbiy xizmatlar ulushini oshirish kerak.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИНСТИТУТОВ ГОСУДАРСТВА И ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА

Аннатация. В статье при решении проблем в социокультурной сфере между государственными органами и общественными объединениями усиливается взаимное сотрудничество органов государственной власти и гражданского общества со структурной точки зрения и его развитие базируется на социально значимых научно-философских исследованиях, критерии, индикаторы и индикаторы своей страны, благодаря системным реформам, реализуемым на новом этапе ее развития, выявлено решающее влияние на трансформационные процессы в обществе.

Ключевые слова: государственные органы, общественные объединения, институты гражданского общества, трансформационные процессы в обществе.

REGULATORY AND LEGAL BASES OF FORMATION OF STATE AND CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS

Abstract. In the article, in solving problems in the socio-cultural sphere between state bodies and public associations, the mutual cooperation of state power and civil society institutions from a structural point of view is strengthened and its development is based on the socially significant scientific and philosophical criteria, indicators and indicators of their country. Due to the systematic reforms implemented at the new stage of its development, the decisive influence on the transformational processes in society has been revealed.

Key words: state bodies, public associations, institutions of civil society, transformational processes in society.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами", 2014 йил 17 март, 11-сон, 126-модда; "Ўзбекистон Республикаси Ҳукуматининг қарорлари тўплами", 2014 йил, 3-сон, 25-модда
2. Гражданское общество и государство. – М.: Фонд Либеральная миссия, 2005. - 88 с.
3. Гражданское общество: зарубежный опыт и российская практика. – СПб.: АЛЕТЕЙЯ, 2011. - 346 с
4. Н.И.Бухарин (рук.) и др. Демократическое правовое государство и гражданское общество: в странах Центр.-Вост. Европы. – М.: Наука, 2005. - 181 с.
5. Перегудов С.П., Семененко И.С. Корпоративное гражданство: концепции, мировая практика и российские реалии. – М.: Прогресс-Традиция, 2008.- 446с.
6. Пономарев В. А. Концепция Г.В.Ф.Гегеля о гражданственности и гражданском обществе // Молодой ученый. – Казань, 2019. - № 4 (242). - С. 454-456.
7. Ўзбекистон Республикаси адлия вазирининг 3027-1 "Нодавлат нотижорат ташкилоти томонидан адлия органига тақдим этиладиган ҳисобот шаклига ўзгартириш киритиш тўғрисида" Буйруғи / Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 30.09.2022 й., 10/22/3027-1/0882-сон
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-6181-сон "2021-2025 йилларда фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида" Фармони / Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 04.03.2021 й., 06/21/6181/0182-сон
9. Ўзбекистон Республикасининг 763-I-сон "Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида" Қонуни / Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1999 й., 5-сон, 115-модда.
10. Ўзбекистон Республикасининг ЎРҚ-474-сон "Жамоатчилик назорати тўғрисида" Қонуни / Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 13.04.2018 й., 03/18/474/1062-сон.

SHA’N VA QADR-QIMMATGA QARSHI JINOYATLARNING OBYEKTI

Sarsenbaev Ajiniyaz Mambetkarim ulı
Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti
tayanch doktaranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada siz Sha’n va qadr-qimmatga qarshi jinoyatlarning obyekti bo‘yicha tushuncha va chet-el olimlarining fikrlari va chet davlatlarda ushbu jinoyat uchun javobgarlik asoslari haqida ma’lumot olishingiz mumkin.

Kalit so‘zlar: Sha’n, qadr-qimmat, jinoyat obyekti, subyektiv anglash, tuyg‘u, ongli shaxs, g‘urur, ijobiy fikr, yaxshi nom, tuhmat va haqorat, voyaga yetmaganlar.

Har kim shaxsiy hayotini o‘zi xohlagancha tuzishi va boshqarishi (qonuniy cheklashlardan tashqari), shaxsiy va oilaviy sirlarini saqlashi, o‘zining sha’ni va qadr-qimmatini himoya qilish huquqiga egadir. Konstitutsiyaviy qoidalarning tuzilishi BMT Bosh Assambleyasining 1948-yil 10-dekabrdagi Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi va 1966-yil 16-dekabrdagi Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt talablariga muvofiq keladi.[1]

Insonning sha’ni va qadr-qimmati daxlsizdir. Hech narsa ularni kamsitish uchun asos bo‘lishi mumkin emas.

Hech kim qiynoqqa solinishi, zo‘ravonlikka, boshqa shafqatsiz, g‘ayriinsoniy yoki inson qadr-qimmatini kamsituvchi muomalaga yoxud jazoga duchor etilishi mumkin emas. [2]

O‘zbekiston Respublikasi konstitutsiyasida quyidagicha norma bor bo‘lib har bir insonning huquq va erkinliklari xalqaro huquqning umume’tirof etilgan normalariga binoan hamda ushbu Konstitutsiyaga muvofiq e’tirof etiladi va kafolatlanadi. Sha’n shartlashgan va tarixiy jarayon davomida vujudga keladi. Lekin davlat tomonidan kafolatlanishi har bir demokratik davlatning belgisidir. Shunday qilib, jamiyatning axloqiy ongida ko‘rib chiqilayotgan tushuncha qabila va mulkiy sha’n haqidagi g‘oyalar shaklida paydo bo‘ldi, u shaxsga o‘zi ega bo‘lgan mulkning qadr-qimmatini kamsitmaydigan ma’lum turmush tarzi, faoliyat, xulq-atvorni belgilaydi.[3]

Sha’n shartlangan va tarixiy jarayon davomida vujudga keladi. Har bir tarixiy davr o‘z tushunchasiga mos keladi. Biroq bu bir ijtimoiy tuzumdan ikkinchisiga o‘tishda har safar yangicha sha’n tushunchasi yaratiladi, degani emas. Aksincha, u to‘ldiriladi, kengaytiriladi yoki toraytiriladi, mavzular doirasi o‘zgaradi.

Sha’n va qadr-qimmatga tajovuzning umumiy va o‘ziga xos obyekti yoridik adabiyotlarda muhokamaga sabab bo‘lmaydi.

Sha’n va qadr-qimmatga qarshi jinoyatlarning bevosita obyekti haqidagi qarashlar turlicha bo‘lib hisoblanadi.

Jinoyat obyekti inson o‘zga shaxsning sha’ni, kadrini hurmat qilinishini kafolatlovchi, uz shaxsining kadrini subyektiv anglashini ta’minlovchi ijtimoiy munosabatlar xisoblanadi. [4]

Ko‘pgina tadqiqotchilar shaxsning sha’ni va qadr-qimmatini tuhmat va haqorat bilan tajovuz qilinadigan yagona obyekt sifatida tan oladilar. [5]

Yu.M. Tkachevskiy bu nuqtai nazarni tanqid qilib, qonunda sha’n va qadr-qimmatga qarshi jinoyatlar obyektini belgilashda noaniqlikka yo‘l qo‘yilganligini ta’kidlaydi. Tuhmat obyekti sha’n, lekin haqorat emas, chunki sha’n - bu tuhmat qilingan odamlarni biladiganlar orasida jamiyatda shakllangan shaxsning eng yaxshi fazilatlariga baho berishdir. Uni obro‘sizlantirish mumkin, lekin haqorat qilish mumkin emas.

Aksariyat mualliflarning fikricha, tuhmat inson sha’ni, qadr-qimmati, obro‘siga putur yetkazadi va haqorat - sha’ni va qadr-qimmatiga tajovuz qiladi.

Tuhmat va haqorat obyektlari o‘rtasidagi farq sovet adabiyotida ham ko‘rsatilgan. Shunday qilib, V.A.Vladimirov va Yu.I.Lyapunovlarning fikriga binoan, sha’ni va qadr-qimmatiga tajovuzning bevosita obyekti: tuhmat qilingan taqdirda - shaxs va uning faoliyatiga jamoatchilik tomonidan baho berish, haqorat qilganda - shaxsning o‘z shaxsiyatining qadr-qimmatini subyektiv anglashi.

Bu nuqtai nazarni konkretlashtirib, B.Z.Purtsxvanidze tuhmat obyektini - shaxsga jamoatchilik tomonidan baho berish, haqorat - tuyg‘u, shaxsning shaxsiy qadr-qimmatini anglash deb atagan.[6]

Tuhmatning obyekti “qadr-qimmat,

shaxsning hayoti va faoliyati sodir bo‘lgan ijtimoiy munosabatlar sohasida unga berilgan baho sifatida tushuniladi’’ degan fikr bir necha bor bildirilgan.[7]

Boshqa nuqtai nazarga ko‘ra, tuhmat ikki obyektiv jinoyatdir. Agar u ongli shaxslarga nisbatan sodir etilgan bo‘lsa, jinoyat ularning sha’niga ham, shu bilan birga jamiyatda o‘rnatilgan shaxslararo munosabatlar qoidalariga qarshi qaratilgan bo‘ladi. Agar ko‘rsatilgan qilmish voyaga yetmaganlarga yoki ruhiy kasallarga nisbatan sodir etilgan bo‘lsa, bu faqat jamoat tartibiga qarshi jinoyat hisoblanadi.

Tuhmat insonning ijobiy fazilatlarini jamiyatning boshqa a’zolari tomonidan baholashga tajovuz qiladi. Jinoyatchi ushbu jinoyatni sodir etish orqali shaxsga boshqalar tomonidan berilgan ijobiy bahoni o‘zgartirishga intiladi.

V.I.Marxotinning so‘zlariga ko‘ra, haqorat qilishning jamoat xavfi insonning sha’ni va qadr-qimmatining axloqiy tuyg‘usi va ongini g‘azablantirishda emas, balki aybdor shaxsni kamsituvchi xatti-harakatlar qilish orqali shaxsning umuminsoniy qadr-qimmatning tashuvchi qadr-qimmatini inkor etishi bilan bog‘liq.[8]

Inson o‘zining ijtimoiy qadr-qimmatini his qiladi va amalga oshiradi, boshqacha aytganda, o‘z qadr-qimmatini his qiladi va ongiga ega. Bu shuni anglatadiki, tajovuz qadr-qimmatning o‘zida emas (uni olib tashlash ham, kamaytirish ham mumkin emas), balki qadr-qimmat tuyg‘usida. Bu jabrlanuvchiga qaratilgan faol harakatlardan iborat bo‘lib, shaxsga nisbatan ochiq hurmatsizlikni ifodalaydi. Shu bilan birga, bu xatti-harakatlarning ma’nosi jabrlanuvchining ongiga yetib borgan va inson “men”i kamsitilgan, shaxsiy qadr-qimmat tuyg‘usining eng yuqori ko‘rinishi sifatida g‘urur yaralangan deb taxmin qilinadi.

I.S.Noy to‘g‘ri ta’kidlaganidek, sha’n va qadr-qimmatga tajovuz qilingan taqdirda, zarar insonning axloqiy fazilatlari yig‘indisiga emas, balki bu fazilatlarni boshqalar tomonidan baholanishiga yoki jabrlanuvchining o‘zini o‘zi qadrlashiga, axloqiy fazilatlarini baholashga olib keladi.

Tuhmat va haqorat, bizning fikrimizcha, turli xil narsalarga tajovuz qiladi. Ularning farqi jinoyat qonuni himoyasi ostida sha’n va qadr-qimmat munosabatlarining turli tomonlari va fuqarolarning tegishli manfaatlari mavjudligi bilan bog‘liq. Tuhmatning obyekti - jamiyatda yoki uchinchi shaxslar orasida shakllangan shaxs haqidagi ijobiy fikr, yaxshi nom, haqorat obyekti - o‘zini o‘zi qadrlash, insonning o‘z qadr-qimmati va ahamiyatini ichki hissiyotidir.

Tuhmat alohida shaxsning, sha’ni, qadr-qimmatiga, shuningdek u egallab turgan lavozimi, mavqei, siyosiy va boshqa sifatlarini obro‘sizlantirishga qaratilishi mumkin. Shuning uchun u muhim ijtimoiy ahamiyat kasb etib, jinoyat qonuni normalari bilan qo‘riqlanadi. Sha’n, qadr-qimmat va obro‘-e’tibor insonga tug‘ilganidan taalluqli bo‘ladi. Ular bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, insonning axloqiy dunyosini tavsiflaydi. Ushbu sifatlar har bir insonga xos bo‘ladi, biroq ular har bir inson tomonidan turlicha talqin qilinadi. O‘zini o‘zi yuqori darajada baholovchi bir inson ularni o‘z hayot mazmunini baholovchi axloqiy boyligi sifatida baholasa, boshqasi esa unga befarq munosabatda bo‘ladi. Ammo jinoyat qonuni har bir insonning sha’ni va qadr-qimmatini bir xilda himoya qiladi va har bir aniq holat bo‘yicha mustaqil ravishda baholaydi. Shu nuqtai nazardan tuhmat jinoyatining bevosita obyektini shaxsning sha’ni, qadr-qimmati va obro‘-e’tiborini ta’minlovchi ijtimoiy munosabatlar tashkil etadi.[9]

Haqorat qilish axloq normalarining talablari insonga nisbatan qo‘pollikka,kamsitishlarga, unga nisbatan nafrat uyg‘otishga yo‘l qo‘ymaslikni nazarda tutadi. Haqorat qilish axloqsizlik ko‘rinishidagi shaxs sha’ni va qadr-qimmatini kamsitish shakllaridan biri sifatida baholanadi.Haqorat qilish shaxsning sha’ni va qadr-qimmatini beodoblik bilan qasddan tahqirlash sifatida baholanadi va unda shaxsning sha’ni va qadr-qimmatini kamsitish, uning beodoblik bilan ifodalanishi, har doim boshqa shaxs kamsitilishi kabi belgilari farqlanadi.

Tuhmat va haqorat qilish uchun javobgarlik O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligida ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksi va Jinoyat kodeksi bilan tartibga so‘linadi.

Jinoyatning asosiy obyektini aniqlashda asosiy narsa o‘ziga xos munosabat, asosiy ijtimoiy qadriyat bo‘lib, u birinchi navbatda tegishli ijtimoiy xavfli tajovuz natijasida zarar ko‘radi.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga muvofiq, inson, uning huquq va erkinliklari ¬eng oliy qadriyat sifatida tan olinadi. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi normalariga va xalqaro huquqning umum e’tirof etilgan tamoyillari va normalariga asoslanadi.

Tuhmat va haqorat inson sha’ni, qadr-

qimmati, obro‘siga tajovuz qiladi va shuning uchun bir qarashda har qanday shaxsga qarshi qaratilgan bo‘lishi mumkin. Biroq, yuridik adabiyotda ikki asrdan ko‘proq vaqt davomida ushbu jinoyatlarning kim qurboni bo‘lishi mumkinligi haqida bahslar mavjud.

O‘z qadr-qimmatini bilmagan shaxslarga (voyaga etmaganlar, ruhiy kasallar) nisbatan ushbu xatti-harakatlarni amalga oshirish mumkinligi haqidagi savolga yagona yechim topilmagan. Masalan, V.I.Marhotin jinoyat qonuni har bir shaxsning ongi va qadr-qimmatini tushunishidan qati nazar, uning manfaatlarini qasddan hujumlardan himoya qiladi, deb hisoblardi.

Olimlarning ta’kidlashicha, agar tuhmat va haqorat ongli shaxslarga nisbatan qilingan bo‘lsa, unda jinoyat ularning sha’niga va shu bilan birga jamiyatda o‘rnatilgan shaxslararo munosabatlar qoidalariga qarshi qaratilgan. Agar bu jinoyatlar ruhiy kasallar va voyaga etmaganlarga nisbatan sodir etilgan bo‘lsa, bu holda ular jamoat tartibiga tajovuz qiladi.

M.D.Shargorodskiyning so‘zlariga ko‘ra, voyaga yetmaganlarni, ruhiy kasallarni, nochor holatda bo‘lganlarni va o‘liklarni xafa qilish va tuhmat qilish mumkin emas. Bunday xatti-harakatlar marhumning qarindoshlari va do‘stlarini xafa qilishi mumkin.[10]

Aslida, u sirtdan va bilvosita haqorat deb ataladigan ehtimolini tan oldi.

Adabiyotlarda ta’kidlanganidek, tuhmat qilingan taqdirda, o‘z qadr-qimmatini anglash qobiliyatiga ega bo‘lgan va u yoki bu sabablarga ko‘ra ular haqida tuhmatli uydirmalar tarqalgunga qadar bunday qobiliyatini yo‘qotgan shaxslar, masalan, ruhiy kasallar, aqli zaiflar jabrlanuvchi bo‘lishlari mumkin.

Tuhmatdan farqli o‘laroq, haqorat jabrlanuvchilari faqat o‘z qadr-qimmatini his qiladigan va shuning uchun xatti-harakatlarning haqoratli mohiyatini tushuna oladigan shaxslar bo‘lishi mumkin. *“Unga nisbatan nomaqbul munosabatda bo‘lganligi va ularning sha’ni va qadr-qimmati kamsitilishi haqida bilmagan shaxslarga nisbatan haqorat qilish mumkin emas”*, deb yozgan V.V.Stashis va M.I.Bajanov. [11]

O‘lganlarni sha’n va qadr-qimmatga qarshi jinoyatlar qurboni deb tan olish imkoniyati masalasi hozirgacha munozarali bo‘lib qolmoqda.

Turli manbalarda marhumning yaxshi nomini himoya qilish jamiyat va uning yaqinlari manfaatlaridan kelib chiqib amalga oshirilishi zarurligi ta’kidlanadi.

Xorijiy jinoyat huquqida ham shunday tajriba mavjud. Shunday bo‘lib, Daniya Jinoyat kodeksining 274-moddasiga ko‘ra o‘lgan shaxslar sha’nini buzganlik uchun javobgarlikni nazarda tutadi”. Shu bilan birga, qonunda muhim shart qo‘yildi: agar shaxs vafot etganidan keyin yigirma yildan ko‘proq vaqt o‘tgan bo‘lsa, unda aybdorning niyati aniqlangan yoki tarqatilgan ma’lumotlar qasddan yolg‘on bo‘lsa, qilmish jazolanadi.[12]

Shunga o‘xshash, o‘lgan yoki bedarak yo‘qolgan shaxsga nisbatan tuhmat uchun javobgarlikni nazarda tutuvchi qoida Shveysariya Jinoyat kodeksining 175-moddasida mavjud. Shaxs vafot etgan yoki bedarak yo‘qolgan deb e’lon qilingan kundan boshlab o‘ttiz yildan ortiq vaqt o‘tgandan keyin sodir etilganligi ushbu jinoyat uchun javobgarlikni istisno qiladigan holat hisoblanadi.[13]

Germaniya Federativ Respublikasi Jinoyat kodeksida vafot etgan shaxs sha’nini himoya qilishga bag‘ishlangan alohida modda ham nazarda tutilgan (189-modda). .[14,189]

Shubilanbirga,ba’zidavlatlardamarhumning sha’ni nafaqat qasddan yolg‘on, ¬balki ishonchli obro‘sizlantiruvchi ma’lumotlarni (sharmandali ma’lumotlar) tarqatishdan himoyalangan (Koreya Respublikasi Jinoyat kodeksining 308-moddasi). [15]

Voyaga yetmaganlarning sha’ni va qadr-qimmatini jinoyat qonunchiligida himoya qilish borasida ham turli fikrlar bildirilmoqda. Ba’zi tadqiqotchilar ularni tuhmat va haqorat jabrlanuvchilari sifatida tan olish imkoniyatini butunlay inkor etadilar.

Boshqa olimlar, aksincha, buni tan olishadi. Sha’n – yuksak insoniy tuyg‘u. Bu kattalar emas, balki bola boshdan kechirgan narsadan kam bo‘lmaydi. Voyaga yetmaganlarga nisbatan tuhmat va haqorat qilish ularning ta’lim-tarbiyasiga, ma’naviy shakllanishiga jiddiy zarar yetkazishi mumkin va shuning uchun ularning ijtimoiy xavfli rivojlanishiga olib keladi.

Yuridik shaxslarga nisbatan tuhmat va haqorat qilish mumkinligi haqidagi masala fanda ham noaniq hal qilingan.

Adabiyotida ko‘pchilik mualliflar bu jinoyatlarni sodir etishning iloji yo‘qligidan kelib chiqdilar, chunki bu shaxslar sha’ni va qadr-qimmatiga ega emaslar. Bu, shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi bilan ham ko‘rsatilgan. Yuridik shaxslar o‘zlarining ishchanlik obro‘sini himoya qilish uchun fuqarolik-huquqiy vositalardan foydalanishlari mumkin.

Xuddi shu sabablarga ko‘ra har qanday jamoa (mehnat, ta’lim, sport) tuhmat va haqorat qilingan taqdirda jabrlanuvchi bo‘la olmaydi. Agar haqorat butun jamoaning nomiga qaratilgan bo‘lsa, harakat uning alohida a’zolarini haqorat qilish sifatida baholanishi kerak.

Kriminologlar tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan yana bir nuqtai nazar bor, unga ko‘ra yuridik shaxslarga tuhmat qilish mumkin.

Shunday qilib, o‘tkazilgan tahlillar asosida shuni tan olish kerakki, tuhmatda qurbonlar doirasi haqoratga qaraganda ancha kengroq - ular voyaga yetmaganlar, vafot etganlar, ruhiy kasallar bo‘lishi mumkin. Haqoratlanganda, faqat qadr-qimmatini his qiladigan shaxslar jabrlanuvchi sifatida tan olinadi. Voyaga yetmaganlar haqorat qurboni bo‘lishlari mumkin, agar ular o‘zlariga nisbatan qilingan xatti-harakatlarning haqoratli xususiyatini bilsalar. Rossiya qonunchiligiga ko‘ra, yuridik shaxslar va jamoalar sha’ni va qadr-qimmatiga qarshi jinoyatlarning qurboni bo‘lishi mumkin emas.

Аннотация. В этой статье вы можете получить представление об объекте преступлений против чести и достоинства, а также взгляды зарубежных ученых и основы ответственности за это преступление в зарубежных странах.

Ключевые слова: честь, достоинство, объект преступления, субъективное восприятие, чувство, сознательная личность, гордость, позитивное мнение, доброе имя, клевета и оскорбление, несовершеннолетний.

Abstract. In this article, you can learn about the concept of the object of crimes against honor and dignity and the opinions of foreign scientists and the basics of responsibility for this crime in foreign countries.

Key words: honor, dignity, object of crime, subjective perception, emotion, conscious personality, pride, positive thought, good name, slander and insult, minors.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Одам савдосига қарши кураш соҳасидаги миллий ва халқаро ҳуқуқ нормалари / Тузувчилар: Л. Исҳоқова, К. Ҳамроева. – Т., 2010. – Б. 11–19.
2. https://lex.uz/docs/-6445145
3.Koblikov AC Huquqiy etika. M., 1999. S. 20.
4. Рустамбаев М.Х. Узбекистон Республикасининг Ж иноят кодексига шархлар. Махсус кисм/М . Рустамбаев. - Тошкент: «Yuridik adabiyotlar publish», 2021. - 696 б. 216.
5. Marogulova I.L. Shaxs sha’ni va qadr-qimmatini himoya qilish. M., 1998. S. 22; Shevchenko M.A. Sizning uy advokatingiz: tuhmat va shaxsiy haqorat. Rostov-na-Donu, 2007 yil, 183-bet;
6.Sovet jinoyat huquqida shaxs sha’ni va qadr-qimmatini himoya qilish . S. 22
7. Jinoyat huquqi bo‘yicha darslik. Maxsus qism. 6 jildda T. 5. Shaxsga qarshi jinoyatlar, uning huquqlari. Iqtisodiy ¬jinoyatlar / Ed. GL. Krieger, A.A.Piontkovskiy, P.S. Romashkin. M., 1971. S. 197.
8. Markhotin V.I. Farmon. op. S. 49.
9. Жиноят ҳуқуқи. Махсус қисм: Дарслик. Қайта ишланган ва тўлдирилган иккинчи нашри / Ш.Т. Икрамов, Р.Кабулов, А.Отажонов ва бошқ; Масъул муҳаррир Ш.Т. Икрамов. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2016. – 1096 б. 237
11. Sovet bosh huquqi kursi . 5 tonnada maxsus qism. T. 3 / otv. ed. HA Belyaev, M.D. Shargorodskiy. L., 1972. S. 612.
Stashis V.V., Bajanov M.I. Yi tin-shaxsning huquqiy himoyasi. Xarkov, 1976. S. 206.
12. Stashis V.V., Bajanov M.I. Yi tin-shaxsning huquqiy himoyasi. Xarkov, 1976. S. 206
13.https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/18700
14. https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/20007
15. https://constitutions.ru/?p=24969
16. https://vseokoree.com/vse-o-koree/zakony-i-normativnye-pravovye-akty/ugolovnyj-kodeks-respubliki-koreya

HOZIRGI DAVRDA MILLIY GVARDIYA HARBIY XIZMATCHILARINING HUQUQIY SAVODXONLIGINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK DIAGNOSTIKASI

Umbetov Olim Ortiq o‘g‘li
O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi
Toshkent mintaqaviy o‘quv markazi
katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining huquqiy savodxonligini shakllantirish jarayonining samaradorligini o‘rganish uchun mezonlar va tegishli ko‘rsatkichlarni aniqlash, harbiy xizmat doirasidagi huquqiy harakatlar, harbiy xizmatni tartibga soluvchi milliy qonunlarni obyektiv izohlash qobiliyatini shakllari bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: pragmatik. kompetensiya, radikalizm, korrelyatsiya, respondent, nigilizm, mentalitet.

Milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining huquqiy savodxonligini shakllantirish jarayonining samaradorligi ko‘p jihatdan harbiy xizmatni o‘tashga yuqori darajada tayyorligi bilan bog‘liq bo‘lib, bu harbiy jamoada huquqiy xulq-atvor qoidalariga rioya qilishni nazarda tutadi. Shu bilan birga, harbiy xizmatni o‘tash vaqtida jismoniy o‘zini o‘zi yaxshilash istagi chaqiriluvchilarning fiziologik va yosh xususiyatlari bilan belgilanadi. Ularning ko‘pchiligi harbiy xizmatni kelajakdagi kasb bilan bog‘laydi va juda pragmatikdir, chunki ular fuqarolik hayotida foydali bo‘lgan va harbiy xizmatni o‘tash uchun zarur bo‘lgan umumiy madaniy va kasbiy kompetensiyalarni egallash imkoniyatini beradigan kelajakdagi mutaxassislikni olish nuqtai nazaridan qarashadi. Ko‘rib turganimizdek, olingan javoblar chaqiriluvchilar harbiy xizmatning barcha qiyinchiliklari va mahrumliklariga mardona bardosh berishga tayyor ekanliklarini ko‘rsatadi, ular uchun armiya chidamlilikni sinovdan o‘tkazadigan o‘ziga xos “hayot maktabi”dir va bu, o‘z navbatida, o‘z-o‘zini hurmat qilish va xizmatning ahamiyatini anglashning o‘sishini anglatadi. Shu boisdan ham O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti, Qurolli Kuchlar Oliy Bosh Qo‘mondoni Shavkat Mirziyoev Xavfsizlik kengashining kengaytirilgan tarkibdagi majlisidagi nutqida “Ayni paytda butun dunyoda, jumladan, yon-atrofimizda xalqaro terrorizm, ekstremizm va radikalizm xavfi tobora ortib bormoqda, ayrim hududlarda qurolli to‘qnashuvlar hamon davom etmoqda. Ana shunday keskin vaziyatdan kelib chiqqan holda, mavjud tahdidlarga qarshi munosib zarba berishga tayyor bo‘lishimiz, O‘zbekistonning tinch va barqaror rivojlanishini ta’minlash maqsadida Qurolli Kuchlarimizni yanada isloh qilish, uning jangovar tayyorgarligi va qobiliyatini yuksaltirish bo‘yicha kelgusida amalga oshiradigan ishlarimizni izchil davom ettirishimiz zarur... Uchinchidan, mamlakatimiz xavfsizligini ta’minlash va tashkiliy-shtat tuzilmalarini takomillashtirish bo‘yicha konseptual hujjatlar yangilangani munosabati bilan Qurolli Kuchlarni rejalashtirish va ularni qo‘llashning me’yoriy-huquqiy asoslarini qayta ko‘rib chiqish lozim” [1]. deb ta’kidlab o‘tgan edi

O‘rganilayotgan muammoning nazariy tahlilini o‘tkazgandan so‘ng, farazni tekshirish uchun eksperimental ishlarga murojaat qilaylik – hozirgi davrda milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining huquqiy savodxonligini shakllantirish modelini amalga oshirish; muayyan pedagogik shart-sharoitlarni hisobga olgan holda, milliy gvardiya harbiy xizmatchilari shaxsining huquqiy savodxonligini shakllantirish darajasini oshiradi. Bu bosqichda amalga oshirilgan islohotlarning huquqiy negizini tashkil etuvchi me’yoriy-huquqiy hujjatlar sifatida O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, “O‘zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining asoslari to‘g‘risida”gi, O‘zbekiston Respublikasining “Mudofaa to‘g‘risida”gi, “Vatan himoyachilari kunini belgilash to‘g‘risida”gi, “O‘zbekiston Respublikasining Davlat chegarasi to‘g‘risida”gi, “Fuqaro muhofazasi to‘g‘risida”gi qonunlari qabul qilingan [2].

Eksperimental ish aniqlash, shakllantirish va nazorat qilish bosqichlarini o‘z ichiga oladi. Amalga oshirilayotgan ishlarning maqsadi milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining pedagogik

shart-sharoitlar majmuidan foydalanish asosida ularning huquqiy savodxonligini shakllantirish modelining samaradorligini tekshirishdan iborat. “Mavjud talablarga muvofiq, harbiy xizmatchilar bilan tarbiyaviy ishlar turli xil ta’lim turlarida (vatanparvarlik, axloqiy, huquqiy, ekologik, iqtisodiy, harbiy, jismoniy va boshqalar) ta’lim faoliyati xizmatini ma’naviy-psixologik qo‘llab-quvvatlash tizimida va jangovar faoliyat turli shakllarda amalga oshiriladi: axborot - ta’lim, madaniy va bo‘sh vaqt, shaxsiy ta’lim, harbiy-ijtimoiy, ma’naviy-psixologik qo‘llab-quvvatlash xizmat va jangovar faoliyat va harbiy intizom va qonun va tartibni saqlash bo‘yicha ish” [3].

Ushbu maqsadga erishish uchun biz quyidagi vazifalarni belgilab oldik:

milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining huquqiy savodxonligini oshirish bo‘yicha olib borilayotgan ishlar to‘g‘risida harbiy qismlarning hisobotlarini nazariy ko‘rib chiqish;

harbiy xizmatchilarning huquqiy malaka darajasini aniqlash;

harbiy xizmatchilarning huquqiy savodxonligining boshlang‘ich darajasini hisobga olgan holda individual va guruh sinflarini ishlab chiqish;

ishlab chiqilgan diagnostika usullari asosida milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining madaniy va bo‘sh vaqtini o‘tkazish sharoitida huquqiy savodxonligini shakllantirish bo‘yicha pedagogik jarayonni baholash.

Milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining madaniy va bo‘sh vaqtini o‘tkazish sharoitida huquqiy savodxonligini shakllantirishning belgilangan mezonlarini tekshirish uchun biz tavsiya etilgan mualliflik modeliga muvofiq har bir mezonning samaradorlik koeffitsiyentini aniqlashga imkon beradigan tegishli diagnostika usullarini qo‘lladik. Bu jarayonda “Harbiy qo‘mondonlik va boshqaruv organlari, barcha darajadagi qo‘mondonlar (boshliqlar), harbiy adliya organlari va ta’lim-tarbiya ishlari organlari mansabdor shaxslarining harbiy xizmatchilarda huquqiy bilimlarni shakllantirish, ularda qonunlarga ijtimoiy qadriyat sifatida hurmat-ehtiromni shakllantirish, rivojlantirish bo‘yicha tashkillashtirilgan, tizimli va maqsadli faoliyati; ularda qonuniy xulq-atvorning ehtiyojlari, odatlari va ko‘nikmalari” [4]ni yuksaltirish ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Tajribali tadqiqot natijalarini qayta ishlash uchun biz ma’lumotlarni qayta ishlashning statistik usullaridan foydalandik (korrelyatsiya, ko‘p va klaster ma’lumotlarini tahlil qilish, shuningdek, respondentlarning ochiq savollarini miqdoriy va sifat jihatidan tahlil qilish).

Harbiy xizmatchilarning qonuniy xulq-atvori mafkuraviy me’yorlar tizimi bilan belgilanadiganligi sababli, biz harbiy xizmatni o‘tash davrida shaxsning huquqiy ongini shakllantirish va huquqiy savodxonlikning motivatsion mezoniga mos keladigan huquqiy me’yorlarga huquqiy tayyorgarligini baholadik. Keling, ushbu hududlarni batafsilroq tavsiflaymiz.

Harbiy xizmatchining huquqiy ongining kundalik darajasi ikki bipolyar shkala bo‘yicha baholanadigan huquqiy xulq-atvorning tegishli shakllarini belgilaydigan uning maxsus bo‘lmagan huquqiy bilimlaridan ongsiz, kundalik foydalanish bilan tavsiflanadi: a) qonunga bo‘ysunuvchi xulq - huquqiy nigilizm; b) turli mentalitetlarning tengligini tan olish - monomadaniy pozitsiya. Huquqiy ongning ijtimoiy-fuqarolik darajasi huquqiy savodxonlik va huquqiy qarorlar qabul qilishda mustaqillik darajasi bilan belgilanadi va ikki shkalada ham baholanadi: a) huquqiy bilimlarning mavjudligi - huquqiy g‘oyalarning infantilizmi; b) fuqarolik mustaqilligi – ijtimoiy infantilizm.

Huquqiy ongning kasbiy va ishbilarmonlik darajasi harbiy xizmatchilarning harbiy xizmatga chaqirilgandan keyin tanlangan faoliyat sohasining kasbiy-huquqiy sohasiga kirishga tayyorlik darajasini aks ettiradi va quyidagi shkalalar bo‘yicha baholanadi:

a) harbiy xizmatda qonun hujjatlariga yo‘naltirish - shaxsiy munosabatlarga yo‘naltirish;

b) huquqiy kompetensiyaga e’tibor qaratish - boshqaruv jamoasining axloqiy fazilatlariga e’tibor berish. Ushbu metodologiyaga ko‘ra, harbiy xizmatchilarning huquqiy harakatlariga ta’sir qiluvchi quyidagi uchta komponent aniqlanadi:

1) huquqiy inkor (rivojlanishning past darajasi);

2) ongsiz va qarama-qarshi huquqiy xatti-harakatlar (o‘rtacha rivojlanish darajasi);

3) o‘zining qonuniy harakatlariga, qonuniy huquqiy xulq-atvoriga obyektiv baho berish (rivojlanishning yuqori darajasi). Ayni shu ma’noda, “Harbiy huquq - huquq sohasi sifatida milliy qurolli kuchlarni tashkil etish, qo‘shinlarning hayoti, hayoti va faoliyati sohasidagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi huquqiy normalar yig‘indisidir. Qoida tariqasida, u murakkab huquq sohasidir, chunki

u ko‘pgina davlatlar va mamlakatlar milliy huquqining an’anaviy tarmoqlari (ma’muriy, fuqarolik, mehnat, jinoiy va boshqalar) va maxsus harbiy-huquqiy hujjatlar normalarini o‘z ichiga oladi” [5].

Harbiy qism tomonidan o‘tkaziladigan huquqiy tadbirlarda faol ishtirok etish bilan birga, o‘z huquqiy harakatlariga obyektiv baho berish, huquqiy moslashuvning yuqori darajasi va yuridik faoliyat mavjudligi haqida ma’lumot beradi. Shunday qilib, eksperimental tadqiqotning aniqlash bosqichida ishtirok etuvchi harbiy xizmatchilar hali ham shakllanmagan huquqiy tizim tufayli harbiy xizmatning qonuniy talablarini idrok etish uchun yetarli darajada ma’lumotga ega emaslar.

Binomiyali test natijalari bizga “harbiy xizmatchilarning huquqiy savodxonligi” g‘oyalari uchun asos sifatida respondentlar o‘rganilayotgan hodisaning mazmunli tuzilishini tashkil etuvchi birlashmalar to‘plamini aniqladilar, degan xulosaga kelishimizga imkon berdi.

Harbiy xizmatchilarning huquqiy savodxonligining tarkibiy qismlarini (bilim - motivatsion - aksiologik va faollik) izchil tadqiq qilish bizning harbiy qismning madaniy va bo‘sh vaqtini o‘tkazish sharoitida qo‘llaniladigan huquqiy ta’lim shakllarini aniqlash istagimizni aniqladi. Shu maqsadda biz eksperimental tadqiqotda ishtirok etayotgan milliy gvardiya harbiy xizmatchilaridan namunaviy suhbat o‘tkazdik. Ularga shakllar haqida aniqlik beruvchi savollar berildi. Olingan natijalarga ko‘ra, harbiy qismlar huquqiy ta’limning an’anaviy shakllaridan foydalanadilar, ular allaqachon shaxsiy ehtiyojlarni hisobga olmaganligi sababli ko‘pincha talab qilinmaydigan va samarasiz bo‘lib chiqadi. Bu esa harbiy xizmatchilardagi huquqiy nigilizm va huquqiy infantilizmni yuzaga keltiradi. “Harbiy xizmatchilarning shaxsiy huquqiy ongi sohasidagi salbiy hodisa huquqiy nigilizm va huquqiy infantilizmdir. Huquqiy nigilizm - bu shaxsning faol noqonuniy pozitsiyasi (yo‘nalishi) bo‘lib, u butun qonunga nigilistik munosabatda, uning talablari va taqiqlari faqat rasmiy xarakterga ega va inson o‘z xohish-istaklariga amal qilishi kerak, degan ishonchda namoyon bo‘ladi. Qonun chetlab o‘tish yoki yengib o‘tish kerak bo‘lgan to‘siq bilan taqqoslanadi. Huquqiy infantilizm huquqiy ongning yetuk va ibtidoiyligi, qonunga befarqligida ifodalanadi. Bu shaxsning huquqiy ijtimoiylashuvining yetarli emasligining ko‘rsatkichidir, ya’ni huquqiy normalar, qadriyatlar va huquqiy sohadagi xatti-harakatlarning namunalarini to‘liq o‘zlashtirmaslik. Harbiy xizmatchilarning huquqiy ongidagi bu deformatsiyalar alohida harbiy xizmatchilarning noqonuniy xatti-harakatlarini va harbiy jamoalarda o‘zaro javobgarlikni belgilovchi muhim omillardir” [6].

Huquqiy ta’limning qanday shakllarini taklif qilasiz degan savolga respondentlar javob berishdi: vebinarlar, masofaviy ta’lim kurslari, harbiy kasbiy musobaqalar, huquqiy kvestlar. Suhbat natijalariga ko‘ra shuni aytish mumkinki, milliy gvardiya harbiy xizmatchilari uchun eng muhimi - bu turli ijodiy va huquqiy tadbirlarda faol ishtirok etishni nazarda tutuvchi huquqiy tayyorgarlikdagi ijtimoiy-madaniy motivatsiya. Bunday obyektiv shaxsiy pozitsiya, mustaqil huquqiy faoliyatga intilish bizning mualliflik modelida (ijtimoiy-madaniy, tizimli-faoliyat va shaxsga yo‘naltirilgan) yetakchi uslubiy yondashuvlardan foydalanishni talab qiladi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida”gi 2019-yil 9-yanvardagi PF-5618-sonli Farmoniga ko‘ra “Harbiy xizmatchilarning huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirish maqsadida:

aniq chora-tadbirlar asosida harbiy xizmatchilar va ularning oila a’zolarining, Temurbeklar maktablari o‘quvchilarining huquqiy bilimlarini tizimli ravishda oshirib borish, dunyoqarashi va fikrlash doiralarini kengaytirish;

harbiy qismlarda har oyning juma kuni “Huquqiy savodxonlik soati”ni tashkil qilish, unda mamlakatimizning barcha jabhalarida amalga oshirilayotgan islohotlar, qabul qilinayotgan qonun hujjatlarining mohiyati va ahamiyatini harbiy xizmatchilarga yetkazish” [7] muhim ahamiyat kasb etadi.

Shunday qilib, milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining huquqiy savodxonligini shakllantirishning dastlabki darajasini aniqlash bosqichida diagnostika qilish natijalarini umumlashtirib, biz huquqiy savodxonlikni shakllantirish jarayonining samaradorligi quyidagilarga bog‘liq degan xulosaga keldik: kutubxona, klub va harbiy qism muzeyining madaniy va dam olish tadbirlarini loyihalash jarayonida o‘zaro hamkorligi; harbiy xizmatchilar orasida talabga ega bo‘lgan huquqiy ta’limning innovatsion pedagogik usullarini madaniy va hordiq chiqarish faoliyatiga integratsiya qilish; o‘z-o‘zidan tashkil etilgan madaniy va hordiq

chiqarish uchun sharoit yaratish; ommaviy, guruh va individual ish shakllari o‘rtasidagi optimal muvozanat; huquqiy ta’limda shaxsiy ehtiyojlarini hisobga olgan holda harbiy xizmatchilarning madaniy va bo‘sh vaqtini o‘tkazish faoliyatini modellashtirish; huquqiy ta’lim tadbirlarini loyihalashda faol ishtirok etish imkoniyatlari; milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining huquqiy savodxonligini shakllantirish jarayonini pedagogik qo‘llab-quvvatlash va tuzatish.

Shu bilan birga, chaqiriluvchi harbiy xizmatchilarning madaniy va bo‘sh vaqtini o‘tkazishda huquqiy savodxonligini shakllantirish bo‘yicha olib borilayotgan ishlar samaradorligining belgilari quyidagilardir: eksperimental guruhdagi harbiy xizmatchilarning ko‘pchiligida bir vaqtning o‘zida huquqiy savodxonlik va uning tarkibiy qismlarini shakllantirish; eksperimental guruh harbiy xizmatchilari o‘rtasida huquqiy savodxonlik tarkibiy qismlarini shakllantirishda ijobiy dinamika va regressiyaning yo‘qligi va eksperimental guruh harbiy xizmatchilari o‘rtasida huquqiy kompetensiyani shakllantirishda bir xil boshlang‘ich imkoniyatlarga ega.

Milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining huquqiy savodxonligini shakllantirish darajalari quyidagi mezon va ko‘rsatkichlarga muvofiq (yuqori, o‘rta, past) aniqlangan: kognitiv (ko‘rsatkichlar: harbiy huquqiy bilimlar tizimining mavjudligi, huquqiy harakatlarni loyihalash ko‘nikmalari). harbiy xizmat doirasida, harbiy xizmatni tartibga soluvchi milliy qonunlarni obyektiv izohlash qobiliyati); motivatsion (ko‘rsatkich: huquqiy xulq-atvor, harbiy xizmatga ma’naviy-ruhiy tayyorgarligi, huquqiy ongning yuqori darajasi); qiymat (ko‘rsatkich: huquqiy qadriyatlarning o‘rnatilgan tizimi, hissiy va psixologik barqarorlik, harbiy xizmat sharoitida harbiy tartibga solish talablarini kichkilashtirish); prakseologik (ko‘rsatkich “harbiy xizmat sharoitida huquqiy xatti-harakatlarning barqaror tizimi”, subyektiv huquqiy faoliyat qobiliyati, huquqiy o‘zini o‘zi tartibga solish). O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 13-dekabrdagi PQ 4551-son “Konstitutsiya va qonunning ustunligini ta’minlash, ushbu yo‘nalishda jamoat nazoratini kuchaytirish, shuningdek jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” [8]gi qarori bu jarayonda ustuvor o‘rinni egallaydi..

Olingan natijalar milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining huquqiy savodxonligi darajasini oshirishga qaratilgan harbiy qismning madaniy-maishiy va dam olish faoliyatiga pedagogik shart-sharoitlarni joriy etish zarurati va yangilanishi uchun asos bo‘ldi. Shu maqsadda mualliflik modelini amalga oshirishga hamroh bo‘lish uchun ilmiy-uslubiy ta’minot ishlab chiqildi, shu jumladan milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining madaniy va bo‘sh vaqtini o‘tkazish sharoitida huquqiy savodxonligini shakllantirish dasturini amalga oshirish bo‘yicha uslubiy tavsiyalar: ekskursiyalar, ma’ruzalar, huquqiy veb-seminarlar, huquqiy forsight seanslari, huquqiy seminarlar, biznes o‘yinlari, huquqiy kvestlar, treninglar; “Mening qonunchilik tashabbusim” harbiy-professional tanlovi.

Eksperimentning shakllantirish bosqichida milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining huquqiy savodxonligini shakllantirish bo‘yicha mualliflik dasturi sinovdan o‘tkazildi, unda quyidagi tarkibiy qismlar mavjud: axborot-huquqiy, o‘quv-huquqiy, moslashuv. Unga ko‘ra, harbiy qismning interaktiv saytlarida: kutubxona, Harbiy shon-sharaf muzeyi va Harbiy klubda o‘tkazilgan maxsus tadbirlar, mashg‘ulotlar va pedagogik vazifalar ishlab chiqilgan.

Eksperimentning yakuniy nazorat bosqichida milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining huquqiy savodxonligini shakllantirish darajalarini takroriy diagnostika va yakuniy baholash natijalari harbiy xizmatchilari ijobiy dinamikani boshdan kechirayotganligini ko‘rsatadi.

Shunday qilib, eksperimental tadqiqot ma’lumotlari namuna va pedagogik shartlar majmuasini amalga oshirish milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining huquqiy savodxonligi darajasini oshirishini isbotlaydi. Biz milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining huquqiy savodxonligini shakllantirish darajasiga quyidagi omillar ta’sir qiladi, degan xulosaga kelishimiz mumkin:

– milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining huquqiy savodxonligini tarkibiy qismlarga muvofiq shakllantirish darajasi: bilim (kognitiv mezon) - motivatsion (motivatsiya mezoni) - aksiologik (qiymat mezoni) - faollik (prakseologik mezon);

– Madaniy-dam olish faoliyati doirasida malakali axborot-huquqiy ishning mavjudligi, shu jumladan: huquqiy ta’lim, huquqiy motivatsiya, huquqiy moslashtirish, huquqiy faoliyatni rag‘batlantirish va harbiy xizmatchilarning qonun ijodkorligiga qaratilgan zamonaviy

pedagogik formatlarni aniqlash, ishlab chiqish va joriy etish;

– Harbiy xizmatchilarning huquqiy savodxonligi darajasiga ko‘ra tabaqalashtirilgan, huquqiy ta’limga, xolisona huquqiy bahoni rivojlantirishga, huquqiy ko‘nikmalarni o‘rgatishga yo‘naltirilgan darslarni o‘tkazish turli ekstremal vaziyatlarda xatti-harakatlar, shuningdek, huquqiy o‘zini o‘zi boshqarish ko‘nikmalari;

– shaxsning huquqiy faoliyatini shakllantirish, shuningdek, ijtimoiy-madaniy faoliyatning madaniy-ma’rifiy, loyihalash va tadqiqot texnologiyalaridan foydalanish asosida uni amalga oshirish uchun infratuzilmaviy sharoitlar eng samarali bo‘ladi.

Harbiy huquq bo‘yicha maxsus adabiyotlarni nazariy tahlil qilish asosida milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining huquqiy savdoligi huquqiy kompetensiya darajasini aks ettiruvchi integratsiyalashgan yaxlit shaxsiy ta’lim sifatida qaraladi, bu huquqiy asosning mohiyati va o‘ziga xosligini bilishdan iborat. Shu nuqtai-nazardan qaraganda, harbiy xizmatni, harbiy xizmatchilarning huquq va erkinliklarini himoya qilishni, harbiy majburiyatlarga rioya qilishni tartibga soladi; harbiy qismda xizmat qilish sharoitida huquqiy xulq-atvorni ichki motivatsion tartibga solish tizimining mavjudligi; rasmiy faoliyat sharoitida ob’ektiv huquqiy harakatlarga va mustaqil muammolarni hal qilishga tayyorlik, shuningdek, harbiy qonunlarga muvofiq huquqiy harakatlarda ifodalangan huquqiy faoliyat. Milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining huquqiy savodxonligining tarkibiy qismlari quyidagilardir: bilim, motivatsiya, aksiologik, faollik.

Harbiy qismlarda huquqiy savodxonlikni shakllantirish uchun harbiy xizmatchilarning madaniy va bo‘sh vaqtini tashkil etish xususiyatlarini tahlil qilish uning o‘ziga xosligini aniqlashga imkon berdi, bu izchil huquqiy tayyorgarlikdan, faol qonuniy xulq-atvor ko‘nikmalarini rivojlantirishdan va ularga ta’sir ko‘rsatishdan iborat. Harbiy jangovar vazifalardan ozod bo‘lgan davrda barqaror huquqiy e’tiqod va g‘oyalar tizimini shakllantirish, bunda harbiy xizmatchi o‘zining kasbiy va shaxsiy huquqiy ehtiyojlarini to‘liq qondiradigan turli xil dam olish tadbirlarini tartibga solish subyekti hisoblanadi. Ushbu faoliyat harbiy xizmatning o‘ziga xos xususiyatlari va uni tartibga soluvchi qonun hujjatlari bilan belgilanadi va shuning uchun harbiy xizmatchilar tomonidan harbiy faoliyat maqsadlari, ma’naviy va irodaviy fazilatlar va huquqiy ko‘rsatmalar mavjudligi, harbiy majburiyatlarga rioya etilishini aniq tushunishni nazarda tutadi. Shu bilan birga, milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining madaniy va bo‘sh vaqtini o‘tkazish sharoitida huquqiy savodxonligini shakllantirish jarayonining xususiyatlari quyidagilardan iborat: o‘z-o‘zini tashkil etish, harbiy xizmatning maqsadlari bilan belgilanadigan ma’naviy va vatanparvarlik imperativlarining ustuvorligi, subyektlararo harbiy jamoa a’zolarining o‘zaro munosabatini mustahkamlash. Hozirgi vaqtda O‘zbekiston Respublikasi IIV ichki qo‘shinlarining asosiy vazifa va funksiyalari 2020 yil 18 noyabrdagi O‘RQ-647-son O‘zbekiston Respublikasining “Milliy gvardiyasi to‘g‘risida”gi qonuniga ko‘ra O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasining shaxsiy tarkibiga yuklatilgan. Xususan, ushbu qonunning 3-moddasiga binoan Milliy gvardiya quyidagilarga majbur: jismoniy va yuridik shaxslarning huquqlari, erkinliklari va qonun bilan qo‘riqlanadigan manfaatlarini himoya qilish; ommaviy tadbirlar, mitinglar, yig‘ilishlar, namoyishlar o‘tkazishda va fuqarolarning ommaviy to‘planadigan joylarida jamoat tartibini saqlash va boshqalar” [9].

Harbiy qism низомini buzish) rivojlanish (harbiy xizmatchilarning shaxsiy o‘zini o‘zi rivojlantirishga qaratilgan); uslubiy (yetakchi uslubiy yondashuvlarni aks ettiradi: shaxsga yo‘naltirilgan, ijtimoiy-madaniy, tizimli-faoliyat); tashkiliy va mazmunli (chaqiruvchi harbiy xizmatchilarning huquqiy savodxonligi tarkibiy qismlari, mezonlari, ko‘rsatkichlari va darajalari; axborot-huquqiy, ta’lim-huquqiy, moslashuv komponentlarini o‘z ichiga olgan pedagogik dastur; pedagogik shartlar majmui); baholovchi-samarali (harbiy xizmatchilarning huquqiy savodxonligining bashoratli darajasi). Ta’lim, huquqiy, moslashuv komponentlari; pedagogik shartlar majmui); baholovchi-samarali (harbiy xizmatchilarning huquqiy savodxonligining bashoratli darajasi). ta’lim, huquqiy, moslashuv komponentlari; pedagogik shartlar majmui); baholovchi-samarali (harbiy xizmatchilarning huquqiy savodxonligining bashoratli darajasi).

Milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining huquqiy savodxonligini shakllantirish muvaffaqiyati uchun quyidagi pedagogik shart-sharoitlarni joriy etish zarur, shu jumladan a) harbiy xizmatchilar uchun ko‘p qirrali

axborot-huquqiy makonni loyihalashdagi milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining faoliyati; b) huquqiy kompetensiya darajasini oshirish va harbiy xizmatni o‘tash vaqtida yuzaga keladigan muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga yo‘naltirilgan amaliy yo‘naltirilgan madaniy-dam olish tadbirlarini tashkil etish; v) harbiy xizmatning qiymati va motivatsion omillarini yangilash;

Milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining huquqiy savodxonligini shakllantirish jarayonining samaradorligini o‘rganish uchun mezonlar va tegishli ko‘rsatkichlar aniqlandi: kognitiv (harbiy huquqiy bilimlar tizimining mavjudligi, harbiy xizmatni loyihalash ko‘nikmalari, harbiy xizmat doirasidagi huquqiy harakatlar, harbiy xizmatni tartibga soluvchi milliy qonunlarni obyektiv izohlash qobiliyati); motivatsion (huquqiy xulq-atvor, harbiy xizmatga ma’naviy va psixologik tayyorlik, huquqiy ongning yuqori darajasi); qiymatga asoslangan (huquqiy qadriyatlarning belgilangan tizimi, hissiy va psixologik barqarorlik, harbiy xizmat doirasidagi harbiy tartibga solish talablarini samarali amalga oshirish); prakseologik (harbiy xizmatdagi huquqiy xatti-harakatlarning barqaror tizimi).

Xullas, ilmiy tadqiqot natijalariga ko‘ra milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining huquqiy savodxonligini shakllantirish bo‘yicha nazariy va amaliy ishlarni yanada modernizatsiya qilishning istiqbolli yo‘nalishlari belgilandi:

- ☑ **shaxsning huquqiy savodxonligini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik faoliyatning innovatsion shakllaridan foydalanish (huquqiy chiqishlar, huquqiy kovorking maydonlari va boshqalar);**
- ☑ **muddatli harbiy xizmatchi uchun huquqiy ta’limning individual trayektoriyasini tuzish;**
- ☑ **modelda taqdim etilgan barcha komponentlarni birlashtirgan interaktiv dastur yaratish.**

В НАСТОЯЩЕЕ ВРЕМЯ НАЦИОНАЛЬНАЯ ГВАРДИЯ ПРОХОДИТ ВОЕННУЮ СЛУЖБУ ПО ОБУЧЕНИЮ ПРАВОВОЙ ГРАМОТЕ, ШАКЛАНТИРИШНИНГУ, ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДИАГНОСТИКЕ

Аннатация. В статье описывается возможность определения критериев и соответствующих показателей для изучения эффективности процесса формирования правовой грамотности военнослужащих Национальной гвардии Республики Узбекистан, правовых действий в рамках военной службы, объективного толкования национальных законов, регулирующих военную службу.

Ключевые слова: прагматичный. компетентность, радикализм, корреляция, респондент, нигилизм, менталитет.

PEDAGOGICAL DIAGNOSTICS OF THE FORMATION OF LEGAL LITERACY OF MILITARY PERSONNEL OF THE NATIONAL GUARD IN THE CURRENT PERIOD

Abstract. The article describes the possibility of defining criteria and appropriate indicators to study the effectiveness of the process of formation of legal literacy of servicemen of the National Guard of the Republic of Uzbekistan, legal actions within the framework of military service, objective interpretation of national laws governing military service.

Key words: pragmatic. competence, radicalism, correlation, respondent, nihilism, mentality.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти, Қуролли Кучлар Олий Бош Қўмондони Шавкат Мирзиёевнинг Хавфсизлик кенгашининг кенгайтирилган таркибдаги мажлисидаги нутқи

2. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Т., “Ўзбекистон” 2023 й.; Ўзбекистон Республикасининг 1991 йил 30 августда қабул қилган «Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигининг асослари тўғрисида»ги Қонуни; Ўзбекистон Республикасининг 1992 йил 3 июлда қабул қилинган «Мудофаа тўғрисида»ги, қонуни (Ҳужжат янги таҳрирда қабул қилинган); Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 29 декабрдаги «Ватан ҳимоячилари кунини белгилаш тўғрисида»ги Қонуни; Ўзбекистон Республикасининг 1999 йил 20 августда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикасининг Давлат чегараси тўғрисида»ги Қонуни. 8. Ўзбекистон Республикасининг 2000 йил 26 майдаги “Фуқаро муҳофазаси тўғрисида”ги Қонуни.

3. https://doi.org/10.29039/article_5a480dccc23664.69787956

4. https://xn--d1abichgllj9dyd8a.xn--90anlfbebar6i.xn--p1ai/encyclopedia/dictionary/details.htm?id=14651@morfDictionary

5. “Ҳарбий қонун” ТСБ. 2010 йил 10 майда олинган. Асл нусхадан архивланган, 2012 йил 11 январь. https://ru.wikipedia.org/wiki/

6. https://xn--d1abichgllj9dyd8a.xn--90anlfbebar6i.xn--p1ai/encyclopedia/dictionary/details.htm?id=14651@morfDictionary

7. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 10.01.2019 й., 06/19/5618/2452-сон, 11.12.2019 й.,06/19/5892/4134-сон; 09.10.2020 й., 07/20/4857/1357-сон; 17.03.2021 й., 06/21/6188/0216-сон, Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 30.11.2021 й., 06/21/26/1111-сон; 04.07.2023 й., 06/23/107/0441-сон

8. Таджихонов У., Саидов А. Ҳуқуқий маданият назарияси. Т. 1. – Т., 1998. –Б. 32.

9. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 19.11.2020 й., 03/20/647/1569-сон; Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 18.05.2022 й., 03/22/770/0424-сон; 07.06.2022 й., 03/22/775/0477-сон

JAMOAT XAVFSIZLIGINI TA’MINLASH FAOLIYATIDA PROFAYLING TEXNOLOGIYASINI QO‘LLASHNI TARTIBGA SOLUVCHI MILLIY QONUNCHILIK HUJJATLARI TAHLILI

Mirazov Davron Miragzamovich,
O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti,
kafedra boshlig‘i, yuridik fanlar doktori, professor

Ikanov Azamat Agzamovich,
O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti ,
Ilmiy-amaliy tadqiqotlar markazi boshlig‘i,
yuridik fanlar boyicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. Mazkur maqola ALM-202310202738-sonli “Jamoat xavfsizligini ta’minlash faoliyatida foydalanish uchun innovatsion profayling texnologiyasini ishlab chiqish” amaliy grant loyihasi doirasida bajarilgan bo‘lib, unda jamoat xavfsizligini ta’minlash faoliyatida profayling texnologiyasini qo‘llashni tartibga soluvchi milliy qonunchilik hujjatlari ilmiy tadqiq etilgan. Alohida e’tibor jamoat xavfsizligini ta’minlash faoliyatida profayling texnologiyasini qo‘llashni huquqiy tartibga solish borasidagi tizimli kamchilik va muammolar borligini aniqlashga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Shaxsni ko‘rikdan o‘tkazish, shubhali shaxslar, potensial xavfli shaxslar, shaxslarning harakati, bojxona nazorati, shaxsiy kuzatuv, profayling texnologiyasi, profayler, shubha tug‘diruvchi belgilar, Milliy gvardiya.

Davriylik asosida ilmiy-amaliy tahlil qilish natijalari shuni ko‘rsatadiki, jamoat xavfsizligini ta’minlash faoliyatida profayling texnologiyasini qo‘llash masalalari quyidagi O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik hujjatlarida tartibga solingan:

1. O‘zbekiston Respublikasining 1994-yil 22-sentabrdagi 2015-XII-son Qonuni bilan tasdiqlangan “O‘zbekiston Respublikasining Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksi”da[1]: “Shaxsni ko‘rikdan o‘tkazish ichki ishlar organlarining, harbiylashtirilgan qo‘riqlash bo‘linmalarining, havo transportining, bojxona organlari, O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi organlari va chegara qo‘shinlarining vakolatli shaxslari, O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlarida bevosita nazarda tutilgan hollarda esa, shunga vakolati bo‘lgan boshqa organlar tomonidan amalga oshirilishi mumkin” (289-modda. Shaxsni ko‘rikdan o‘tkazish va ashyolarni ko‘zdan kechirish).

2. O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi va O‘zbekiston avtomobil va daryo transporti agentligining 2012-yil 23-apreldagi “Avtovokzallar va avtostansiyalar hududiga yo‘lovchilar va boshqa shaxslarni kiritish tartibi to‘g‘risidagi yo‘riqnomani tasdiqlash haqida”gi 13/2-son qarori bilan tasdiqlangan “Avtovokzallar va avtostansiyalar hududiga yo‘lovchilar va boshqa shaxslarni kiritish tartibi to‘g‘risidagi yo‘riqnoma”da [2]: “qidiruvdagi shaxslarni aniqlash va ushlash maqsadida ko‘zdan kechirilayotganlarning pasportga oid ma’lumotlari tanlab tekshiriladi, shuningdek shubhali shaxslar shaxsan ko‘zdan kechiriladi” *(6-band Yo‘lovchilar va boshqa shaxslarning qo‘l yukini, bagajini va o‘zini nazoratdan o‘tkazish tartibi, 4-xatboshi);*

“nazoratdan o‘tkazish vakolatiga ega bo‘lgan shaxslar tomonidan shaxsan kuzatish yo‘li bilan ko‘zdan kechirilayotgan shaxsning shubhali o‘zini tutishi va xatti-harakatlari belgilari, balkim uning jinoiy niyatlaridan dalolat beruvchi yoki unda yo‘lovchilar va boshqa shaxslarga avtotransport vositalarida qo‘l yuki va bagaj shaklida tashish taqiqlangan xavfli moddalar va buyumlar bo‘lishi mumkinligi to‘g‘risida shubha tug‘diruvchi belgilar aniqlangan hollarda amalga oshiriladi” *(11-band shaxslarni tanlab shaxsiy ko‘zdan kechirish buning uchun maxsus jihozlangan xonalarda, 4-xatboshi);*

“zaruriyat bo‘lganda, noqonuniy aralashish harakatini yoki boshqa jinoiy harakatlarni sodir etish niyatidagi shaxslar

uchun xarakterli bo‘lgan bir qancha o‘zini tutish belgilari bo‘yicha potensial xavfli shaxslarni aniqlash maqsadida nazoratdan o‘tkazilayotganlarni psixologik so‘rov o‘tkazish” *(13-band Nazoratdan o‘tkazish vakolatiga ega bo‘lgan shaxslar, 3-xatboshi)* kabilar belgilab o‘tilgan.

3. O‘zbekiston Respublikasining 2012 -yil 25-dekabrdagi “Tezkor-qidiruv faoliyati to‘g‘risida”gi Qonunida[3]: “Tezkor kuzatuv — tezkor-qidiruv faoliyatining vazifalarini hal etish uchun ahamiyatga ega bo‘lgan axborotni olish maqsadida shaxslarning harakatlarini, hodisalarni va jarayonlarni bevosita yoki bilvosita (texnik vositalardan foydalangan holda) nooshkora kuzatish va qayd etishdan iborat bo‘lgan tadbir” *(14-modda. Tezkor-qidiruv tadbirlarining turlari)* ko‘rsatib o‘tilgan.

4. O‘zbekiston Respublikasining 2016-yil 20 yanvardagi O‘RQ-400-sonli Qonuni bilan tasdiqlangan “O‘zbekiston Respublikasining Bojxona kodeksi”da bojxona nazoratining shakllari keltirib o‘tilgan bo‘lib, unga ko‘ra[4]: “bojxona nazoratining shakllariga og‘zaki so‘rov, bojxona ko‘zdan kechiruvi, shaxsiy ko‘rik, bojxona kuzatuvi” kabi chora-tadbirlar kiritilgan *(188-modda. Bojxona nazoratining shakllari)*.

5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil 2 iyundagi “O‘zbekiston Respublikasi fuqaro aviatsiyasida aviatsiya xavfsizligi ko‘zdan kechiruvini o‘tkazish tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida”gi 183-son qarori bilan tasdiqlangan “O‘zbekiston Respublikasi fuqaro aviatsiyasida aviatsiya xavfsizligi ko‘zdan kechiruvini o‘tkazish tartibi to‘g‘risidagi nizom”da[5]: “Yo‘lovchilarni aviatsiya xavfsizligi bo‘yicha shaxsiy ko‘rikdan o‘tkazish quyidagi hollarda maxsus jihozlangan xonalarda majburiydir:

O‘zbekiston Respublikasi Davlat xavfsizlik xizmati xodimlari va fuqaro aviatsiyasi xodimlarining shaxsiy kuzatuvi natijasida yo‘lovchining shubhali xatti-harakati va harakatlarining alomatlarini aniqlash, ehtimol uning jinoiy niyatidan dalolat beruvchi yoki samolyotda tashish taqiqlangan buyumlar va moddalar mavjudligiga shubha uyg‘otishi” *(56-band, 4-xatboshi)* – deb ko‘rsatib o‘tilgan.

6. O‘zbekiston Respublikasining 2021-yil 9-avgustdagi “Transport to‘g‘risida”gi Qonunida[6]:

“yo‘lovchilarning va boshqa shaxslarning hayoti hamda sog‘lig‘ini muhofaza qilish, tashishlar xavfsizligini ta’minlash maqsadida vakolatli organlar vokzalga, aeroportga, metropolitenga va avtostansiyaga kirish joyida transport vositasini, bagajni, yuk bagajini va yukni ko‘zdan kechirishdan hamda yo‘lovchilarni va boshqa shaxslarni shaxsan ko‘zdan kechirishdan o‘tkazishi mumkin. Yo‘lovchilar va boshqa shaxslar ko‘zdan kechirishdan o‘tishni rad etgan taqdirda vokzalga, aerovokzalga, aeroportga, metropolitenga va avtostansiyaga kirish taqiqlanadi.

Transport vositasini, bagajni, yuk bagajini va yukni ko‘zdan kechirishni, yo‘lovchilarni hamda boshqa shaxslarni shaxsan ko‘zdan kechirishni amalga oshirish huquqiga ega bo‘lgan vakolatli organlarning ro‘yxati, ko‘zdan kechirishni o‘tkazish tartibi, shuningdek vokzallarda, aerovokzallarda, avtostansiyalarda, aeroportlarda va metropolitenda yo‘lovchilarning hamda boshqa shaxslarning bo‘lishi qoidalari O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi” (35-modda. Transport infratuzilmasi obyektlarida ko‘zdan kechirish) – deb qayd etib o‘tilgan.

7. O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi, Milliy gvardiyasi, Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi, Innovatsion rivojlanish vazirligi, Fanlar akademiyasining 2022-yil 28-yanvaridagi “Jamoat xavfsizligini ta’minlash faoliyatining ilmiy asoslarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 4 qq, 4, 5 qq, 1 qq, 2/2-son qarorida:

O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universitetida “Jamoat xavfsizligini ta’minlash faoliyatida foydalanish uchun innovatsion profayling texnologiyasini ishlab chiqish” maqsadli innovatsion ilmiy tadqiqot loyihasi bajarilishi ko‘rsatib o‘tilgan (6-modda (Jamoat xavfsizligini ta’minlash va jinoyatchilikka qarshi kurashish borasidagi muammolarni hal qilish yo‘nalishida ilmiy tadqiqot ishlariga davlat buyurtmasi doirasida maqsadli va innovatsion loyihalar shakllantirilishi va amalga oshirilishi), b) bandi, 2-xatboshi).

8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 27-apreldagi “Bojxona ma’muriyatchiligini yanada takomillashtirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-122-son Farmoni bilan tasdiqlangan “2022-2023 yillarda bojxona rasmiylashtiruv jarayonlarini raqamlashtirish bo‘yicha “Yo‘l xaritasi”da[7]:

2022-yil iyul oyiga qadar “Xalqaro aeroportlarning uchib ketish yo‘nalishida “masofaviy bojxona nazorati” (maxsus ajratilgan joylarda vizual kuzatuvni amalga oshirish orqali) tizimini joriy etish. Bunda:

1. Yo‘lovchilar va ularning yuklari to‘g‘risida

dastlabki ma’lumotlar (API/PNR) hamda boshqa huquqni muhofaza qiluvchi organlarning ma’lumotlar bazasi asosida xavflarni baholash orqali davlat nazoratini tashkil etishni nazarda tutuvchi Idoralararo xavflarni boshqarish axborot platformasini yaratish;

3. Barcha xalqaro aeroportlarni yo‘lovchilarning yuzini aniqlash tizimi (videokameralar, videoserverlar), kommunikatsiya qurilmalari, 3D rentgen tomograflari, yo‘lovchilar va ularning yuklaridagi shtrix kodlarni avtomatlashtirilgan tartibda o‘qish qurilmalari bilan jihozlash va monitoring markazlarini yaratish” chora-tadbirlarini amalga oshirish belgilangan (35-band).

9. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 15-avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi huzuridagi Jazoni ijro etish departamenti faoliyatini yanada samarali tashkil etish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 445-son qarori bilan tasdiqlangan “Jazoni ijro etish muassasalarini 2022 — 2024 yillar davomida bosqichma-bosqich texnik vositalar bilan jihozlash va jazoni ijro etish tizimi faoliyatini raqamlashtirish dasturi”da [8]:

“mahkumlarni qayta tarbiyalash taktikasini to‘g‘ri belgilash va ular tomonidan huquqbuzarliklar sodir etilishining barvaqt oldini olish maqsadida har bir mahkumning xulq-atvori va shaxsi haqidagi ma’lumotlar elektron bazasini yuritish va uning asosida mahkumlarni taqsimlash jarayonini to‘liq raqamlashtirish” belgilanib, ushbu vazifa ijrosi 2022 yil dekabriga qadar Ichki ishlar vazirligi budjetdan tashqari mablag‘lari hisobidan amalga oshirilishi ko‘rsatib o‘tilgan (2-band).

10. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 1-noyabrdagi “Idoraviy harbiylashtirilgan qo‘riqlash hamda idoraviy qorovullik bo‘linmalari faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 630-son qarori[9]:

“idoraviy harbiylashtirilgan qo‘riqlash hamda idoraviy qorovullik bo‘linmalarining ishchi va xizmatchilari tomonidan shaxsiy ko‘rikdan o‘tkazish, ashyolar, qo‘l yuki, bagaj va transport vositalarini ko‘zdan kechirish qoidalarini belgilash” ko‘rsatib o‘tilgan (1-band 3-xatboshi (“Qo‘riqlash faoliyati to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonunining 7-moddasiga muvofiq:).

Mazkur qaror bilan tasdiqlangan “Idoraviy harbiylashtirilgan qo‘riqlash bo‘linmalari to‘g‘risida namunaviy nizom”da:

“qo‘riqlanadigan obyektlar hududida jamoat tartibini ta’minlash, huquqbuzarliklarni profilaktika qilish va ularga chek qo‘yish” ko‘rsatib o‘tilgan (2-band. Quyidagilar qo‘riqlash bo‘linmalarining vazifalari hisoblanadi) 4-xatboshi).

Shuningdek, ushbu qaror bilan tasdiqlangan “Idoraviy harbiylashtirilgan qo‘riqlash bo‘linmalari ishchilarining va xizmatchilarining kasbiy tayyorgarligini amalga oshirish tartibi to‘g‘risida”gi nizomda:

“Kasbiy tayyorgarlikni amalga oshirishda o‘qitishning zamonaviy usullaridan foydalaniladi” – deb qayd qilingan (7-band).

Shu bilan birga, qaror bilan tasdiqlangan “Idoraviy harbiylashtirilgan qo‘riqlash hamda idoraviy qorovullik bo‘linmalarining ishchi va xizmatchilari tomonidan shaxsiy ko‘rikdan o‘tkazish, ashyolar, qo‘l yuki, bagaj va transport vositalarini ko‘zdan kechirish qoidalari”da:

“Ushbu Qoidalar Idoraviy harbiylashtirilgan qo‘riqlash hamda idoraviy qorovullik bo‘linmalari ishchi va xizmatchilari tomonidan qo‘riqlanadigan obyektning nazorat-o‘tkazish joyida obyekt xodimlari va tashrif buyuruvchilarni shaxsiy ko‘rikdan o‘tkazish hamda ashyolar, qo‘l yuki, bagaj va transport vositalarini ko‘zdan kechirish tartibini belgilaydi” (1-band);

“Bo‘linmalar obyektda shaxsiy ko‘rikdan o‘tkazish va ko‘zdan kechirish huquqiga ega bo‘lgan vakolatli tuzilma hisoblanadi” *(2-band);*

“ko‘zdan kechirish — obyekt xodimlariga va tashrif buyuruvchilarga obyektning nazorat-o‘tkazish joyida ashyolar, qo‘l yuki va bagaj shaklida olib kirish (chiqish) taqiqlangan, noqonuniy aralashish harakatini sodir etish uchun foydalanilishi mumkin bo‘lgan xavfli moddalar va buyumlarni aniqlashga mo‘ljallangan tadbirlar kompleksi” ko‘rsatib o‘tilgan (3-band ushbu Qoidalarda quyidagi asosiy tushunchalar qo‘llaniladi, 2-xatboshi).

“shaxsiy ko‘rik — obyektning nazorat-o‘tkazish joyida bo‘lgan jismoniy shaxsga nisbatan o‘tkaziladigan tadbirlar kompleksi” qayd qilingan *(3-band, 7-xatboshi).*

“zaruratga ko‘ra, noqonuniy aralashish harakatini yoki boshqa jinoiy harakatlarni sodir etish niyatidagi obyekt xodimlari hamda tashrif buyuruvchilar uchun xos bo‘lgan bir qancha o‘zini tutish belgilari bo‘yicha potensial xavfli shaxslarni aniqlash maqsadida ko‘zdan kechirilayotganlarni psixologik so‘rab chiqish” kabilar belgilangan (18-band 4-xatboshi).

11. O‘zbekiston Respublikasi ichki ishlar vazirining 2023-yil 10-apreldagi “Ichki ishlar

organlari faoliyatini psixologik ta’minlashning sifat jihatdan yangi tizimini joriy etish to‘g‘risida” 185-son buyrug‘i bilan tasdiqlangan “Ichki ishlar organlari faoliyatini psixologik ta’minlash tartibi to‘g‘risida yo‘riqnoma”da:

“profayler (poligrafologning taklifiga asosan tekshiruv davomida, o‘rganiluvchining xatti-harakatlarini kuzatish uchun);” deb belgilangan ing (77-band. Psixofiziologik tekshiruv o‘tkazilayotgan xonada o‘rganiluvchi va poligrafologdan tashqari ishtirok etishi mumkin bo‘lgan mutaxassislar).

12. O‘zbekiston Respublikasi ichki ishlar vazirining 2023-yil 17-apreldagi “Ekspert-kriminalistika bo‘linmalari ish faoliyatini tashkil etish va sud ekspertizasi tadqiqotlarini o‘tkazish tartibi to‘g‘risida”gi 200-son buyrug‘ida:

- “sohaviy xizmatlar xodimlari uchun avtomatlashtirilgan tizimlar imkoniyatlaridan foydalangan holda shaxsning tashqi yuz qiyofasi elementlari va daktiloskopik hisob bo‘yicha shaxsni identifikatsiya qilish mavzularida o‘quv mashg‘ulotlarini tashkil etish”;
- shaxsni identifikatsiya qilish bo‘yicha avtomatlashtirilgan tizim apparat-dasturiy majmualarining texnik-texnologik talablarga muvofiq ishlashini ta’minlash;
- shaxsni identifikatsiya qilish hamda IIV boshqa xizmatlari shaxsiy tarkibi bilan shaxsni tashqi qiyofa xususiyatlari va daktiloskopik hisob bo‘yicha identifikatsiya qilishda shaxsni avtomatlashtirilgan identifikatsiya qilish bo‘yicha tizim imkoniyatlari mavzusida o‘quv mashg‘ulotlarini tashkil etish” kabilar ko‘rsatib o‘tilgan *(8-band. Raqamli axborot-qidiruv tizimlari markazi, biometrik identifikatsiya hamda shaxsga doir ma’lumotlar bilan ishlash bo‘limlarining asosiy vazifalari va funksiyalari)*.

13. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 17-aprelidagi “Aerovokzal, temir yo‘l va avtobus vokzallarida xizmat ko‘rsatish sifatini yaxshilashga qaratilgan qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 159-son qarori bilan tasdiqlangan “Temir yo‘l vokzallarida (stansiyalarida) yo‘lovchilar va tashrif buyuruvchilarning qo‘l yuki va bagajini ko‘zdan kechirish, ularning temir yo‘l vokzallarida (stansiyalarida) bo‘lish tartibi to‘g‘risida”gi nizomda[10]:

“**ko‘zdan kechirish** — maxsus texnik vositalarni qo‘llagan holda, tashrif buyuruvchilar hamda yo‘lovchilar uchun yo‘lovchi tashish poyezdlarida qo‘l yuki va bagaj shaklida tashish taqiqlangan, noqonuniy aralashish harakatini sodir etish uchun foydalanilishi mumkin bo‘lgan xavfli moddalar va buyumlarni aniqlashga qaratilgan tadbirlar majmuasi” (2-band);

“ko‘zdan kechirilgan va nazorat hududiga qo‘yilgan yo‘lovchilar va tashrif buyuruvchilarning ko‘zdan kechirishdan o‘tmagan uchinchi shaxslar bilan muomala qilishini cheklash (4-band (ko‘zdan kechirishning umumiy qoidalari quyidagilarni nazarda tutadi), g) xatboshi);

“yo‘lovchilar va tashrif buyuruvchilarni zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida ular to‘g‘risidagi ma’lumotlarni verifikatsiya qilish imkonini beradigan uskunalardan foydalanish” (6-band (ko‘zdan kechirish vakolatiga ega bo‘lgan xodimlar), b) xatboshi);

“noqonuniy aralashish harakatini yoki boshqa jinoiy harakatlarni sodir etish niyatidagi shaxslarga xos bo‘lgan bir qancha o‘zini tutish belgilari bo‘yicha potensial xavfli shaxslarni aniqlash maqsadida ko‘zdan kechirilayotgan yo‘lovchilar va tashrif buyuruvchilar bilan psixologik so‘rov shaklida (qisqa savollar yordamida) suhbat o‘tkazish” (6-band ko‘zdan kechirish vakolatiga ega bo‘lgan xodimlar, g) xatboshi);

“ko‘zdan kechirilayotgan shaxslarga nisbatan hushyor, e’tiborli va iltifotli munosabatda bo‘lishga hamda ularning sha’ni va qadr-qimmatini kamsituvchi harakatlarga yo‘l qo‘ymaslikka” (7-band ko‘zdan kechirish vakolatiga ega bo‘lgan xodimlar, b) xatboshi);

“...ko‘zdan kechirilayotgan yo‘lovchilar va tashrif buyuruvchilarning kiyimidagi mavjud metall buyumlarni (portsigar, kalitlar, folgali pachkalardagi sigaretlar, tangalar va shu kabilarni) belgilangan idishga qo‘yish va yo‘lovchilarning to‘planib qolishiga yo‘l qo‘ymay, ularga navbati bilan turg‘un metall detektor orqali o‘tish taklif etiladi, metall buyumlar mavjudligi to‘g‘risida signal tushgan taqdirda, qo‘lda ishlatiladigan metall detektor qo‘llaniladi, u bo‘lmaganda esa — belgilangan tartibda shaxsiy ko‘rikdan o‘tkaziladi” (12-bandi shaxslarni va ularning qo‘l yuki, bagajini ko‘zdan kechirish quyidagi ketma-ketlikda o‘tkaziladi, b) xatboshi);

“... qidiruvdagi shaxslar deb gumon qilingan

yoki ko‘zdan kechirishdan o‘tkazish jarayonida o‘zini shubhali tutayotgan shaxslarni aniqlik kiritish maqsadida pasportga oid ma’lumotlari ham tekshiriladi va shaxsiy ko‘zdan kechirish ko‘rigidan o‘tkaziladi” (12-bandi shaxslarni va ularning qo‘l yuki, bagajini ko‘zdan kechirish quyidagi ketma-ketlikda o‘tkaziladi, d) xatboshi);

“ko‘zdan kechirish vakolatiga ega bo‘lgan xodimlar tomonidan shaxsan kuzatish yo‘li bilan ko‘zdan kechirilayotgan yo‘lovchilar va tashrif buyuruvchilarning o‘zini shubhali tutishi va xatti-harakatlari belgilari, uning g‘arazli niyatlaridan dalolat beruvchi yoki yo‘lovchi tashish poyezdlarida yo‘lovchilar tomonidan qo‘l yuki va bagaj shaklida tashishi taqiqlangan xavfli moddalar va buyumlar bo‘lishi mumkinligi to‘g‘risida shubha tug‘diruvchi belgilar aniqlanganda” (23-band (qidiruvdagi shaxslar deb gumon qilingan yoki ko‘zdan kechirish jarayonida o‘zini shubhali tutayotgan shaxslar maxsus jihozlangan xonalarda ikkita xolis ishtirokida quyidagi hollarda shaxsiy ko‘zdan kechiriladi:) g) xatboshi).

“Avtovokzallarda (avtostansiyalarda) yo‘lovchilar va tashrif buyuruvchilarning qo‘l yuki va bagajini ko‘zdan kechirish, ularning avtovokzallarda (avtostansiyalarda) bo‘lish tartibi to‘g‘risida”gi nizomda:

“qidiruvdagi shaxslarni aniqlash va ushlash maqsadida nazoratdan o‘tkazilayotganlarning pasportga oid ma’lumotlarini tanlab tekshirish, shuningdek, shubhali shaxslarni shaxsan nazoratdan o‘tkazish” (7-band nazoratdan o‘tkazishning umumiy qoidalari quyidagilarni nazarda tutadi:) 7-xatboshi);

“noqonuniy aralashish harakatini sodir etish niyatidagi shaxslarga xos bo‘lgan bir qancha o‘zini tutish belgilari bo‘yicha potensial xavfli shaxslarni aniqlash maqsadida ko‘zdan kechirilayotgan yo‘lovchilar va tashrif buyuruvchilar bilan so‘rov shaklida (qisqa psixologik savollar yordamida) suhbat o‘tkazish” (12-band nazoratdan o‘tkazish vakolatiga ega bo‘lgan xodimlar xizmatni o‘tash vaqtida quyidagi huquqlarga ega: 5-xatboshi);

“nazoratdan o‘tkazish vakolatiga ega bo‘lgan xodimlar tomonidan shaxsan kuzatish yo‘li bilan ko‘zdan kechirilayotgan yo‘lovchi va tashrif buyuruvchilarning o‘zini shubhali tutishi va xatti-harakatlari belgilari, uning g‘arazli niyatlaridan dalolat beruvchi yoki yo‘lovchi tashish avtobuslarida yo‘lovchilar qo‘l yuki va bagaj shaklida tashishi taqiqlangan xavfli moddalar va buyumlar bo‘lishi mumkinligi to‘g‘risida shubha tug‘diruvchi belgilar aniqlanganda” (23-band (qidiruvdagi shaxslarga gumon qilingan yoki nazoratdan o‘tish jarayonida o‘zini shubhali tutayotgan shaxslarni shaxsiy ko‘zdan kechirish, maxsus jihozlangan xonalarda ikkita xolis kishi ishtirokida quyidagi hollarda amalga oshiriladi:) 4-xatboshi) kabilar ko‘rsatib o‘tilgan.

14. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 23-martdagi “2022 — 2025-yillarda O‘zbekiston Respublikasida jamoat xavfsizligini ta’minlash tizimini rivojlantirish strategiyasini 2023-yilda amalga oshirish bo‘yicha “yo‘l xaritasi”ni tasdiqlash to‘g‘risida”gi 121-son qarori bilan tasdiqlangan “2022 — 2025 yillarda O‘zbekiston Respublikasida jamoat xavfsizligini ta’minlash tizimini rivojlantirish strategiyasini 2023-yilda amalga oshirish bo‘yicha “Yo‘l xaritasi”da[11]:

O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universitetida “Jamoat xavfsizligini ta’minlash faoliyatida foydalanish uchun innovatsion profayling texnologiyasini ishlab chiqish” deb nomlangan maqsadli innovatsion ilmiy-tadqiqot loyihasini amalga oshirish belgilangan (8-band).

15. O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi qo‘mondonining 2023-yil 23-avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasining Qo‘riqlash bosh boshqarmasiga qo‘riqlash uchun topshirilgan obyektlarni qo‘riqlashning muhandislik va texnik vositalari bilan jihozlash talablari, tartibi hamda shartlari to‘g‘risidagi yo‘riqnomani tasdiqlash haqida”gi 3453-sonli buyrug‘i bilan tasdiqlangan “O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasining Qo‘riqlash bosh boshqarmasiga qo‘riqlash uchun topshirilgan obyektlarni qo‘riqlashning muhandislik va texnik vositalari bilan jihozlash talablari, tartibi hamda shartlari to‘g‘risidagi yo‘riqnoma”da[12]:

“obyektga tashrif buyuruvchilar va uning xodimlarini ko‘zdan kechirish, shuningdek qo‘riqlash naryadlari xizmat o‘tashi uchun xona bo‘lishi” (7-band (Obyektning nazorat-o‘tkazish joyini jihozlashda quyidagi talab va shartlarga rioya qilinishi zarur:) 1-xatboshi).

16. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 10-oktabrdagi “Metropolitenda yo‘lovchilar hamda boshqa shaxslarning bo‘lish qoidalarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 535-son qarori bilan tasdiqlangan “Metropolitenda yo‘lovchilar hamda boshqa shaxslarning bo‘lishi qoidalari”da [13]:

“...qidiruvdagi shaxslar deb gumon qilingan yoki ko‘zdan kechirish jarayonida o‘zini shubhali tutayotgan shaxslar qonunchilikda belgilangan tartibda shaxsiy ko‘zdan kechirilishi mumkin”

(8-band 2-xatboshi).

17. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida:

“... Insonning huquq va erkinliklari faqat qonunga muvofiq va faqat konstitutsiyaviy tuzumni, aholining sog‘lig‘ini, ijtimoiy axloqni, boshqa shaxslarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, jamoat xavfsizligini hamda jamoat tartibini ta’minlash maqsadida zarur bo‘lgan doirada cheklanishi mumkin” (21-modda.) kabi norma belgilangan.

Qayd etilgan qonunchilik hujjatlarining ilmiy tahlili asosida jamoat xavfsizligini ta’minlash faoliyatida profayling texnologiyasini qo‘llashni huquqiy tartibga solish borasida quyidagi tizimli kamchilik va muammolar borligi aniqlandi:

1) Profayling texnologiyasi tushunchasi huquqiy ta’rifi ishlab chiqilmagan;

2) Jamoat xavfsizligini ta’minlash faoliyatida profayling texnologiyasini qo‘llash mexanizmlari ishlab chiqilmagan;

3) Jamoat xavfsizligini ta’minlash faoliyatida profayling texnologiyasini qo‘llash vazifalarini amalga oshiruvchi “mutaxassis – profayler” kadrlarni tayyorlash tizimi joriy etilmagan;

4) Profayler kadrlarning huquqiy maqomi, huquq va majburiyatlari, vazifa va funksiyalari, hisobdorligi va javobgarligi ishlab chiqilmagan;

5) jamoat xavfsizligini ta’minlash va jamoat tartibini saqlashga jalb etilayotgan xodimlarni huquqbuzarlik sodir etishga moyil shaxslarni aniqlash, ularning xatti-harakatlarini tahlil qilish va aniqlash usullariga o‘rgatish tizimi yo‘lga qo‘yilmagan;

6) tahdidni baholash va konseptual tahlil metodikasi shakllantirilmagan (joriy vaziyat va atrof-muhit sharoitida xatti-harakatlarni baholash, kuzatilgan xatti-harakatlarni huquqbuzarlik sodir etgan shaxslarning hatti-harakatlari bilan taqqoslash);

7) jamoat xavfsizligini ta’minlashda profayling texnologiyasini qo‘llashga jamoatchilikni keng jalb qilish masalalari yetarlicha hal etilmagan (jamoatchilikning xabardorligini oshirish, shubhali xatti-harakatlar belgilari to‘g‘risida targ‘ibotlarni o‘tkazish, fuqarolar shubhali harakatlar to‘g‘risida xabar berishlari mumkin bo‘lgan fikr-mulohaza yuborish axborot kanallarini yaratish, shubhali faoliyat haqida tez va anonim tarzda xabar berish imkonini beruvchi mobil ilovalarni ishlab chiqish);

8) jamoat xavfsizligini ta’minlashda profayling texnologiyasini qo‘llashda milliy idoralararo hamda xalqaro hamkorlik yetarlicha tartibga solinmagan va yo‘lga qo‘yilmagan (harakatlarni muvofiqlashtirish, axborot almashish, qo‘shma tadbirlar o‘tkazish, turli huquqni muhofaza qilish organlari va xavfsizlik xizmatlari o‘rtasida ma’lumot almashish uchun platformalar yaratish, favqulodda vaziyatlarda o‘zaro munosabatlarni rivojlantirish uchun qo‘shma operatsiyalar va mashqlarni bajarish, xalqaro tarmoqlar va tajriba almashish va eng yaxshi amaliyotlarni keng tatbiq etish, transchegaraviy hamkorlikning amalga oshirish, transmilliy tahdidlarga qarshi kurashish uchun boshqa mamlakatlarning huquqni muhofaza qilish organlari bilan hamkorlik qilish).

Xulosa qilib aytganda, “Jamoat xavfsizligini ta’minlash faoliyatida foydalanish uchun innovatsion profayling texnologiyasini ishlab chiqish” amaliy ilmiy-tadqiqot loyihasini bajarish davomida yuqorida qayd etilgan tizimli kamchilik va muammolarning ilmiy-amaliy asoslangan kompleks yechimlar ishlab chiqiladi.

Аннатация. Данная статья выполнена в рамках практического грантового проекта №ALM-202310202738 «Разработка инновационной технологии профайлинга для использования в деятельности по обеспечению общественной безопасности», в рамках которого были научно исследованы национальные законодательные документы, регулирующие использование технологии профайлинга в деятельности по обеспечению общественной безопасности. Особое внимание направлено на выявление системных недостатков и проблем правового регулирования использования технологии профайлинга в деятельности органов общественной безопасности.

Ключевые слова: Проверка личности, подозрительные лица, потенциально опасные лица, действие лиц, таможенный контроль, личное наблюдение, технология профайлинга, профайлеры, подозрительные признаки, Национальная гвардия.

Abstract. This article was written within the framework of the practical grant project No. ALM-202310202738 “Development of innovative profiling technology for use in public safety activities”, within the framework of which national legislative documents regulating the use of profiling technology in public safety activities were scientifically studied. Particular attention is paid to identifying systemic shortcomings and problems of legal regulation of the use of profiling technology in the activities of public security agencies.

Key words: Identity verification, suspicious persons, potentially dangerous persons, actions of persons, customs control, personal observation, profiling technology, profilers, suspicious signs, National Guard

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси. https://old.lex.uz/docs/97664

2. Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги ва Ўзбекистон автомобиль ва дарё транспорти агентлигининг 2012 йил 23 апрелдаги “Автовокзаллар ва автостанциялар ҳудудига йўловчилар ва бошқа шахсларни киритиш тартиби тўғрисидаги йўриқномани тасдиқлаш ҳақида”ги 13/2-сон қарори https://lex.uz/ru/docs/2022632?otherlang=1

3. Ўзбекистон Республикасининг 2012 йил 25 декабрдаги “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги Қонуни. https://www.lex.uz/acts/2107763

4. Ўзбекистон Республикасининг Божхона кодекси https://www.lex.uz/acts/ 2876354.

5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2016 йил 2 июндаги “Ўзбекистон Республикаси фуқаро авиациясида авиация хавфсизлиги кўздан кечирувини ўтказиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги 183-сон қарори https://lex.uz/docs/2971699

6. 2021 йил 9 августдаги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни “Транспорт тўғрисида”ги. https://lex.uz/docs/5563039

7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 27 апрелдаги “Божхона маъмуриятчилигини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-122-сон Фармони. https://lex.uz/docs/5998615.

8. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 15 августдаги “Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги ҳузуридаги Жазони ижро этиш департаменти фаолиятини янада самарали ташкил этиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 445-сон қарори.https://lex.uz/docs/6155666

9. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 1 ноябрдаги “Идоравий ҳарбийлаштирилган қўриқлаш ҳамда идоравий қоровуллик бўлинмалари фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 630-сон қарори. https://lex.uz/ru/docs/6266410

10. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2023 йил 17 апрелидаги “Аэровокзал, темир йўл ва автобус вокзалларида хизмат кўрсатиш сифатини яхшилашга қаратилган қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 159-сон қарори. https://lex.uz/ru/docs/6435331

11. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2023 йил 23 мартдаги “2022 — 2025 йилларда Ўзбекистон Республикасида жамоат хавфсизлигини таъминлаш тизимини ривожлантириш стратегиясини 2023 йилда амалга ошириш бўйича «йўл харитаси»ни тасдиқлаш тўғрисида”ги 121-сон қарори https://lex.uz/ru/docs/6411327

12. Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси қўмондонининг 2023 йил 23 августдаги “Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардиясининг Қўриқлаш бош бошқармасига қўриқлаш учун топширилган объектларни қўриқлашнинг муҳандислик ва техник воситалари билан жиҳозлаш талаблари, тартиби ҳамда шартлари тўғрисидаги йўриқномани тасдиқлаш ҳақида”ги 3453-сонли буйруғи https://lex.uz/ru/docs/6579141

13. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2023 йил 10 октябрдаги “Метрополитенда йўловчилар ҳамда бошқа шахсларнинг бўлиш қоидаларини тасдиқлаш тўғрисида”ги 535-сон қарори. https://lex.uz/docs/6631523

OMMAVIY AXBOROT VOSITALARI VA IJTIMOIY TARMOQLARNI JAMOAT XAVFSIZLIGIGA SALBIY TA’SIRINI BAHOLASH MODELLARI

Sodiqov Mirjalol
O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada axborot kommunikatsiya texnologiyalari rivojlangan globallashuv davrida axborot tahdidlarining internet va ommaviy axborot vositalari orqali jamoat xavfsizligiga ta’siri, shuningdek ushbu tahdidlarni baholashga ta’sir qiluvchi omillar va axborot tahdidlarini baholashning zamonaviy modellari siyosiy modellashtirish, sotsiologik so‘rov, statistik tahlil va umumlashtirish kabi tadqiqot usullarida o‘rganilgan bo‘lib, ular turli xil nazariyalar, yondashishlar va yo‘nalishlarga asoslangan holda axborot tahdidlarini salbiy ta’sirini baholash algoritmi va axborot tahdidlarini baholashning xususiy konseptual modeli tadqiq qilingan.

Kalit so‘zlar. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, ommaviy axborot vositalari, axborot tahdidi, axborot tahdidini baholash mezonlari, axborot tahdidlarini aniqlash.

XXI asr – globallashuv jarayonida jamiyatning axborotlashuvi kuchayib bormoqda. Bunday axborotlashgan jamiyatni o‘ziga xosligi shundan iboratki, o‘z ma’lumotlariga o‘zini ishontira oladigan odamlar qancha ko‘p bo‘lsa, ularning izdoshlari ko‘payadi, ya’ni guruh a’zolari qanchalik ko‘p bo‘lsa, ular shunchalik kuchli bo‘ladi. Ushbu jarayonlarda internet va ommaviy axborot vositalari jamiyat ongiga ta’sir qilishning asosiy vositasiga aylanmoqda. Internetda chegaralar va cheklovlar mavjud emasligi sababli, axborot xavfsizligi masalasi faqat bir necha guruh, davlat, mintaqa, yoki qit’alar muammosi emas, global muammoga aylanmoqda. Raqamli ijtimoiy tarmoqlarning paydo bo‘lishi media makonining qayta konfiguratsiyasiga olib keldi, bu esa ma’lumotlar yetkazilishida o‘zgarishlarga olib kelmoqda. Prezidentimiz SH.M.Mirziyoyev o‘zining “Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir” nomli asarida ta’kidlashicha “Shubhasiz, ommaviy axborot vositalarining amaliy faoliyatida foydali tavsiyalar va takliflarni olish uchun ilmiy tahlil qilinishi mumkin bo‘lgan va kerak bo‘lgan yetarlicha katta miqdordagi materiallar to‘plangan. Media tarmoqlar faoliyati samarasini oshirish, ularni xalq bilan muloqotning ishonchli vositasiga aylantirish, zamonaviy axborot xizmatlari bozorini, sog‘lom raqobat muhitni shakllantirish singari dolzarb masalalar doimiy e’tiborimiz markazida bo‘lishi kerak” [1]. Shuni alohida ta’kidlab o‘tish joizki, axborot urushi muammolari o‘rganish bo‘yicha olib borilgan ko‘plab ilmiy izlanishlarga qaramay harbiy-siyosiy fanlar kontekstida faoliyat olib borayotgan ilmiy tadqiqotchilar internet va ommaviy axborot vositalarining jamoat xavfsizligiga ta’sirini, uni baholashga ta’sir qiluvchi omillarni shuningdek, axborot tahdidlarini baholash modellarini yetarli darajada o‘rganilmaganligi bu muammoni qanchalik dolzarb ekanligini ko‘rsatib turibdi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. (Literature review). Axborot tahdidlari jamiyat hayotiga xavf solish bilan birga, O‘zbekistonning jahondagi obro‘siga putur yetkazadi va fuqarolarning ma’naviy-psixologik xavfsizligiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Bu haqiqat, ayniqsa, mojaro yoki inqiroz davrlarida ko‘proq ochiq tarzda namoyon bo‘ladi. Tadqiqotchi Ramonet ta’kidlaganidek, Internetning paydo bo‘lishi bilan “Jamiyatda axborot monopoliyasi holatida bo‘lgan ommaviy axborot vositalari va jurnalistlarning qulay holati pasaydi” [2]. Internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali jamiyatga salbiy ta’sir o‘tkazish ko‘rsatkichlari sezilarli darajada oshdi. Yuqoridagi fikrimizni tadqiqotchi A.I.Greshnevikovning internet-texnologiyalar davrida jurnalistlar va ommaviy axborot vositalarining jamoat maydonidagi munozaralar ustidan nazoratni o‘rnatish yoki amalga oshirish huquqi shu tariqa

zaiflashmoqda: “Axborot tanlash va nashr etish huquqiga faqat ular ega bo‘lgan vaqt tugadi. Internet ularni “dunyoviy ruhoniylar” sifatida tan olishdan mahrum qiladi” [3] degan fikri bilan tasdiqlashimiz mumkin. Axborot urushini olib borishning vositalari ommaviy axborot vositalari, pochta, mish-mishlar, g‘iybatlar, anekdotlar va boshqalar ” [4] bo‘lishi mumkin. Internetda axborot urushlarini amalga oshirishning o‘ziga xos xususiyatlari tarmoqning anonimlik, ko‘p vektorli ta’sirga egaligi, jonli aloqa ustuvorligi va multimedia kabi o‘ziga xos xususiyatlarni o‘z ichiga oladi. Internetning rivojlanishi bilan axborot qarama-qarshiligi ko‘lami keskin oshdi.

Mamlakatimizda internet va ijtimoiy tarmoqlarning o‘rni qay daraja ortib borayotganligini statistika agentligining ma’lumotlarida ham ko‘rishimiz mumkin. Xususan, O‘zbekistonda 2023-yil avvalida internet tarmog‘iga ulangan abonentlar soni 26,7 million nafarni tashkil qilgan. O‘tgan yil bilan solishtirganda mazkur ko‘rsatkich 16,3 foizga ko‘p ekanligini alohida e’tirof etib o‘tish kerak. Boisi, internet yaxshi ishlagan mamlakatlardagina undan foydalanuvchilar soni ortib boradi” [5]. Shuningdek, 2021-yilning dekabr holatiga ko‘ra O‘zbekistonda internet orqali ijtimoiy tarmoqlardan foydalanadigan aholi soni telegramda 18 million, odnoklassnikida 16,7 million, facebookda 4,7 million, instagramda 3,7 million, vkontakteda 2,6 million, linkedlnda 288 ming, twitterda 51,6 ming nafarni tashkil etgan [5] (1.1-rasmga qarang).

V.S.Alpaskiyning fikricha axborot sohasida davlatning harbiy xavfsizligiga tahdidlarni baholash va prognozlash yettita uslubiy bosqichda amalga oshirilib ular quyidagilardan iborat[6]:

- ☑ axborot sohasida harbiy xavfsizlikka tahdidlarni o‘rganishning nazariy asoslarini shakllantirish;
- ☑ axborot sohasida harbiy xavfsizlikka mumkin bo‘lgan tahdidlar ro‘yxatini shakllantirish;
- ☑ axborot sohasidagi harbiy xavfsizlikka aniqlangan tahdidlarning tasnifi;
- ☑ axborot sohasidagi harbiy xavfsizlikka eng muhim tahdidlar ro‘yxatini shakllantirish;
- ☑ axborot sohasida harbiy xavfsizlikka tahdidlarni modellashtirish;
- ☑ axborot sohasida harbiy xavfsizlikka tahdidlar darajasini baholash.

Yuqoridagilarni inobatga olgan holda, axborot sohasidagi tahdidlarni baholash uchun quyidagi algoritmdan foydalanish o‘rinlidir:

1. Axborot sohasida paydo bo‘lgan tahdidlarni aniqlash;

2. Axborot sohasida aniqlangan tahdidlarni tavsiflash;

3. Axborot tahdidlarni shakllanishiga va baholashga ta’sir qiluvchi omillarni aniqlash;

4. Axborot tahdidi oqibatlarini asoslash;

5. Axborot tahdidi xavfliligini baholash.

1.1-rasm. 2021-yilning dekabr holatiga ko‘ra O‘zbekistonda internetdan foydalanib, ijtimoiy tarmoqlardan foydalanadigan aholi soni

Tadqiqot metodologiyasi (Research Metodology). Tahlillardan ko‘rinib turibdiki, internet va ijtimoiy tarmoqlarni jamoat xavfsizligiga ta’sir qiluvchi tahdidlarni aniqlash, ularni har tomonlama baholash algoritmlarini ishlab chiqish va tahdidlarga qarshi kurashish tizimini takomillashtirish, ushbu sohadagi ishlarimiz samaradorligini oshirishga sezilarli darajada hissa qo‘shadi. Tadqiqotchi

Ushbu algoritmni ishlash jarayonini quyida ko‘rib o‘tsak:

Birinchi bosqichda axborot sohasidagi

tahdidlarni aniqlash amalga oshirilib, tahdidning soni ahamiyatga ega emas. Shu maqsadda barcha mavjud axborot manbalarining monitoringi va tahlili amalga oshiriladi. Bu jarayonda asosiy e’tibor jamoat va davlat xavfsizligiga tahdid soluvchi axborot tahdidlariga e’tibor qaratiladi.

Ikkinchi bosqichda, aniqlangan tahdidlarni har biri himoya tizimiga qo‘yiladigan umumiy talablardan birini aks ettiruvchi bir qator belgilarga ko‘ra tasniflash orqali tahlil qilish maqsadga muvofiqdir. Har bir tahdid turiga mos keladigan xususiyatlar bizga ushbu axborot tahdidini batafsil tavsiflash imkonini beradi. Bunda axborot sohasida tahdidlarning atributlari, tahdidlar ko‘rinishi, ularni amalga oshiruvchi obyektlar va tahdid yo‘naltirilgan subyektlar xususiyatlarini tavsiflash muhim ahamiyat kasb etadi.

Tahlil shuni xulosa qilish imkonini beradiki, axborot urushi jamiyat hayotining hodisasi sifatida insoniyat taraqqiyotini belgilashning muhim omillaridan hisoblanib, axborot urushini tinchlik davrida, tahdid bo‘lgan davrda shuningdek, urush davrida ham sifat jihatdan yaxshi va samarali axborot xavfsizligini ta’minlash, davlat taraqqiyotining muhim shartidir. Internet va ijtimoiy tarmoqlardagi axborot tahdidlarini baholash tizimiga axborot manbasining ishonchliligiga e’tibor qaratmaslik, axborot qabul qiluvchilarning kommunikatsion texnologiyalarni yaxshi tushunmasligi va huquqiy savodxonligining pastligi kabi komponentlarni kiritish axborot tahdidlarini baholash faoliyatini samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Jamoat xavfsizligiga ta’sir qiluvchi axborot tahdidlari shakllanishiga ta’sir qiluvchi omillar ro‘yxatini yanada ko‘proq keltirish mumkin, lekin ushbu omillar axborot tahdidlarini harbiy-siyosiy jihatdan baholash mezonlarini aniqlashga asos bo‘ladi.

Axborot urushini sifatli va samarali olib borishning asosiy sharti esa axborot tahdidlarini o‘z vaqtida aniqlash va uni baholashdir. Shundagina axborot tahdidlariga qarshi yetarli darajada qarshi choralarni ko‘rishimiz mumkin. Davlatning jamoat xavfsizligiga ta’sir qiluvchi axborot xavfsizligi sohasidagi harbiy-siyosiy tahdidlar ro‘yxatini yaratish biz uchun mamlakatimizda axborot xavfsizligini ta’minlash sohasida samarali faoliyat olib borishimizga imkon beradi.

To‘rtinchidan, tahdidlar ro‘yxatini aniqlashdan tashqari, ularni amalga oshirish qanday oqibatlarga olib kelishini bashorat qilish kerak. Ayrim axborot xavfsizlik tizimi samarali faoliyat olib borilayotgan yoki axborot tahdidlariga qarshi jamiyatda immunitet hosil qilingan davlatlarda uning oqibatlarini oldi olinishi yoki yengilroq kechishi mumkin. Aksincha bo‘lgan hollarda uning oqibatlari salbiy tarzda kechadi. Internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali amalga oshiriladigan axborot tahdidlarining oqibatlari quyidagilardan iborat:

- **shaxsning huquqlari, diniy e’tiqodi, ma’naviyati, yoki ilmiy salohiyatiga zarar yetkaziladi. Bunda uning axloqiy-ruhiy holati, jamiyatdagi nufuzi va qadriyatlariga zarar yetadi;**
- **davlat boshqaruv organida faoliyat yurituvchilar, jamiyatning obro‘li kishilari, ziyolilar va boshqa muhim ahamiyatga ega shaxslarga nisbatan amalga oshirilib, uning obro‘yiga, insoniy qadr-qimmatiga zarar yetishi;**
- **boshqaruv organlari va turli davlat tuzilmalari yoki muassasalariga qarshi qaratilgan axborot xurujlari;**
- **diniy yo‘llar bilan nizolar keltirib chiqarishga qaratilgan ma’lumotlarni tarqatib, inqirozlarni yuzaga keltirish;**
- **jamiyat ongini va siyosiy qarashlarini boshqarish orqali siyosiy beqarorlikni keltirib chiqarish;**
- **xorijiy davlatlarning maxsus xizmatlari tomonidan milliy xavfsizlikka tahdid soluvchi ma’lumotlarni tarqatilishi orqali davlat suvereniteti, chegaralar daxlsizligi va konstitutsion tuzimga nisbatan xavfni yuzaga kelishi;**
- **maxsus maqsadlarni xorijiy nashrlar orqali mamlakatni dunyo hamjamiyati oldida obro‘sizlantirish;**
- **razvedka ma’lumotlaridan foydalanib, qurolli kuchlar axborot xavfsizlik tizimini buzilishi.**

Axborot urushi, psixologik to‘qnashuv, gibrid urush kabi yangi atama va tushunchalar an’anaviy urush haqidagi tasavvurni sezilarli darajada o‘zgartirdi. Bugun maxsus texnologiyalar yordamida dushman armiyasi va aholisiga ta’sir o‘tkazish imkoniyatlari sezilarli darajada oshdi. Shu sababli ham axborot tahdidlariga qarshi kurashish tizimini takomillashtirish hozirgi davrning dolzarb talablaridan biridir.

Beshinchidan, ushbu bosqichda yuqoridagi bosqichlar umumlashtirilib axborot tahdidiga baho beriladi. Axborot tahdidlarini baholash, unga qarshi samarali kurash olib borishda muhim

rol o‘ynaydi. O‘zbekistonlik olim R.Samarovning fikricha “Har qanday axborot, xoh u ijtimoiy-siyosiy jarayonlar bilan bog‘liq bo‘lsin, xoh madaniy yoki iqtisodiy sohaga taalluqli bo‘lsin, xalq e’tiboriga havola etiladi. Agarda uning dolzarb turlari mavjudligi e’tiborga olinsa, diqqatni jalb etuvchi g‘oyaviy vazifalarga ko‘ra alohida ta’sir kuchiga ega bo‘ladi” [7]. Bizning fikrimizcha axborot tahdidlari shaxs, jamiyat va davlatga nisbatan turlicha salbiy oqibatlar keltirib chiqaradi. Masalan shaxsga qaratilgan axborot tahdidi davlat uchun unchalik yuqori xavf tug‘dirmaydi, chunki davlatning axborot xavfsizligini ta’minlash tizimida malakali mutaxassislar faoliyat olib boradi. Lekin ushbu tahdidlar shaxsga qaratilganda oqibatlari jiddiyroq bo‘lib, salbiy oqibatlar keltirib chiqaradi. Shu sababli biz yuqoridagi tahlillarga asoslanib, “Axborot tahdidlarini baholashning xususiy konseptual modeli”ni taklif qilamiz. “Axborot tahdidlarini baholashning xususiy konseptual modeli”ni taklif qilamiz (1.2.-rasm).

“Axborot tahdidlarini baholashning xususiy konseptual modeli” ga asosan mamlakatning axborot xavfsizligini ta’minlash sohasida faoliyat olib borayotgan mutaxassislar yuzaga kelgan tahdidni ushbu model asosida baholashadi. Bunda tahdidning modelda ko‘rsatilgan tarkibiy qismlarini buzilishiga olib kelgan alomatlari aniqlanganda uni bartaraf etish choralari ko‘riladi.

Xulosa va takliflar (Conclusion/ Recommendations). Milliy xavfsizlik tizimida davlat xavfsizligi ko‘proq uning institutlarining samarali faoliyatiga bog‘liq. Bu institutlar faoliyati nafaqat davlatni, balki shaxs va jamiyatni yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan tahdidlardan himoya qiladi. Aniqroq aytganda, davlat o‘zini, jamiyatni va shaxsni yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan tahdidlardan himoya qilish orqali milliy xavfsizlik tizimini shakllantiradi.

AKT rivojlangan hozirgi davrda OAV va ijtimoiy tarmoqlar konfliktni boshlanishi, kechishi va rivojlanishini yoritib boruvchi asosiy vositaga aylanmoqda. Bunday vaziyatlarda OAV va ijtimoiy tarmoqlar g‘arazli (uchinchi kuch)kuchlarning quroliga aylanib qolishi hech gap emas. Shunday ekan, davlat axborot xavfsizligini ta’minlash va samarali axborot kurashini olib borishda axborot tahdidlarini baholash, ushbu tahdidlarga qarshi chora-tadbirlarni o‘z vaqtida ishlab chiqishga imkon beradi.

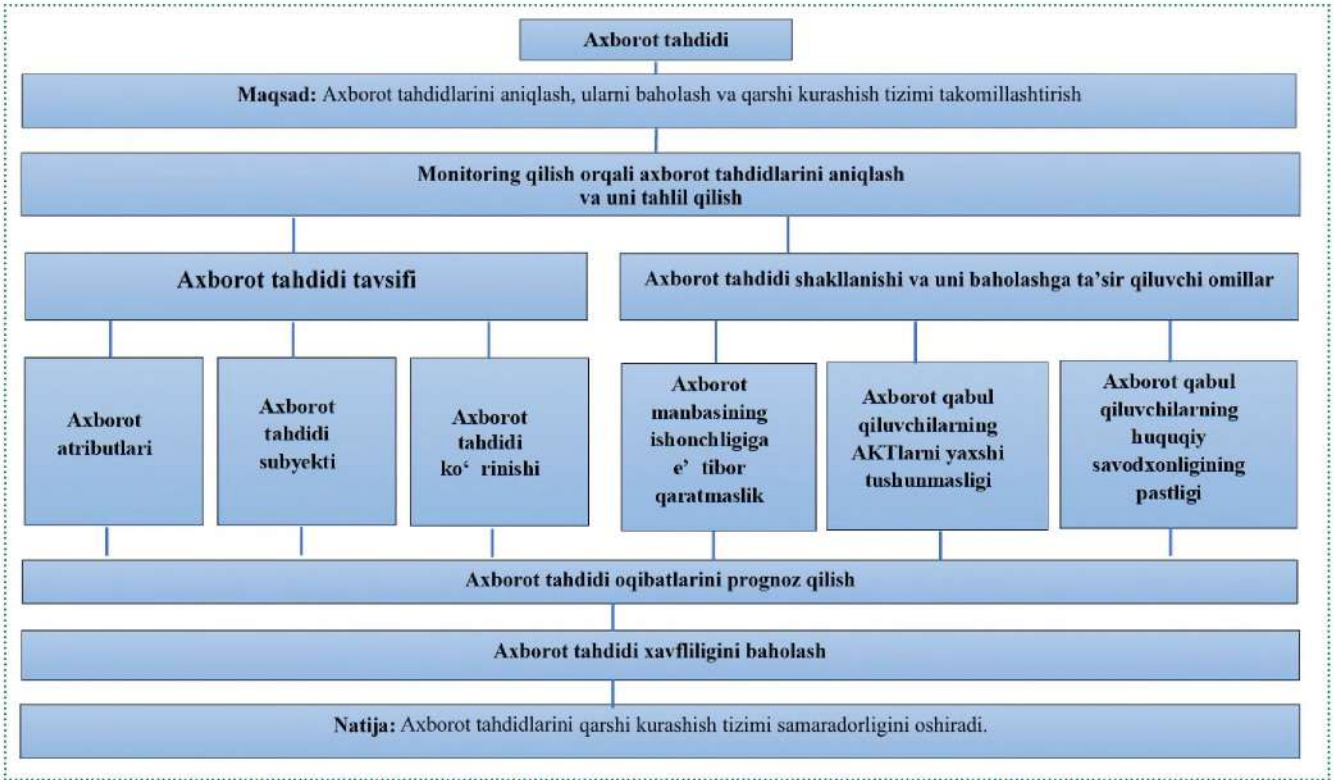

1.2.-rasm. Axborot tahdidlarini baholashning xususiy konseptual modeli

Аннатация. В данной статье представлены влияние информационных угроз на общественную безопасность через Интернет и средства массовой информации в эпоху развитой глобализации информационно-коммуникационных технологий, а также факторы, влияющие на оценку этих угроз и современные модели оценки информационных угроз. в политическом моделировании, социологических исследованиях, статистическом анализе и были изучены такие методы исследования, как обобщение, на основе различных теорий, подходов и направлений, изучен алгоритм оценки негативного воздействия информационных угроз и конкретная концептуальная модель оценки информационных угроз.

Ключевые слова: Интернет, социальные сети, СМИ, информационная угроза, критерии оценки информационной угрозы, выявление информационных угроз.

Abstract. In this article, the impact of information threats on public security through the Internet and mass media in the era of advanced globalization of information communication technologies, as well as the factors affecting the assessment of these threats and modern models of information threat assessment are presented in research methods such as political modeling, sociological survey, statistical analysis and generalization. have been studied, based on various theories, approaches and directions, an algorithm for assessing the negative impact of information threats and a specific conceptual model of information threat assessment have been researched.

Key words. Identification of the internet, social networks, Media, Information threat, information Threat Assessment Standards, information threats.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Mirziyoyev SH.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. – T.: O‘zbekiston, 2018 – 486 s.

2.Делягин М.Г. Мировой кризис : Общая теория глобализации : Курс лекций / М. Г. Делягин ; Ин-т проблем глобализации (ИПРОГ). - 3. изд., перераб. и доп. - М.: Инфра-М, 2003 (Н. Новгород : ГИПП Нижполиграф). – 766 с.

3.Грешневиков А.И. Информационная война. Внешний фронт. Зомбирование, мифы, светные революции. Книга I. М.: Книжный мир, 2016г. – 512 с.

4.Акбаров А.С. “Вооруженные конфликты будущего”. - Тошкент, 2018. – 123-124с.

5. O‘zbekistonda-internetdan: https://ict.xabar.uz/reytinglar/ 17.08.2023 13:13

6.Алпацкий В.С. Методический подход к оценке и прогнозированию угроз военной безопасности государства в информационной сфере. “Военная мысль”, №9-2023. – 31 s.

7. Samarov R., Radjabov A. Siyosiy matn tahlili (metodologiya, nazariya, amaliyot). – Toshkent. AkademiY. 2010. – 14 s.

O‘ZBEKISTONNING MARKAZIY OSIYO MINTAQASI XAVFSIZLIGI VA BARQARORLIGINI MUSTAHKAMLASHDAGI SIYOSATINING YANGI TENDENSIYALARI

Sattorov Asrorjon Akramjonovich
O‘zbekiston Respublikasi
Jamoat xavfsizligi universiteti dotsenti,
siyosiy fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. Maqolada Markaziy Osiyo mintaqasida xavfsizlik va barqarorlikni ta’minlash, mintaqada hamkorlik yo‘lida mavjud muammolarni bartaraf etishga qaratilgan O‘zbekistonning mintaqaviy siyosatidagi yangi tendensiyalar va ularning qisqa davrdagi natijalari va bu boradagi mavjud muammolar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: tendensiya, mintaqaviy siyosat, kontinent, transport-logistika, “Xitoy-Qirg‘iziston-O‘zbekiston” temir yo‘li, chegaralar delimitatsiyasi va demorkatsiyasi, “O‘zbekiston 2030“, “Bir makon, Bir yo‘l” loyihasi, iqtisodning o‘sish tendensiyalari.

Yurtimiz milliy mustaqilligi o‘zbek xalqi tomonidan uzoq yillar kutilgan asriy orzu hisoblanadi. O‘zbek xalqi davlatchiligi deyarli uch ming yillik tarixni qamrab olsa-da, bu davrning juda katta qismi qaysidir mamlakat, imperiya yoki saltanatlarga qaramlikda o‘tgan. Mana shu davlatchilik tarixining atiga sakkiz yuz ellik yiligina milliy mustaqil davlatchiligimiz tarixidan iboratdir.

O‘zbek xalqi va qardosh xalqlar bilan doim birlashganda, bir maqsadli bo‘lganda o‘z mustaqil davlatchiligini qura olgan va bu davlatlar yirik saltanatlarga aylangan.

Mana shunday yana bir bora birlashish imkoniyati XX asrning oxirgi o‘n yilligida yuz berib, mustaqil O‘zbekiston Respublikasi tashkil topdi.

Qisqa davrda chinakam huquqiy-demokratik, suveren davlat qaror topdi. O‘zbekiston o‘z mustaqilligining o‘ttiz uch yilligini nishonlash arafasida turibdi. Istiqlol el-yurtimiz uchun o‘z taqdirining haqiqiy egasi bo‘lib, qadr-qimmatini anglab, munosib hayot kechirish, yurtimizda huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyatini barpo etish imkoniyatini yaratdi. Ayni paytda u har bir odamning iqtisodiy, ijtimoiy sohalarda iste’dod va qobiliyatini to‘la namoyon etishi, huquq va erkinliklarini ro‘yobga chiqarishining mustahkam zaminidir.

Ayniqsa, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev rahbarligida olib borilayotgan xalqchil, adolatli va keng qamrovli islohotlar butun xalqimiz hayotida o‘zining ijobiy natijalarini bermoqda. Bunda xalq manfaati barcha narsadan ustun darajaga olib chiqildi. “Xalq davlat organlariga emas, balki davlat organlari xalqqa xizmat qilishi kerak” degan tamoyil asosida barcha darajadagi davlat boshqaruvi organlari o‘z faoliyatlarini olib bormoqda.

Mamlakatimiz Prezidenti yuqori minbarlardan yurtimizda bugun yuz berayotgan o‘zgarishlar, strategik islohotlar va barcha jabhadagi yangilanishlarning zamirida albatta xalqimizning birlashib, bir tan-u bir jon bo‘lib mehnat qilishi yotganligini ta’kidlamoqda. Prezident ilk bor BMTning 72-sessiyasidagi nutqida bugungi kunda O‘zbekiston jadal rivojlanayotganligi, ajdodlarimizning donishmandlik an’analariga amal qilib, qat’iy islohotlar amalga oshirayotganimiz, mamlakatimizning yangi qiyofasini shakllantirish yo‘lidan borayotganligimizni ta’kidlagan edi. Islohotlardan ko‘zlangan maqsad – ‘’Inson manfaatlari hamma narsadan ustun» degan oddiy va aniq-ravshan tamoyilni amalga oshirish ustuvor ahamiyatga ega bo‘lgan demokratik davlat va adolatli jamiyat barpo etishdan iborat ekanligini bildirilgan edi[1]. Ana shu maqsadlardan kelib chiqqan holda mamlakatimiz taraqqiyot yo‘lining o‘ziga xos strategiyasi – Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasining qabul qilinishi va unga asoslangan islohotlarni izchillik bilan olib borilishi yurtimiz ravnaqining bosh mezoni bo‘ldi. Ushbu yangilangan strategiyada O‘zbekiston tashqi siyosatining ustuvor yo‘nalishi sifatida Markaziy Osiyo mintaqasi davlatlari bilan keng ko‘lamli

hamkorlik aloqalarini mustahkamlash borasidagi muhim maqsad belgilandi.

Mustaqillikni mustahkamlash yo‘lidagi keng ko‘lamli islohotlarda yurtimizning jahon hamjamiyatida, mintaqa hududida o‘z o‘rnini egallash va ushbu hamkorlikni mustahkamlash borasidagi islohotlar muhim hisoblanadi.

Markaziy Osiyo mintaqasida iqtisodiy barqarorlik, xavfsizlikni ta’minlash borasidagi yangi tashabbuslar mintaqani yanada barqarorlashuviga va xavfsizlik barqaror bo‘lishiga xizmat etmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti “Yangi O‘zbekiston strategiyasi” kitobida bugungi kunda butun dunyoda, ayniqsa, Markaziy Osiyoda o‘zaro ishonch muhiti va xavfsizlikni yanada mustahkamlash uchun qator chora-tadbirlarni amalga oshirish muhimligini keltirib o‘tadi[2.312].

Shuningdek, yangilangan tashqi siyosatning huquqiy negizini yanada mustahkamlash va yangi yo‘nalishlarni ochish, an’anaviy tashqi hamkorlar bilan munosabatlarni yanada mustahkamlash maqsadida 2022 yil 28 yanvar kunidagi “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi”ning yettinchi ustuvor yo‘nalishi “Mamlakatimiz xavfsizligi va mudofaa qobiliyatini mustahkamlash, ochiq, pragmatik va amaliy tashqi siyosat olib borish” deb belgilandi. Taraqqiyot strategiyasining yettinchi ustuvor yo‘nalishining 94-maqsadida Markaziy Osiyoda xavfsizlik, savdo-iqtisodiy, suv, energetika, transport va madaniy gumanitar sohalardagi yaqin hamkorlikni sifat jihatidan yuqori bosqichga olib chiqish maqsadlari belgilangan bo‘lib, bu maqsad doirasida mintaqa davlatlari bilan oliy darajadagi muloqot va ikki tomonlama hamkorlikning barcha formatdagi mexanizmlari asosida yig‘ilishlarni tashkil etish vazifasi belgilangan edi. Shuningdek, mintaqaviy tashkilotlar doirasida O‘zbekistonning milliy manfaatlarini faol ilgari surish kabi muhim yo‘nalishlar belgilangan[3].

O‘zbekiston Prezidenti BMTning sessiyalaridagi nutqida mintaqada hamkorlikning yangi bosqichi boshlanganligi va yangi taraqqiyot markaziga aylanishini ta’kidlab o‘tgan edi. Xususan, “Markaziy Osiyoning markazida joylashgan O‘zbekiston ushbu mintaqa barqarorlik, izchil taraqqiyot va yaxshi qo‘shnichilik hududiga aylanishidan bevosita manfaatdordir. Tinch-osoyishta, iqtisodiy jihatdan taraqqiy etgan Markaziy Osiyo – biz intiladigan eng muhim maqsad va asosiy vazifadir” deb ta’kidlagan edi O‘zbekiston rahbari[4.249].

Markaziy Osiyo mintaqasi mamlakatlari bilan transchegaraviy masalalarni hal qilinishi, chegaralarni qayta delimitatsiya va demorkatsiya qilinishi natijasida, aholi o‘tish punktlari ochilishi hisobiga mintaqa davlatlari o‘rtasida savdo ayriboshlash bir necha barobar oshganligini ko‘rish mumkin. Birgina Tojikiston Respublikasi bilan savdo ayriboshlash 2017-yildan 2023-yilgacha o‘n marotaba oshganligini ko‘rish mumkin.

Ushbu tendension o‘zgarishlar mamlakatimiz iqtisodiyotiga ham sezilarli ta’sir etib oxirgi yetti yilda rivojlanib YAIMning o‘sishi kuzatilmoqda. 2023 yilda o‘rtacha hisoblanganda nominal YAIM 90,9 mlrd dollarga yetdi. Bu ko‘rsatkich 2022 yilga nisbatan 9,7 mlrd. AQSH dollariga, 2017 yilga nisbatan 28,9 mlrd. AQSH dollariga oshgan. 2023 yilda aholi jon boshiga YAIM joriy narxlarda 29,3 mln. so‘mni tashkil etdi va 2022 yilga nisbatan 3,8%ga o‘sdi. 2017-2023 yillarda aholi jon boshiga YAIM 25,3%ga o‘sdi. Kuzatilayotgan davrda aholi jon boshiga YAIMning o‘rtacha yillik o‘sishi 3,3%ni tashkil etmoqda.

Yalpi ichki mahsulotning oshishi albatta, aholi farovonligi oshishiga, ish haqi minimumlarining barqarorlashuviga xizmat qiladi. Bu ko‘rsatkich va natijalar to‘g‘ri

O‘zbekiston Respublikasi bo‘yicha aholi jon boshiga YAIM

yo‘naltirilgan iqtisodiy islohotlar va taraqqiyot strategiyasida belgilangan maqsadlarning amaliy natijasidir. Mamlakat iqtisodiy barqarorligi bu milliy mustaqillikni mustahkamlashning muhim omillaridan hisoblanadi.

2024-yilning dastlabki choragining o‘zida O‘zbekistonning tashqi savdosida mintaqaning uch davlati Qozog‘iston, Qirg‘iziston va Tojikiston yetakchilik qilmoqda edi. E’tiborlisi ochiq progmatik tashqi siyosat va investitsion muhitni yaxshilashga qaratilgan strategik islohotlar natijasida an’anaviy iqtisodiy hamkorlar bilan tashqi savdo aylanmasida katta ijobiy o‘zgarishlarni ko‘rish mumkin.

2022-yil 25-26 mart kunlari poytaxtimizda ilk bor Xalqaro investitsion forum bo‘lib o‘tdi. Unda qirqqa yaqin davlat investorlari, bir qator xalqaro iqtisodiy tashkilotlar rahbarlari va a’zolari ishtirok etdi. Forum doirasida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti o‘z nutqida yurtimizda investitsion muhim juda qulayligi, sarmoyalar besamar ketmasligi va O‘zbekiston dunyoda ko‘p tabiiy zaxiralarga ega yigirma mamlakatdan biri ekanligini ta’kidlab o‘tgan edi.

Markaziy Osiyoning asosiy va kam uchraydigan geoiqtisodiy muammolaridan biri bu mintaqa davlatlarining dengiz portlariga bevosita chiqish imkoniyatining yo‘qligidir.

Jahonda dengiz yo‘llaridan uzoqda joylashganlik nuqtai nazaridan bunday noqulay holatda bo‘lgan boshqa mintaqa yo‘q. Markaziy Osiyoning o‘rtasida joylashgan O‘zbekiston uchun bu muammo ayniqsa dolzarb ahamiyat kasb etadi. Nafaqat, O‘zbekiston, balki qo‘shnilari ham ochiq dengizga chiqish imkoniyatiga ega emas. O‘zbekiston eng yaqin dengiz portidan uch ming kilometr uzoqda joylashgan dunyodagi yagona mamlakat hisoblanadi.

Bugungi kundagi mamlakatimiz tashqi siyosatidagi mintaqaviy siyosatning muhim tendensiyalaridan biri bu transport-kommunikatsiya tarmoqlarini kengaytirish va bu yo‘ldagi barcha to‘siqlarni olib tashlash hisoblanadi.

Jahon iqtisodiyoti uchun haligacha Markaziy Osiyo mintaqasi birinchi navbatda xom ashyo manbai sifatida o‘z xususiyatini saqlab qolmoqda. Shunga qaramay, Yevroosiyo qit’asining markazida joylashgan mintaqa davlatlari iqtisodiyoti va sanoatini rivojlantirish, yuqori qo‘shimcha qiymatga ega yuqori texnologiyali mahsulotlar ishlab chiqarish salohiyatini ta’minlovchi qator qiyosiy yutuqlarni o‘zida aks ettirishi ta’kidlab kelinadi.

Mintaqaning Osiyo va Yevropa mamlakatlari o‘rtasida tovar va kapital oqimining tranzit yo‘lagiga aylanib borayotgani hisobga olinsa, integratsiya loyihalarini qo‘shni davlatlar bilan faol hamkorlik qilmasdan, ularning yuksak darajada integratsiyalashuvini ta’minlamasdan barpo etib bo‘lmasligi aytiladi [5. 132].

2024-yilning dastlabki choragida O‘zbekistonning tashqi savdosi

Mintaqaviy va mintaqalararo transport loyihalarini amalga oshirish hozirgi bosqichda barcha Markaziy Osiyo mamlakatlari uchun alohida ahamiyatga egadir. O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning ta’kidlashicha, “Bugungi kunda O‘zbekiston o‘zining geografik joylashuviga ko‘ra, Shimol va Janubni, G‘arb va Sharqni magistral tranzit koridorlari orqali bog‘lab turadigan Markaziy Osiyo mintaqasining o‘zagi hisoblanadi”[6].

2023-yil 11-sentabr kuni Prezidentning PF-158-son Farmoni bilan tasdiqlangan “O‘zbekiston – 2030” strategiyasining “2030-yilga qadar

iqtisodiyot hajmini 2 barobar oshirish va “daromadi o‘rtachadan yuqori bo‘lgan davlatlar” qatoriga kirish” deb nomlangan maqsadida belgilangan vazifalarning muhim ijrosiga yuqoridagi mintaqaviy muammolarni bartaraf etish orqali va mintaqada investitsion muhit jozibadorligini oshirish orqali erishish mumkin. Bu ko‘rsatkichni 2030-yilga borib 160 milliard dollarga va aholi jon boshiga daromadlarni 4 ming dollarga yetkazishda albatta xalqning birligi va birgalikdagi mehnatning o‘rni ham muhim hisoblanadi[7].

Bu uchun albatta mintaqada savdo va uning infratuzilmalarini yanada takomillashtirish borasida muhim islohotlar, transport – logistika tizimini rivojlantirish talab etiladi.

Qisqa muddatda uzoq yillardan beri yechilmay kelayotgan og‘ir muammolar – chegaralararo o‘tish yo‘laklarini ochish, o‘zaro savdo munosabatlarini muvofiqlashtirish, transport-kommunikatsiya tizimidagi qator muammolar O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev irodasi va amaliy tashabbuslari bilan o‘z yechimini topdi. BMT tomonidan O‘zbekiston Prezidenti tashabbusi bilan Markaziy Osiyo davlatlarining xavfsizlikni ta’minlash va mintaqaviy hamkorlikni mustahkamlash borasidagi sa’y-harakatlarini qo‘llab-quvvatlashga doir maxsus rezolutsiyasi qabul qilindi. Ushbu rezalyutsiya dunyo hamjamiyati tomonidan qo‘llab-quvvatlandi.

Bu say-i harakatlar albatta qo‘shni respublikalarning iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotiga ham ta’sir etmoqda.

Misol uchun yigirma yilga yaqin vaqt mobaynida o‘zaro munosabatlar deyarli muzlab qolgan Tojikiston Respublikasining Prezidenti Imomali Raxmonning 2018-yilning 17-18 avgust kunlari yurtimizga qilgan tashrifi bilan bu munosabatlar yancha yumshab, hamkorlik yangi bosqichga olib chiqildi. Bu tashrif bilan o‘zaro manfaatli hamkorlikning strategik yo‘nalishlarini belgilab olishda juda muhim ahamiyat kasb etdi.

Tashrif doirasida sanoat, qishloq xo‘jaligi, geodeziya va geologiya, madaniyat, standartlash va sertifikatlash, chegaradan o‘tkazish, ta’lim hujjatlarini tan olish va boshqa sohalarda hamkorlikka doir umumiy 27 ta hujjat imzolangan edi.

2021-yil oxiridagi holat bo‘yicha O‘zbekiston-Tojikiston savdo aloqalari 604.5 mln. dollarga yetdi. Shundan 500.9 mln dollar O‘zbekistonning eksporti bo‘lsa, Tojikiston esa O‘zbekistonga 100,6 mln dollar miqdorida mahsulot va xizmatlar eksport qildi[5.115].

Bu natijalardan O‘zbekiston va Tojikiston o‘zaro tashqi savdolarida bir-birlari uchun eng muhim 10 ta davlat qatoriga kirishadi.

Mintaqada bugungi kunda Markaziy Osiyo mamlakatlarini yagona transport logistika tarmog‘iga integratsiyalashuvi va jahon bozorlariga chiqishni ta’minlash zaruriyati bilan izohlanadi. Bu tizimni takomillashtirish va rivojlantirish O‘zbekiston Respublikasi mintaqaviy siyosatining muhim tendnsiyasi hisoblanadi.

Mintaqada Xalq diplomatiyasi doirasidagi aloqalarni, jumladan, turizm bo‘yicha forumlarni tashkil etish orqali faollashtirish muhim hisoblanadi. Shubhasiz, bu xalqlarimiz o‘rtasidagi ishonch va o‘zaro anglashuvning mustahkamlanishiga xizmat qiladi.

Markaziy Osiyo ulkan geostrategik va geoiqtisodiy ahamiyatga ega mintaqa. Bu yerda 74 milliondan ortiq aholi yashaydi. Ularning tarixi va madaniyati, mamlakatlarimizning iqtisodiyoti va infratuzilmasi bog‘lanib ketgan.

Markaziy Osiyo mamlakatlari ichida Qozog‘iston nisbatan rivojlangan tranzit salohiyatini inobatga olgan holda, “Xitoy-Yevropa” yo‘nalishi bo‘yicha yuk tashish hajmini oshirishni o‘zining ustuvor vazifasi qilib qo‘ydi. Ushbu maqsadga erishish uchun 2016-yildayoq Xitoyning “Ipak yo‘lining iqtisodiy kamari” tashabbusini Qozog‘istonning “Nurli yo‘l” milliy dasturi bilan birlashtirish bo‘yicha hamkorlik rejasi imzolangan edi. XXR raisi Si Szinpin bu harakatni “Bir kamar, bir yo‘l” loyihasining eng muhum siyosiy natijalaridan biri deb atadi.

Xitoyning 2005-2017 yillarda Qozog‘iston iqtisodiyotiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri kiritgan sarmoyalari hajmi 13.9 mlrd dollarni tashkil etgan[5.133].

Bu borada O‘zbekiston rahbarining sa’yi harakati va tashabbuslari asosida “Bir makon bir yo‘l” loyihasining tarkibiy qismi bo‘lgan “Xitoy-Qirg‘iziston-O‘zbekiston” temir yo‘lini qurish tashabbusi mintaqa davlatlari tomonidan qo‘llab-quvvatlanmoqda.

2016-yil iyul oyida qurib bitkazilgan “Angren-Pop” elektrlashtirilgan temir yo‘li ishga tushishi Xitoygacha bo‘lgan masofani 270 km ga qisqartirdi.

“Xitoy-Qirg‘iziston-O‘zbekiston” temir yo‘lini qo‘rilishi O‘zbekistonning global logistika yo‘nalishlari tarmog‘iga qo‘shilishini ta’minlovchi muhim elementga aylandi.

2022-yil sentabr oyida Samarqand shahrida bo‘lib o‘tgan SHHTning navbatdagi sammitida bu loyiha bo‘yicha uch davlat transport vazirlari ishtirokida temir yo‘l qurilishi bo‘yicha bitim imzolandi.

Manfaatdor davlatlar bilan muzokaralar natijasida ushbu temir yo‘l loyihasi muhokama

qilinib, temir yo‘lni qurish jarayonlari boshlandi.

Natijada, O‘zbekiston nafaqat Xitoyga, balki Yaqin Sharqqa ham to‘g‘ridan-to‘g‘ri chiqish imkoniyatiga ega bo‘ldi.

Bundan tashqari O‘zbekistonning birinchi navbatda janubiy viloyatlaridan yuklarni tashish uchun tashqi savdo yo‘nalishlarini diversifikatsiya qilish, shuningdek O‘zbekistonni Xitoy bilan bog‘lovchi muqobil yo‘lak yaratish maqsadida “O‘zbekiston-Tojikiston-Xitoy” yo‘nalishi bo‘yicha tajriba-sinov yig‘inini tashkil etish, Tojikiston hududi orqali O‘zbekiston Respublikasining Xitoy loyihasida muvaffaqiyatli ishtirok etishida muhim rol o‘ynaydi.

Shu sababdan ham bugungi kunda O‘zbekiston Markaziy Osiyoning boshqa mamlakatlari qatori xalqaro kommunikatsiyalar tizimini rivojlantirish, muqobil transport yo‘laklari tashkil etishni o‘z milliy manfaatlarini ta’minlash strategiyasida birinchi o‘ringa qo‘ymoqda [5.137].

Umuman olganda mintaqada xavfsizlik va barqarorlikni mustahkamlashdagi siyosatimizning yangi tendensiyalari mamlakatimiz va mintaqa taraqqiyotiga ijobiy ta’sir etib, mintaqa mamlakatlarining iqtisodiy salohiyatini mustahkamlanishiga ham xizmat qilmoqda.

Mamlakatimiz rahbari ta’kidlaganidek, qisqa vaqt ichida mintaqaviy o‘tkir muammolar, jumladan chegara, savdo, transport va suvdan foydalanish masalalarini amaliy hal qilish yo‘lida ancha katta marralarga erishildi[4. 405].

Bu marralarning tub zamirida O‘zbekiston rahbari tomonidan bu yo‘nalishdagi yangi siyosiy tendensiyalarning o‘rni va roli juda muhim hisoblanadi.

Аннотация. В статье рассматриваются новые направления в региональной политике Узбекистана, направленные на обеспечение безопасности и стабильности в Центральноазиатском регионе и их результаты за кароткий период, а также существующие проблемы в этой связи.

Ключевые слова: тенденции, региональная политика, континент, транспортно-логистический комплекс, железная дорога “Китай-Киргизистан-Узбекистан”, делимитация и деморализация границ, “Узбекистан – 2030”, проект “Одно пространство, Одна дорога”, тенденции роста экономики.

Abstract. The article examines new directions in Uzbekistan's regional policy aimed at ensuring security and stability in the Central Asian region, eliminating existing problems in the direction of cooperation in the region and their results in a short period, as well as existing problems in this regard.

Key words: : trend, regional policy, continent, transport-logistics, “China-Kyrgyzstan-Uzbekistan” railway, delimitation and demoralization of borders, “Uzbekistan - 2030”, “one Space, One Road” project, trends in the growth of the economy.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining BMTning 72-sessiyasidagi nutqi. Xalq so‘zi. 2017 y. 20 sentabr.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – T.: O‘zbekiston. 2022.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-60-son Farmoni. Xalq so‘zi. 2022 yil 29 yanvar.
4. Mirziyoyev Sh.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. – T.: 2018.
5. Mirzayev G‘.R. O‘zbekiston Respublikasining Markaziy Osiyo mamlakatlari bilan hamkorligi. Monografiya. – T.: Innovatsiya-Ziyo. 2002.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 11 sentabr kunidagi “O‘zbekiston 2030” strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-158-son Farmoni. https://lex.uz/ru/docs/-6600413
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2022 yil 24 mart kuni bo‘lib o‘tgan birinchi Toshkent xalqaro investitsiya forumining ochilish marosimidagi nutqi. Yangi O‘zbekiston. 29.03.2022.

O‘ZBEKISATONDA JAMOAT XAVFSIZLIGI VA BARQARORLIGINI TA’MINLASH - MILLIY GVARDIYA FAOLIYATINING ASOSIY MEZONI

Haydarov Alisher Usmon o‘g‘li,
O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada jamiyat xavfsizligi va barqarorligiga ta’minlashda Milliy gvardiyaning faoliyat yuritishi mezon sifatida belgilangan. Xususan Xavfsizlik Kengashining kengaytirilgan yig‘ilishlarida mamlakat kuch tuzilmalari qatori Milliy gvardiya oldida ham jamiyatda xavfsizlik va barqarorlikni ta’minlash borasida faol ishtirokini ta’minlash maqsadida davlat va jamoat tashkilotlari bilan hamkorlikda ishlarni olib borilishi tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: Harakatlar strategiyasi, Taraqqiyot strategiyasi, Qurolli Kuchlar, Milliy gvardiya, Qo‘riqlash xizmati, Jamiyat xavfsizligi, jamoat tartibi, barqarorlik, milliy xavfsizlik, davlat va jamoat tashkilotlari.

Mamlakatimizda 2017-2021 yillar davomida “O‘zbekistonni rivojlantirishning besh ustuvor yo‘nalishlariga asoslangan harakatlar strategiyasi”[1] asosida islohotlarning barcha yo‘nalishlarida keng ko‘lamli amaliy ishlar amalga oshirildi. Ushbu yillar davomida barcha sohalardagi qonunchilik asoslari takomillashtirildi. “Harakatlar strategiyasi” asosda turli sohalarga doir to‘rt yuzga yaqin qonun va uch mingdan ortiq qonun osti hujjatlari qabul qilindi. 2022-yil 28-yanvarda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining tegishli farmoni bilan “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi”[2] qabul qilinib, islohotlarning yettita yo‘nalishiga qaratilgan 100 ta maqsad belgilandi. Mamlakatimizda 2023-yil Yangilangan Konstitutsiya xalqimiz muhokamasidan o‘tib tasdiqlandi. 2023-yil 9-iyul kuni Prezidentlik saylovlari barcha saylov qonunchiligi talablari asosida o‘tib, xalqimizning yana bir karra demokratik, huquqiy islohotlarga xayrixohligini tasdiqladi.

2023-yil 11-sentabr kuni O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining №158-son Farmoni[3] bilan xalqimizning erkin va farovon, qudratli Yangi O‘zbekistonni barpo etish bo‘yicha xohish-irodasini ro‘yobga chiqarish, har bir fuqaroga o‘z salohiyatini rivojlantirish uchun barcha imkoniyatlarni yaratish, sog‘lom, bilimli va ma’naviy barkamol avlodni tarbiyalash, global ishlab chiqarishning muhim bo‘g‘iniga aylangan kuchli iqtisodiyotni shakllantirish, adolat, qonun ustuvorligi, xavfsizlik va barqarorlikni kafolatli ta’minlash maqsadida Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasini amalga oshirish jarayonida orttirilgan tajriba va jamoatchilik muhokamasi natijalari asosida ishlab chiqilgan “O‘zbekiston - 2030” strategiyasi tasdiqlandi.

Ta’kidlash joizki, xavfsizlikni ta’minlash barcha davlat organlari o‘rtasidagi hamkorlik, jamoat tuzilmalari, shuningdek fuqarolar bilan munosabatlari hamda ijtimoiy faoliyatning natijasi sifatida ularning xatti-harakatlari orqali namoyon bo‘ladi.

Siyosiy tizim (davlat, jamoat birlashmalari) jamoat tartibini shakllantiradi, ijtimoiy xatti-harakatlar qoidalarini o‘rnatish, ularning ijrolari va ularga rioya etilishini ta’minlash orqali ijtimoiy munosabatlarga faol ta’sir ko‘rsatadi[4].

O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi bir qator demokratik qarashlar va yondashuvlarga tayangan holda, o‘z faoliyatini quyidagi ustuvor tamoyillar asosida tashkil etgani va olib borayotganligini alohida ta’kidlab o‘tish lozim.

Milliy gvardiya faoliyatining asosiy tamoyillari qonuniylik, fuqarolarning huquqlari va qonuniy manfaatlariga rioya etish, yagonalik, mustaqillikdan iboratdir.

Prinsiplar nafaqat bitta fan yoki soha, balki butun mamlakatda amalda bo‘lgan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish tendensiyalarini belgilashda, mamlakat istiqboli yo‘lida amalga oshiriladigan chora-tadbirlarni ishlab chiqishda rahbariy ko‘rsatmalar vazifasini o‘taydi.

Soha yo‘nalishi bo‘yicha V.M. Boyer va V.N. Shamray jamoat xavfsizligini ta’minlash – har qanday davlatning barqaror mavjudligining muhim va majburiy elementlaridan biridir , A.I.Yastrebova har qanday davrda huquqni muhofaza qilish va jamoat xavfsizligini ta’minlash davlatning, xususan, politsiya organlarining

asosiy faoliyat yo‘nalishi hisoblangan .

Biroq, jamiyat xavfsizligi xorijlik olimlar tadqiqotlarida o‘rganilmagan va alohida kuch tuzilmalarining faoliyati misolida tadqiq etilmagan.

Milliy gvardiya faoliyatining ustuvor tamoyillari asosida jamiyat siyosiy hayoti farovonligi ta’minlanadi. Milliy gvardiya faoliyatining qonuniylik, fuqarolarning huquqlari va qonuniy manfaatlariga rioya etish, yagonalik, mustaqillik asosiy tamoyillari Milliy gvardiya faoliyatining boshlang‘ich asosi, negizi, ustqurmasi, rahbariy qoidalari hisoblanadi[5].

Milliy gvardiya harbiy xizmatchilari (xodimlari) o‘z faoliyatida O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, ushbu Qonun va boshqa qonun hujjatlari talablariga og‘ishmay rioya etishi hamda ularni bajarishi shart[6].

Qonunlarni aniq bajarish va ularga rioya etishdan har qanday chetga chiqish, ularning sabablari qanday bo‘lishidan qat’iy nazar, qonuniylikni buzishdir va u belgilangan javobgarlikka sabab bo‘ladi.

Konstitutsiya va qonun ustuvorligi Milliy gvardiya faoliyatini, unga mazkur qonunda yuklatilgan tergovga qadar tekshiruvni, tezkor-qidiruv faoliyatini amalga oshirish, surishtiruv o‘tkazish, jinoyat ishlarini qo‘zg‘atish va ma’muriy huquqbuzarliklar to‘g‘risidagi ishlarni yuritish vazifalarini yuritish sohasida ayniqsa muhim ahamiyat kasb etadi[7].

Milliy gvardiya faoliyatida qonuniylik tamoyilining mohiyati shundan iboratki, tergovga qadar tekshiruvni, tezkor-qidiruv faoliyatini amalga oshirish, surishtiruv o‘tkazish, jinoyat ishlarini qo‘zg‘atish va ma’muriy huquqbuzarliklar to‘g‘risidagi ishlarni yuritish bosqichida amalga oshiriladigan harakatlar O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, Jinoyat-protsessual kodeksi va boshqa qonunlariga zid kelmasligi va ularga muvofiq amalga oshirilishi protsess ishtirokchilarining huquq va qonuniy manfaatlarini muhofaza qilish, Ma’muriy islohotlar konsepsiyasida[8] ham fuqarolarni qonunni hurmat qilish ruhida tarbiyalashga qaratilgan.

Tergovga qadar tekshiruvni, tezkor-qidiruv faoliyatini amalga oshirish, surishtiruv o‘tkazish, jinoyat ishlarini qo‘zg‘atish va ma’muriy huquqbuzarliklar to‘g‘risidagi ishlarni yuritish harakatlarini olib boradigan mansabdor shaxslar tomonidan qonuniylik prinsipiga amal qilish ularning jinoyat sudlov ishlarini yuritishdagi mavjud masalalarni hal qilish va samarali faoliyat olib borishlari uchun zarur shart hisoblanadi[9].

Qonuniylik tamoyili orqali inson va fuqarolarning Konstitutsiya va qonunlarda belgilangan asosiy huquq va erkinliklarini tergovga qadar tekshiruvni, tezkor-qidiruv faoliyatini amalga oshirish, surishtiruv o‘tkazish, jinoyat ishlarini qo‘zg‘atish va ma’muriy huquqbuzarliklar to‘g‘risidagi ishlarni yuritishda rioya qilinishiga erishiladi.

Qonunlarni buzish uchun javobgarlik qonuniylik prinsipining muhim qismi hisoblanadi. Qonunlarni aniq bajarish va ularga rioya qilish protsessual harakatlarda ishtirok etuvchi har bir shaxs uchun majburiydir. Surishtiruvda ishtirok etuvchi har bir shaxsning o‘z qonuniy majburiyatlarini bajarishi natijasidagina boshqa shaxslarning qonuniy huquq va manfaatlari amalga oshadi.

Milliy gvardiya harbiy xizmatchilari (xodimlari) o‘z faoliyatini fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlariga rioya etish tamoyili asosida amalga oshiradi.

Milliy gvardiya tuzilmalari fuqarolarning jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e’tiqodi, shaxsiy va ijtimoiy mavqeidan qat’iy nazar, ularning huquqlari, erkinliklari hamda qonuniy manfaatlari himoya qilinishini ta’minlaydi.

Mamlakatimizdagi huquqni muhofaza qiluvchi organlar qatori Milliy gvardiya harbiy xizmatchilari (xodimlari) ham o‘z faoliyatini fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlariga rioya etish tamoyili asosida amalga oshiradi.

Mazkur tamoyil Milliy gvardiya harbiy xizmatchilari (xodimlari) bilan ishda ishtirok etadigan shaxslar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni shunday belgilaydiki, Milliy gvardiya harbiy xizmatchilari (xodimlari) ishda ishtirok etadigan shaxslarning sha’ni va qadr-qimmatini muhofaza qilishi shart, ishda ishtirok etadiganlar esa inson qadr-qimmatini kamsituvchi harakatlardan himoya qilish vositalari majmuiga egadirlar. Jumladan, ularning manfaatlarini cheklash yoki buzishga olib keladigan mansabdor shaxslarning xatti-harakatlari va qarorlari ustidan shikoyat arizasi berishlari mumkin.

Ushbu tamoyil shaxsga jismoniy va ma’naviy azob-uqubat yetkazadigan harakatlar qilish uchun to‘siq bo‘lib xizmat qiladi. Eksperiment, guvohlantirish, shaxsiy tintuv o‘tkazilganda ishtirok etadigan shaxslarning sha’ni, qadr-qimmatini kamsituvchi, sog‘lig‘ini xavf ostiga qo‘yadigan harakatlarga yo‘l qo‘yilmaydi. Agar ish yuritilishida protsessda ishtirok etadigan shaxslarning shaxsiy hayotiga, farzandlikka

olish, tibbiy sirlar va boshqalarga taalluqli ma’lumotlar aniqlansa, milliy gvardiya harbiy xizmatchilari (xodimlari) mazkur ma’lumotlarni tarqalib ketishiga yo‘l qo‘ymaslik choralarini ko‘rishlari shart.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Qurolli Kuchlari Oliy Bosh Qo‘mondoni Shavkat Mirziyoyev aytib o‘tganlaridek, “bugungi kunda biz “Xavfsiz shahar – xavfsiz mamlakat” konsepsiyasi asosida yurtimizda jamoat tartibini ta’minlashga qaratilgan katta ishlarni amalga oshirmoqdamiz. Shu munosabat bilan mana shu yangi tuzilma, ya’ni, Milliy gvardiya tashkil etildi. Endi bundan buyon har bir shahar va viloyatda xavfsiz hudud loyihasini amalga oshirish, jamoat tartibi va xavfsizligini saqlash uchun Ichki ishlar vazirligi bilan birga Milliy gvardiya mas’ul va javobgar etib belgilanadi”[10], degan so‘zlari Milliy gvardiyaning barcha shaxsiy tarkibi uchun dasturulamal va strategik vazifa bo‘lib xizmat qilmoqda.

Qisqa vaqt ichida Milliy gvardiya mamlakat xavfsizligini ta’minlash tizimidagi muhim bo‘g‘inga aylandi va Qurolli Kuchlar tarkibiy qismlari bilan yaqin hamkorlik o‘rnatdi. Oxirgi 15-20 yil davomida jamoat tartibi va xavfsizligini saqlash masalalariga noto‘g‘ri yondashuv tufayli bu muhim masala mamlakatimizda e’tibordan chetda qolib kelgan. Bu tizimning aniq egasi bo‘lmaganligi, jamoat tartibi masalalari bilan shug‘ullanadigan bo‘linmalar goh Ichki ishlar vazirligi, goh Mudofaa vazirligi tasarrufida bo‘lib kelganligi, shuningdek jamoat tartibi va xavfsizligini saqlash bo‘yicha o‘quv mashqlari deyarli o‘tkazilmaganligi, tezkor vazifalarni bajarish zarur bo‘lgan paytda turli byurokratik to‘siqlarga duch kelinganligi oqibatida sohaga oid tezkor qarorlar o‘z vaqtida qabul qilinmagan hamda vazifalar samarali bajarilmagan. Holbuki, butun dunyoda mamlakat ichida tartib-intizom va jamoat xavfsizligini ta’minlash bilan armiya emas, Mudofaa vazirligi emas, balki alohida tuzilmalar shug‘ullanadi.

Ma’lumki, bugungi kunda “Xavfsiz shahar – xavfsiz mamlakat” konsepsiyasi asosida har bir shahar va viloyatda xavfsiz hudud loyihasini amalga oshirish, jamoat tartibini saqlash uchun Ichki ishlar vazirligi bilan birga Milliy gvardiya mas’ul va javobgar etib belgilangan[11]. Hozirda Milliy gvardiya bu vazifalarni bajarish uchun joylardagi davlat hokimiyati idoralari, jamoat tashkilotlari bilan yaqindan hamkorlikda faoliyat olib bormoqda.

Barchamizga ma’lumki, mamlakatimizda yoshlar masalasi davlat siyosati darajasidagi dolzarb masalalardan hisoblanadi[12]. Shundan kelib chiqib, O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi tomonidan nafaqat Milliy gvardiya harbiy xizmatchilarni, balki mamlakatimiz yoshlarini ham Ona Vatanga sadoqat, uning har bir qarich yerini himoya qilishda sidqidildan xizmat qilish kabi harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalash yo‘nalishlarida keng ko‘lamli ishlar amalga oshirib kelinmoqda[13].

Uzoq yillar davomida sohada to‘planib qolgan jiddiy muammolar: kadrlar masalasi, qo‘shinlarni zamonaviy qurol aslaha bilan ta’minlash, harbiy xizmatchilarni ijtimoiy himoya qilish, yoshlar va harbiy xizmatchilarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash masalalari ijobiy hal qilindi. Ko‘pgina masalalar yuzasidan aniq qarorlar qabul qilindi[14].

Milliy gvardiyaga bir qator yangi vakolat va vazifalarning yuklatilganligi muhim voqea bo‘ldi.

Jumladan, Milliy gvardiyaning asosiy vazifalari sifatida quyidagilar belgilab qo‘yildi:

- **jismoniy va yuridik shaxslarning huquqlari, erkinliklari hamda qonun bilan qo‘riqlanadigan manfaatlarini himoya qilish;**
- **terrorizmga qarshi kurashishda ishtirok etish, shuningdek terrorchilik harakatlarining oqibatlarini bartaraf etish;**
- **tergovga qadar tekshiruvni, tezkor-qidiruv faoliyatini amalga oshirish, surishtiruv o‘tkazish, jinoyat ishlarini qo‘zg‘atish va ma’muriy huquqbuzarliklar to‘g‘risidagi ishlarni yuritish;**
- **davlat obyektlarini, o‘ta muhim, toifalangan obyektlarni hamda boshqa obyektlarni, jismoniy va yuridik shaxslarning mol-mulkini qo‘riqlash;**
- **qo‘riqlash faoliyati sohasidagi davlat siyosatini amalga oshirish;**
- **fuqaroviy va xizmat qurolining hamda uning o‘q-dorilarining muomalasi ustidan davlat nazoratini amalga oshirish;**
- **jamoat tartibini va xavfsizligini ta’minlashda, shu jumladan ommaviy tadbirlar, mitinglar, yig‘ilishlar, namoyishlar o‘tkazilayotganda hamda fuqarolar gavjum bo‘ladigan joylarda jamoat tartibini va xavfsizligini ta’minlashda, shuningdek tabiiy va texnogen xususiyatga ega favqulodda hodisalarni bartaraf etishda ishtirok etish[15];**
- **favqulodda holat, alohida davr va**

terrorchilikka qarshi operatsiyalarni o‘tkazish sharoitlarida huquqiy rejimni ta’minlashda ishtirok etish;

- **qo‘riqlanadigan shaxslarning xavfsizligini ta’minlashda ishtirok etish;**
- **chet davlatlarning rasmiy vakillarini, oliy darajadagi xorijiy delegatsiyalarni kutib olishda va kuzatib qo‘yishda, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti ishtirokidagi tantanali tadbirlar chog‘ida rasmiy marosimlarni o‘tkazish;**
- **huquqbuzarliklarning oldini olish, ularni aniqlash va ularga chek qo‘yish maqsadida aholi punktlaridagi jamoat joylarida patrullik qilishda ishtirok etish;**

O‘zbekiston Respublikasining Davlat chegaralarini qo‘riqlash hamda mudofaa qilish, aholini, obyektlarni va kommunikatsiya vositalarini dushman harakatlaridan, qo‘poruvchilik va terrorchilik harakatlaridan himoya qilish maqsadida, shuningdek favqulodda holat rejimini ta’minlash uchun hududiy mudofaani tashkil etishda ishtirok etish.

Milliy gvardiya O‘zbekiston Respublikasining qonunlariga va O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlariga muvofiq boshqa vazifalarni ham bajarishi mumkin.

Milliy gvardiya O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari tarkibiga kiruvchi harbiy tuzilmalarga ega bo‘lgan huquqni muhofaza qiluvchi organligi aniq belgilangan.

Milliy gvardiya yangi tashkil etilgan va huquqni muhofaza qilish faoliyatini amalga oshirish vazifasi yuklatilgan davlat organi bo‘lganligi sababli qonunda Milliy gvardiyaning huquqni muhofaza qilish funksiyasi va vazifasining doirasi belgilangan. Xususan, jamoat tartibi va xavfsizligi, shu jumladan, ommaviy tadbirlar, mitinglar, yig‘ilishlar, namoyishlar o‘tkazilayotganda hamda fuqarolar gavjum bo‘ladigan joylarda jamoat tartibi va xavfsizligini ta’minlashda, shuningdek tabiiy va texnogen xususiyatga ega favqulodda hodisalarni bartaraf etishda hamda huquqbuzarliklarning oldini olish, ularni aniqlash va ularga chek qo‘yish maqsadida jamoat joylarida patrullik qilishda ishtirok etish Milliy gvardiyaning asosiy vazifalari hisoblanadi.

Terrorizmga qarshi kurash borasida Milliy gvardiya quyidagilarni amalga oshirish vakolatiga ega:

terrorchilik faoliyatini amalga oshirishda gumon qilinayotgan shaxslarni ushlash va qo‘riqlash bo‘linmalari xizmat xonalariga yoki huquqni muhofaza qiluvchi organlarga olib borishni amalga oshirish, shuningdek shaxsiy ko‘rikdan o‘tkazish, buyumlarni ko‘zdan kechirish, bevosita huquqbuzarlik obyekti yoki quroli hisoblanuvchi buyum va hujjatlarni olib qo‘yish;

nazorat o‘tkazish joylarida va terrorizmga qarshi kurash yoki boshqa maxsus tezkor-jangovar operatsiyalar o‘tkaziladigan obyektlarda o‘z vakolatlari doirasida zaruriy muhandislik-texnik vositalaridan foydalangan holda avtotransport vositalari va shaxslarning tekshiruvini amalga oshirish;

davlat organlari maxsus bo‘linmalarining davlat xavfsizligini ta’minlash bo‘yicha maxsus antiterroristik va boshqa tezkor-jangovar maxsus tadbirlarni o‘tkazishdagi kuch ishlatish bosqichida jangovar himoya qilish jarayonida, agar ularni terrorchilik faoliyatiga, boshqa huquqbuzarliklarni amalga oshirishga daxldor deb gumon qilishga yetarli asoslar mavjud bo‘lsa, fuqarolarni shaxsan ko‘zdan kechirish;

terrorchilikka qarshi yoki boshqa maxsus tezkor-jangovar operatsiyalar o‘tkaziladigan hududda joylashgan, o‘rab olingan ko‘chalar va yo‘llardagi transport vositalari hamda yo‘lovchilarning harakatlanishini vaqtinchalik taqiqlash yoki cheklash;

terrorizmga qarshi kurash yoki boshqa maxsus tezkor-jangovar operatsiyalar o‘tkaziladigan vaqtda tabiiy joy maydonlari, turar joy, imorat, inshoot va boshqa obyektlarni o‘rab (qurshab) olish.

Terrorchilikka qarshi kurash borasida Milliy gvardiyaga quyidagi majburiyatlar yuklatiladi:

terrorizmga qarshi kurash yoki boshqa maxsus tezkor-jangovar operatsiyalar o‘tkaziladigan obyektga qarshiliksiz noqonuniy kirish yo‘llarini chegaralash, nazorat o‘tkazish tartibini o‘rnatish;

diversiya, terrorchilik va boshqa qonunga xilof qurollangan tuzilmalarga qarshi kurashishda O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligiga ko‘maklashish;

tegishli davlat organlari bilan hamkorlikda terrorchilikka qarshi va boshqa tezkor-jangovar maxsus operatsiyalarni rejalashtirish va amalga oshirishda ishtirok etish. Terrorizmga qarshi operatsiyani o‘tkazish davrida, kuch va vositalarni samarali qo‘llash uchun operatsiyaning muvaffaqiyatini belgilovchi omillarini inobatga olish zarur bo‘ladi.

Bugungi kunda jamiyat va davlat xavfsizligini ta’minlash sohasida davlat oldida turgan vazifalar orasida ekstremizm

va radikalizmning har qanday ko‘rinishlariga, xalqaro terrorizmga qarshi izchil kurashish uchun butun kuchlarni safarbar etishdek o‘ta muhim vazifa ham borligini alohida aytib o‘tish kerak.

Davlatning milliy xavfsizligini ta’minlash sohasidagi faoliyati vazifalari hamda yo‘nalishlari doirasi anchagina kengdir. Dunyoda narkotrafik muammolar jiddiy tus olmoqda, ko‘pgina davlatlarda ommaviy tartibsizliklar avj olmoqda, yadroviy va boshqa ommaviy qirg‘in qurollarining tarqalish xavfi bartaraf etilgani yo‘q. Ijtimoiy-iqtisodiy, gumanitar, ilmiy-texnikaviy, texnologik va axborot tarqatish hamda ekologik sohalarda ham ko‘pgina muammolar mavjudki, ular kuchayib, milliy xavfsizlikka tahdidga aylanishi mumkin[16].

Mamlakatning o‘z milliy xavfsizligini ta’minlashga tayyorligi mezonlaridan biri yetarli darajada qudratli siyosiy, iqtisodiy va harbiy salohiyatning mavjudligi bilan bir qatorda, shunga batamom muvofiq keladigan Qurolli Kuchlar faoliyatining takomillashib borishiga bog‘liqdir.

Milliy gvardiya O‘zbekiston Respublikasining qonunlariga va O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlariga muvofiq zimmasiga yuklatiladigan boshqa vazifalarni ham bajarishi mumkin.

Milliy gvardiya Milliy gvardiyaning qo‘mondoni rahbarlik qiladigan yagona markazlashtirilgan tizimdan iboratdir.

Milliy gvardiya qo‘mondoni o‘z faoliyatini amalga oshirishda bevosita O‘zbekiston Respublikasi Prezidentiga bo‘ysunadi.

Milliy gvardiya huquqni muhofaza qiluvchi davlat boshqaruvi organi hisoblanadi Milliy gvardiya o‘z oldiga qo‘yilgan vazifalarning ahamiyati va hajmidan kelib chiqib juda keng tizimga ega bo‘lib Milliy gvardiya tizimi o‘z maqomiga ko‘ra vazirga tenglashtirilgan Milliy gvardiya qo‘mondoni tomonidan boshqariladi Milliy gvardiya qo‘mondoni milliy gvardiya organlarining eng yuqori turuvchi mansabdor shaxsi hisoblanadi va Milliy gvardiya tizimiga umumiy rahbarlikni ta’minlaydi[17].

Milliy gvardiya tizimiga kiritilgan barcha tuzilma, qism va ta’lim muassasalari yagona va markazlashgan holda boshqariladigan yaxlit tizimni tashkil etadi. Milliy gvardiya organlarini boshqarish va ularga rahbarlik qilish Milliy gvardiya qo‘mondoni va Milliy gvardiya organlarining boshqa mansabdor shaxslari tomonidan boshqariladi.

Milliy gvardiya boshqa davlat boshqaruvi organlari tomonidan boshqarilmaydi. Milliy gvardiya o‘z vakolatlarini har qanday davlat organlari, boshqa tashkilotlar va mansabdor shaxslardan mustaqil ravishda, faqat qonunga bo‘ysungan holda amalga oshiradi.

Milliy gvardiya faoliyatiga davlat organlarining, boshqa tashkilotlarning va mansabdor shaxslarning aralashuvi taqiqlanadi.

Milliy gvardiya faoliyatining asosiy negizi qonunga bo‘ysungan holda ishni tashkillashtirishdir. Bu esa, Milliy gvardiya o‘z faoliyatini amalga oshirishda mamlakatimizda faoliyat yuritayotgan davlat organlari, boshqa korxona, muassasa, tashkilotlar, shuningdek nodavlat va notijorat tashkilotlar, barcha toifadagi mansabdor shaxslardan holi ravishda ishini amalga oshirishini anglatadi, o‘z faoliyatini mustaqil holda amalga oshirishi qoidasini o‘rnatadi.

Mustaqillik prinsipi amaldagi qonun hujjatlari va umumiy qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlarga amal qilishni istisno etmaydi va Milliy gvardiya organlari o‘z ish faoliyatida qonuniylikka prinsipiga rioya qilishga majbur etadi.

Mustaqillik prinsipi Milliy gvardiyaning ish faoliyati asosiy yo‘nalishlaridan kelib chiqqan holda jamiyat xavfsizligi va barqarorligini ta’minlash yo‘lida amalga oshiriladi. Qonun normasi bilan Milliy gvardiya organlarining faoliyatiga davlat organlari, boshqa korxona, muassasa, tashkilotlar, shuningdek nodavlat va notijorat tashkilotlar, barcha toifadagi mansabdor shaxslarning aralashuviga imperativ taqiq o‘rnatilgan.

Xulosa o‘rnida Milliy gvardiyaning davlat va jamiyat xavfsizligini ta’minlashdagi ishtirokini takomillashtirish yuzasidan rivojlangan davlatlarning jamiyat xavfsizligi va jamoat xavfsizligini ta’minlash masalasidagi tajribasini tahlil qilgan holda quyidagi takliflarni keltirib o‘tish mumkin:

☑ **birinchidan,** davlatning har bir hududida, shu qatori uzoq qishloqlarda ham, kunu-tunlik xizmatini tashkil qilish jamoat tartibini saqlash va fuqarolar xavfsizligini samarali ta’minlashga asos bo‘la oladi;

☑ **ikkinchidan,** jinoyatlarni oldini olish va huquq-tartibotni ta’minlash masalasida mahalliy aholi bilan yaqin aloqada bo‘lish, ularning yashash va ish joylariga tashrif buyurish, tegishli tavsiyalar berish va takliflarini tinglash samarali hisoblanadi;

☑ **uchinchidan,** davlatning normativ-huquqiy bazani mustahkamlash, sodir etilgan nojo‘ya qilmish uchun jazoning muqarrarligi tamoyiliga amal qilish, aholining huquqiy savodxonligini oshirish muhim omillardan biri hisoblanadi;

☑ **to‘rtinchidan,** ayrim hollarda jamoat xavfsizligini ta’minlashga mas’ul bo‘lgan joylardagi mutasaddilarga qonun buzilishini oldini olish va bartaraf etish holatlari bo‘yicha mustaqil qaror qabul qilish (shu qatori kuch va vositalarni jalb qilish savollarida) imkoniyatni berish boshqaruvda tezkorlikni va harakatlarda o‘z vaqtidalikni ta’minlaydi.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ БЕЗОПАСНОСТИ И СТАБИЛЬНОСТИ ОБЩЕСТВА В УЗБЕКИСТАНЕ – ГЛАВНЫЙ КРИТЕРИЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ ГВАРДИИ

Аннотация. В данной статье в качестве критерия определена деятельность Национальной гвардии по обеспечению безопасности и стабильности общества. В частности, на расширенных заседаниях Совета Безопасности было проанализировано, что для обеспечения активного участия сил безопасности страны и Национальной гвардии в целях обеспечения безопасности и стабильности в обществе во взаимодействии с государственными и общественными организациями.

Ключевые слова: Стратегия действий, Стратегия развития, Вооруженные Силы, Национальная гвардия, Служба безопасности, Общественная безопасность, Общественный порядок, Стабильность, Национальная безопасность, Государственные и общественные организации.

ENSURING SECURITY AND STABILITY OF SOCIETY IN UZBEKISTAN IS THE MAIN CRITERION OF THE NATIONAL GUARD

Abstract. In this article, the activity of the National Guard in ensuring the security and stability of society is defined as a criterion. In particular, at the extended meetings of the Security Council it was analyzed that in order to ensure the active participation of the country’s security forces and the National Guard in order to ensure security and stability in society in interaction with state and public organizations .

Key words: Action Strategy, Development Strategy, Armed Forces, National Guard, Security Service, Public Safety, Public Security, Public Order, Stability, National Security, State and Public Organizations.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-sonli Farmoni. // Xalq so‘zi 2017-yil 8-fevral. № 28 (6722)-son.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”., // Yangi O‘zbekiston gazetasi. 2022-yil 1-fevral. №-544. – B. 1-3.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi “O‘zbekiston-2030” strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risidagi farmoni. №-158-son. https://uza.uz/uz/posts/ozbekiston-2030-strategiyasi-togrisida_519158
4. Xolbekov A. va boshqalar O‘zbekistonda ijtimoiy hayot transformatsiyasi Monografiya / “KALEON PRESS” – Toshkent. 2021 – B. 252.

5. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni “O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi to‘g‘risida” 2020-yilning 18-noyabr №O‘RQ-647-son. Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi. https://lex.uz/docs/5128310.

6. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent. “O‘zbekiston”. 2023. – B.106.

7. O‘zbekiston Respublikasining qonuni. O‘zbekiston Respublikasining jinoyat, jinoyat-prosessual kodekslariga hamda O‘zbekiston Respublikasining ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksiga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish haqida. 2019-yil 8-iyul, O‘RQ-548-son. (Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 09.07.2019 y., 03/19/548/3395-son).

8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 8-sentabrdagi PF-5185-son Farmoni O‘zbekiston Respublikasida Ma’muriy islohotlar konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida. 08.09.2017 http://uza.uz/oz/documents/zbekiston-respublikasida-mamuriy-islo-otlar-kontseptsiyasini-08-09-2017

9. O‘zbekiston Respublikasining qonuni. O‘zbekiston Respublikasining jinoyat, jinoyat-prosessual kodekslariga hamda O‘zbekiston Respublikasining ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksiga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish haqida. 2019-yil 8-iyul, O‘RQ-548-son. (Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 09.07.2019 y., 03/19/548/3395-son).

10. Mirziyoyev Sh.M. “Qurolli Kuchlarimiz – mamlakatimiz barqarorligi va taraqqiyotining mustahkam kafolatidir” O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Xavfsizlik Kengashining 2018-yil 10-yanvarda bo‘lib o‘tgan kengaytirilgan yig‘ilishidagi nutq // Xalq so‘zi. 2018-yil 11-yanvar. №-5.

11. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xavfsiz shahar” loyihasini amalga oshirish bo‘yicha bosqichma-bosqich chora-tadbirlar va yagona texnologik yondashuvni tashkil qilish to‘g‘risida № 343-sonli Qarori 2018-yil 7-may, https://lex.uz/pdfs/3730048

12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni “Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O‘zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida” (05.06.2017-yil PF-5106). (www.lex.uz)

13. Olimjonov X.M., O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi bo‘linmalarida harbiy-vatanparvarlik ishlarini olib borilishining ijtimoiy zaruriyati // O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi Harbiy-texnik instituti Axborotnomasi – Toshkent 2019 №-3. – B 114.

14. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2022-yil 22-dekabr kuni Oliy Majlis va O‘zbekiston xalqiga yo‘llagan Murojaatnomasi. https://president.uz/uz/lists/view/5774

15. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni. PF-27-son, 29.11.2021 yil. (Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 01.12.2021 y., 06/21/27/1116-son). https://www.lex.uz/ru/pdfs/5749291

16. Jo‘rayev R.M. Milliy gvardiyaning jamoat xavfsizligini ta’minlash bo‘yicha vazifalarini zamonaviy talablar asosida amalga oshirish. // O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi Harbiy-texnik instituti Axborotnomasi. – Toshkent. №-1. 2020-yil – B. 5-8.

17. Jo‘rayev R.M. Milliy gvardiya bo‘linmalari tomonidan jamoat tartibi va xavfsizligini ta’minlashning asosiy yo‘nalishlari, huquqiy asoslari va takomillashtirish masalalari // “Jamoat xavfsizligi ilmiy-amaliy jurnali” – Toshkent. 2021-yil – B. 3-6.

O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti “Jamoat xavfsizligi” ilmiy-amaliy jurnalida chop etish uchun maqolalarni rasmiylashtirishga qo‘yiladigan

TALABLAR

O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti “Jamoat xavfsizligi” ilmiy-amaliy jurnalida mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar, ularning yo‘nalishlari, bosqichlari va natijalari, ijtimoiy-gumanitar, texnikaviy, huquqiy, iqtisodiy shuningdek, harbiy fanlar sohasida erishilgan yutuqlar, ilg‘or xorijiy tajribaning ilmiy-nazariy tahlili va natijalari nashr etiladi. Jurnal bir yilda to‘rt marta (har chorak) chop etilib, unda quyidagi asosiy ruknlar bo‘yicha ilmiy maqolalar e’lon qilinadi:

- KONSTITUTSIYA, INSON HUQUQLARI VA MILLIY QONUNCHILIK;
- JAMOAT TARTIBI VA JAMOAT XAVFSIZLIGI;
- HARBIY SOHADAGI ISLOHOTLAR;
- IJTIMOIY TARAQQIYOTNING DOLZARB NAZARIY-AMALIY MASALALARI;
- TA’LIM-TARBIYA JARAYONI;
- IQTISODIYOT: NAZARIYA VA AMALIYOT;
- TEXNIKA VA TEXNOLOGIYALAR TARAQQIYOTI;
- XORIJIY TAJRIBA;
- YOSH OLIMLAR MINBARI.

Maqolani tahririyatga topshirish uchun KERAKLI HUJJATLAR

1. Tahririyatga taqdim etilayotgan qo‘lyozma bo‘yicha muallif ilmiy-tadqiqot ishi olib borayotgan tashkilot rahbariyatining **xati**, maqolani chop etish mumkinligi haqidagi **ekspert xulosasi** hamda **ikkita taqriz** bo‘lishi kerak. Maqola o‘zbek, rus yoki ingliz tilida yozilgan bo‘lishi mumkin. Maqola nomi, uning 8-10 qator (500 tadan oshmagan chop etish belgilar) hajmdagi annotatsiyasi hamda kalit so‘zlari o‘zbek, rus va ingliz tillarida berilishi lozim, shuningdek muallif(lar)ning familiya, ism-shariflari, ish joylari (OTM, ITI, tashkilot) ham uch tilda taqdim qilinishi zarur.
2. Tahririyatga qo‘lyozma matni ikki nusxada topshiriladi, ikki nusxasi ham barcha mualliflar tomonidan imzolanadi. Maqolaning elektron ko‘rinishi ham taqdim etiladi.

Maqola mualliflarining familiyalari, ism-shariflari, ish joyi va lavozimi, manzillari, elektron manzillari (E-mail) hamda xizmat va uyali telefon raqamlari ko‘rsatilgan ma’lumotnoma beriladi.

Maqolani rasmiylashtirish TALABLARI

1. Maqola matni MS Word matn tahrirgichda Times New Roman shriftida 14 o‘lchamda terilgan bo‘lishi kerak.
2. Maqola hajmi bir intervalda bosilgan matn hisobida (jadvallar, rasmlar va adabiyotlar ro‘yxati bilan birgalikda) to‘liq 8-10 bet bo‘lishi kerak.
3. Varaq o‘lchami: 210x297 mm (A4 - format), rasm (sxema, grafik)larning o‘lchamlari 6x9 sm dan oshmasligi kerak. Matn chegarasi o‘lchami: yuqoridan - 2,0 sm, pastdan – 2,0 sm, chapdan – 3,0 sm, o‘ngdan – 1,5 sm bo‘lishi kerak.

1. Maqoladagi materiallarda eng zaruriy matematik ifodalargina berilishi kerak.

2. Maqola boshida UDK, keyingi qatordan (berilgan o‘lchamda bosh harfda, o‘rtada, qalin qilib) maqolaning nomi, undan keyingi qatorda muallif(lar)ning familiyasi va ism-sharifi, keyingi qatorda muallifning ish joyi (OTM, tashkilot, muassasa nomi) kichik bosma harfda o‘zbek, rus, ingliz tillarida teriladi. Keyingi qatordan maqola annotatsiyasi kursivda yoziladi. Keyingi qatorda 8-10 ta so‘zdan iborat kalit so‘zlar yoziladi. Bir qatordan so‘ng maqola matni teriladi.

3. Maqola bo‘lim va punktlarga bo‘linishi mumkin. Bo‘limlarning nomi qalin shriftda alohida qatorda tegishli ravishda kichik bosma (qalin) harflar bilan terilib, matn chap tomonidan tekislanadi. Punktlar nomi matnning birinchi qatoriga (qalin qilib) kiritiladi.

4. Adabiyotlar (so‘nggi 10 yildagilar tavsiya etiladi) ro‘yxati maqola oxirida, matndagi havolalar ketma-ketligi tartibida beriladi. Adabiyotlar ro‘yxatida quyidagilar ko‘rsatiladi: a) jurnalda bosilgan maqolalar va ma’ruza tezislari uchun - muallifning familiyasi, ismi sharifi, maqolaning nomi, jurnalning nomi, nashr yili, soni yoki qismi (bo‘lsa) va betlari; b) kitoblar uchun - muallifning familiyasi, ismi sharifi, kitobning nomi, nashr joyi (shahar), nashriyot nomi, nashr yili, betlari.

5. Tahririyat barcha maqolalarni taqrizga yuboradi.

6. Tahririyatga maqolaning tahririyat taqrizidan keyin qayta ishlangan matni topshirilgan vaqt maqolaning tahririyatga tushgan kuni hisoblanadi.

Yuqoridagi talablarga javob bermaydigan maqolalar ko‘rib chiqishga qabul qilinmaydi, maqolalar mualliflarga qaytarilmaydi. Maqolani ko‘rib chiqish natijalarini muallif tel: (71) 230-32-71, (71) 230-32-82 (kommutator) va 1045, 1046 ichki telefonlar orqali bilishi mumkin.
E-mail: jxu@umail.uz

Tahririyat manzili: 100109, Toshkent viloyati, Zangiota tumani, Chor-su qo‘rg‘oni, O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti.

Original maket O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universitetining Tahririyat-noshirlik bo‘limida tayyorlandi.

Maqolalar har qanday usulda to‘liq yoki qisman ko‘chirib bosilganida «Jamoat xavfsizligi» ilmiy-amaliy jurnalidan olinganligi ko‘rsatilishi shart.

Qo‘lyozmalarga taqriz berilmaydi va ular qaytarilmaydi.

Tahririyat xatlar mualliflari bilan yozishmaydi. Tahrir hay’atining fikri muallif fikridan o‘zgacha bo‘lishi mumkin. Qo‘lyozmalar mazmuni va keltirilgan faktlarning haqiqiyligi uchun muallif javobgar.

Nashr. lits. №148674. 20.10.23. Bichimi 60x84 1/8. «Cambria» garniturasida raqamli bosma usulida bosildi. Shartli bosma tabog‘i 12,5. Adadi 10 nusxa.

O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti bosmaxonasida chop etildi.

Bosishga ruxsat etildi 27.06.2024 y. Buyurtma № 188.

© O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti, 2024

9 773030 323005

TAHRIRIYAT MANZILI:
100211, Toshkent viloyati, Chorsu qo'rg'oni.
Tel: (71) 230-32-71
Faks: (71) 230-32-50
E-mail: mg_hti@umail.uz